

Bevarandeprogram för odlingslandskapet

SÖDRA HÄLSINGLAND

BEVARANDEPROGRAM FÖR ODLINGSLANDSKAPET

Program för bevarande av natur- och kulturvärden
i odlingslandskapet i Gävleborgs län

Södra Hälsingland

FÖRORD

Insikten om natur- och kulturvärdenas betydelse i odlingslandskapet har ökat. Den gradvisa marknadsanpassning, som låg till grund för 1990 års livsmedelspolitiska beslut, innebär att dessa värden hotas om markanvändningen förändras. Detta föranledde beslutet om att ta fram länsprogram för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturvärden.

Bevarandeprogrammet skall vara ett långsiktigt program för skötsel och förvaltning av natur- och kulturvärdena i odlingslandskapet. Det skall utgöra underlag för den fysiska planeringen och för samordning och styrning av samhällets olika former av ekonomiska ersättningar och stöd till det värdefullaste områdena. Programmet skall också kunna användas för information till lantbrukare och allmänhet, och för att sprida kunskap om det historiska sambandet mellan natur och kultur.

Bevarandeprogrammet skall följas av ett kortsiktigt åtgärdsprogram. Detta skall utgöra en verksamhetsplan för vilka åtgärder som skall initieras och genomföras under de närmaste tre åren. Det är viktigt att åtgärdsprogrammet blir sektorsövergripande. En samordning av de samhälleliga resurserna är nödvändig för att uppnå ett bra resultat i bevarandearbetet.

Sedan det livsmedelspolitiska beslutet 1990

har mycket hänt. Från en nationell marknadsanpassning av jordbruket, har vi börjat en anpassning till den europeiska jordbrukspolitiken. EU-medlemsskapet har ändrat förutsättningarna för exempelvis möjligheterna till landskapsvårdersättning i sin nuvarande form. Behovet av ett bevarandeprogram har dock inte minskat på grund av detta. En samlad redovisning av de områden som speglar länets odlings- och kolonisationshistoria, är av stor betydelse för samhällsplanering och för natur- och kulturmiljövårdsarbetet.

Programmet har på länsstyrelsens uppdrag utarbetats av Kelvin Ekeland som varit projektanställd. Gunvor Gustafsson och Jan Lundell vid Hälsinglands Museum har bidragit med kulturhistoriska synpunkter, fältkontroller och urval. Kelvin Ekeland har skrivit de inledande avsnitten om länets odlingslandskap. Lena Landström, länsstyrelsen, har skrivit de avsnitt som rör jordbrukets utveckling, värdena i odlingslandskapet samt målen för bevarande. En viss bearbetning av programmets allmänna del har skett av länsstyrelsens ledningsgrupp för kulturlandskapsfrågor genom Erik Nordin. Slutlig redigering har utförts av Lena Landström, Kjärstin Pelttari och Jennie Nilsson.

Innehåll

Förord	3	Fjälarna fl.....	47
Inledning	9	<i>Odlingslandskap i inlandsdelta</i>	47
Övergripande mål	9	Bygden öster om Varpen.....	49
Syfte	9	<i>Odlingslandskap med äldre,</i>	
Arbetsmetodik	10	<i>genuin bebyggelse</i>	49
Länets odlingslandskap	11	Voxsätter, Lenninge	50
Naturliga förutsättningar för odling i		<i>Odlingslandskap kring älvomot</i>	50
länet	11	Hertsjö med flera	51
Kolonisations- och odlingshistoria	11	<i>Sjönära odlingsbygd med gammal bolby</i>	
Naturgeografiska regioner		<i>samt gårdar med bodlandsursprung</i>	
Odlingsregioner i Gävleborgs län	15	<i>och nybruk</i>	51
Jordbrukets utveckling i länet	18	Norra Görtsbo	53
Markanvändningen	18	<i>Gårdar med odlingsmark vid sjö</i>	53
Djurhållningen	20	Hertebygden	54
Det värdefulla odlingslandskapet	21	<i>Odlingslandskap vid sjö</i>	54
Program för bevarande	27	Finnfara	55
Mål för bevarandet	27	<i>Odlingslandskap vid sjö</i>	55
Styrmedel – lagstiftning	28	Annefors	56
Ekonomiska styrmedel	29	<i>Nyodlingsbygd i anslutning till</i>	
Övrigt	30	<i>f d järnbruk</i>	56
Särskilt utvalda områden i Gävleborgs län	32	Rimsbo med omgivande byar	57
Kriterier och klassificering	32	<i>Skogsbyar med finskt ursprung</i>	57
Presentation	33	Lövtjärn med Jon-Matsbo och Pelles	58
Databas	34	<i>Skogsgårdar i finnläge</i>	58
Bevarandeyråden i Gävleborgs län (karta)	35	Himriks	60
BOLLNÄS kommun	37	<i>Ensamgård</i>	60
Bevarandeyråden i Bollnäs kommun	39	Änga-Lillbo (Katrineberg)	61
Bollnäs:		<i>Småbruk (Kolartorp)</i>	61
Växjö och bygden kring Rösteån	41	Rengsjö:	
<i>Odlingsbygd vid älvdal,</i>		Nordanhöle	62
<i>nyodlingslandskap vid sidodal</i>	41	<i>Gårdar vid sjö</i>	62
Röstebo	43	Hölebygden	63
<i>Liten odlingsbygd vid älv</i>	43	<i>Gårdar längs åsväg i flacka odlings-</i>	
Växjöbygden	44	<i>marker vid sjö</i>	63
<i>Odlingslandskap med bitvis kuperad</i>		Rengsjöbygden	64
<i>dalgång</i>	44	<i>Kuperad odlingsbygd kring sjö,</i>	
Eriksnäsbo	45	<i>spridda gårdar och byar</i>	64
<i>Nyodlingsbygd med stora</i>		Segeřsta:	
<i>timmerlador</i>	45	Segeřstabygden	66
Klitten och Söräng	46	<i>Odlingslandskap i älvdal</i>	66
<i>Nybruksområde med spridda</i>		Mårdnäs	67
<i>gårdar och fäbod</i>	46	<i>Liten odlingsbygd vid sjö,</i>	
		<i>fornlämningar</i>	67

Hanebo:		Forneby och Flästa	88
Granbo och Hårga	68	<i>Odlingslandskap med gårdar</i>	
<i>Jordbrukslandskap i älvdal</i>	68	<i>längs åsväg</i>	88
Norrfly, Sörfly, Kvarnböle, Acktjära	69	Koldemo med Stormyrans och Tjärnberg	89
<i>Varierat odlingslandskap med gårdar</i>		<i>Odlingslandskap med fornlämningar,</i>	
<i>och utanvidsbebyggelse</i>	69	<i>gårdar och nybruk</i>	89
Kyrkbacken, Hanebo kyrka, Ed	71	Fäbodarna i Bollnäs kommun:	
<i>Kyrkmiljö och utanvidsbebyggelse</i>	71	Bollnäs och Hanebo socknar	90
Bofarasjön, Flugboåns dalgång	72	Sjulsbo (Sjorsbo)	91
<i>Odlingslandskap kring sjö och å</i>	72	Östra Öjungsbo	91
Myckelängarna	74	Köråsen	92
<i>Odlingsbygd med gårdar, fäbodarna,</i>		Knupbodarna	92
<i>nybruk, våtmarker</i>	74	Örbodarna	94
Persbo-Jansbo-Larsbo	75	Nybodarna	94
<i>Småbruk och kolartorp i finnbygd</i>	75		
Tönsen	76	Arbrå socken	95
<i>Småskaligt jordbrukslandskap</i>		Öjungsvallen	96
<i>vid sjö</i>	76	Gammelbovallen	96
Undersvik:			
Centrala Undersvik, Kilbäcksdalen	77	SÖDERHAMNS kommun	97
<i>Flack odlingsbygd med spridda</i>		Bevarandeområden i Söderhamns kommun ...	101
<i>gårdar</i>	77	Skog:	
Tomterna	78	Hamnäs	103
<i>Begränsad odlingsbygd vid älv</i>	78	<i>By mellan bergsstup och sjö</i>	103
Söromåsen	79	Skogbygden	104
<i>Odlingslandskap kring bäckdal</i>	79	<i>Kyrkby och andra byar i anslutning</i>	
Svedåsen	80	<i>till sjöar</i>	104
<i>Gårdar i finnläge</i>	80	Härnebo – Henninge	106
Arbrå:		<i>Långsträckta byar i sjödal</i>	106
Iste	81	Mörtebo	107
<i>Odlingslandskap med</i>		<i>Gård i skogen</i>	107
<i>spridda gårdar</i>	81	Håkansbo-Hemstanäs	108
Bysjöbygden	82	<i>Nyodlingsbygd och före detta</i>	
<i>Odlingslandskap med spridda</i>		<i>herrgård</i>	108
<i>byar och gårdar i sjödal</i>	82	Långbo-Ängbo-Hästhagen	109
Vallstabygden	84	<i>Odlingsbygd kring gammal landsväg</i>	
<i>Varierat odlingslandskap i älvdal</i>	84	<i>mellan sjöar</i>	109
Nordöstra Kyrksjöbygden	85	Holmsveden (Sagänge och Amerika)	110
<i>Odlingslandskap med gårdar i</i>		<i>Odlingsmarker vid stationssamhälle,</i>	
<i>älvdal och bäckdal</i>	85	<i>strandängar</i>	110
Prästbordet och Haga	86	Tönnånger	111
<i>Odlingslandskap med kyrkomiljö</i>	86	<i>Jordbruksbygd nära sjö med gårdar</i>	
Norränge	87	<i>längs väg</i>	111
<i>Odlingslandskap med utanvids- och</i>			
<i>nyodlingskaraktär</i>	87		

Älgnäs	112	Forsbacka och Mala	134
<i>Odlingsbygd på näs mellan sjöar</i>	112	<i>Flack nyodlingsbygd på landhöj-</i>	
Småströmmarna	113	<i>ningsmark</i>	134
<i>Små skogsgårdar</i>	113	Fäbodrar i Söderhamns kommun:	
Ljusne:		Trönö och Norrala socknar	135
Hå	114	Trönö norra fäbodskog	136
<i>Jordbruksby vid sjö</i>	114	Trönö södra fäbodskog	136
Storberget	115	Krype och över-Lussmar	137
<i>Skogsgårdar vid dikad myr</i>	115	Idfjärdsvallen	137
Söderala:			
Söderalasläppen	116		
<i>Byar och gårdar på jordbruksslätt,</i>			
<i>fornminnen</i>	116	OVANÅKERS kommun	139
Renskalla	118	Bevarandeområden i Ovanåkers kommun	141
<i>Gårdar vid älv</i>	118	Ovanåker:	
Bergvik:		Älgnäs	142
Myskje-Brattberg	119	<i>Gård på sjöudde</i>	142
<i>Industrinära odlingslandskap</i>	119	Homnabo, Homnanäset, Mattesvallen och	
Vannsätter	120	Torrbergsbo	143
<i>Heterogen odlingsbygd vid sjöstrand</i> ...	120	<i>Odlingslandskap med fäbodursprung,</i>	
Sunnanå	121	<i>i ådal</i>	143
<i>Småbrutet odlingslandskap vid sjö</i>	121	Dalarna	145
Lynäs	122	<i>Nyodlingslandskap med fäbod-</i>	
<i>By och gårdar på näs</i>	122	<i>ursprung</i>	145
Modalen-Flor-Bodarne	123	Åsen	146
<i>Odlingsbygd längs gammal färdled</i>	123	<i>Gårdar i nybruksbygd</i>	146
Kyrkbyn-Tyby	125	Ovanåkersbygden	147
<i>Gammal, varierad odlingsbygd</i>	125	<i>Gårdar och byar i varierat sjö- och</i>	
Brattberg-Myskje	126	<i>älvlandskap</i>	147
<i>Industrinära odlingslandskap</i>	126	Voxna:	
Trönö:		Lobonäs	150
Trönödalen	127	<i>Skogsby</i>	150
<i>Odlingsbygd i ådal, kyrkmiljö</i>	127	Hylberget	151
Tannåsen	129	<i>Skogsby</i>	151
<i>Ensamgård</i>	129	Räka	152
Norrala:		<i>Nybruk</i>	152
Alebo	130	Voxnabruk-Dalkarsbo-Finnstuga	153
<i>Gård med hagmarksbete vid sjö</i>	130	<i>Nyodlingsbygd i anslutning till</i>	
Losjö	131	<i>järnbruk</i>	153
<i>Skogsby vid sjö</i>	131	Homna	154
Norraladalen	132	<i>Nybruksbygd kring älv</i>	154
<i>Jordbruksbygd i flack dalgång,</i>		Alfta:	
<i>fornlämningar</i>	132	Rygge	155
		<i>Gårdar vid skogssjö</i>	155

Långbo, Kärrsbäcken	156	Fäbodar i Ovanåkers kommun:	
<i>Nybruksbygd vid sjö</i>	156	Ovanåkers socken	174
Röstabo	157	Ovanåkers fäbodskog	175
<i>Nyodlingsbygd med bodlands-/fäbods-</i> <i>ursprung</i>	157	Alfta socken	179
Galvsjöbygden	158	Mållångstugubodarna	180
<i>Odlingsbygd med finskt ursprung</i> <i>vid sjö</i>	158	Brattskuruullen och Nybo	180
Nymyran och Gässlingen	159	Flätsbo	181
<i>Nyodlingsbygd med fäbod-/</i> <i>bodlandsursprung</i>	159	Ordförklaringar	182
Bygden norr om Alfta	160		
<i>Varierat odlingslandskap med</i> <i>stora gårdar</i>	160		
Bygden vid Viksjöns norra strand	163		
<i>Odlingslandskap vid sjö, gårdar</i> <i>fornlämningar</i>	163		
Bygden kring Lössnan	164		
<i>Gårdar och byar i kuperat landskap</i> <i>kring sjö</i>	164		
Älvkarhed	165		
<i>Odlingslandskap med storgårdar</i> <i>vid sjö</i>	165		
Vasaberg med Vallasbo, N och S Nordanbo och Valamyran-Vallasen	166		
<i>Odlingar i rikmyrskomplex</i>	166		
Flaxnan – Norra Mållången	167		
<i>Gårdar och odlingar med fäbod/</i> <i>bodlandsursprung</i>	167		
Gullberg	168		
<i>Skogsby i finnläge</i>	168		
Mållångsstuga	169		
<i>Isolerade skogsgårdar vid gammal</i> <i>färdled</i>	169		
Skålsjön, Brattskuruullen och Häsboddalen	170		
<i>Nybyggen i finnläge, fäbodar</i>	170		
Grannäs	172		
<i>Gårdar och f d fäbodar vid sjö</i>	172		
Norra Flät	173		
<i>Nybygge i finnläge</i>	173		

INLEDNING

ÖVERGRIPANDE MÅL

"Jordbrukets miljömål är att slå vakt om ett rikt och varierat odlingslandskap och att minimera jordbrukets miljöbelastning på grund av växtnäringssläckage och användning av bekämpningsmedel. Det är viktigt att odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden bevaras. Ett rikt och varierat odlingslandskap är av central betydelse för flora, fauna och för att säkra den genetiska mångfalden. Jordbruket skall således beakta behovet av en god miljö och en långsiktig hushållning med naturresurserna." (Prop 1989/90:146).

Jordbrukets miljömål är således betydligt mer långtgående än det vårdlösa uttrycket, "behålla ett öppet landskap", som man ibland hör. Miljömålen gäller naturligtvis för jordbruket i hela Sverige. För Norrlands del får de emellertid en vidare betydelse:

"Jordbruket i norra Sverige har en särskild regionalpolitisk betydelse, som grundar sig på den mångfald av värden som näringen och dess verksamhet förknippas med. Jordbruket bidrar, förutom med den grundläggande produktionen av livsmedel, till att upprätthålla sysselsättning, befolkning och samhällsstruktur i dessa delar av landet. Jordbruket är betydelsefullt för livsmedelsberedskapen och har därutöver en viktig roll för att bevara landskapsbilden och de kulturella värden som hör samman därmed." (Prop 1989/90:146).

I varje län skall upprättas ett program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturvärden. Beslutet om programarbetet har statsmakterna fattat med hänsyn, dels till den ökade insikten om den betydelse natur- och kulturmiljövärdena i odlingslandskapet har, dels till förändringar i livsmedels- och jordbrukspolitik, som kan leda

till att bevarandevärden hotas på ett mer drastiskt sätt än tidigare.

Vidsträckta skogar och myrar, bergsområden, sjölandskap, uppsplittrade kustlinjer och odlingsbygder med en rad olika former av åkrar, ängar och hagar ingår i den rika variation av natur- och landskapstyper som karaktäriserar Sverige. Orsakerna till variationen finns bland annat i olikheter i berggrund, jordmån och klimat men också i historisk utveckling och markanvändning.

De flesta sk naturtyper är i grunden kulturskapade. En stor del av landets växtlighet och djurliv är kulturgynnade eller helt kulturbedoende. När dessa naturtyper hotas, kan de miljöer som våra förfäder levt i, och även varit med om att forma, vara försvunna om bara några år.

Det är viktigt att ett representativt urval av alla odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden bevaras. Den biologiska mångfalden är beroende av ett varierat landskap. Bebyggelsehistoriskt värdefulla miljöer från olika tiders och regioners odling skall också bibehållas. Olika bygder med sina skilda former av markutnyttjande skall finnas representerade.

Lyckas vi inte med bevarandearbetet blir vi arvlösa och förlorar vår fasta punkt i tillvaron. Vi förlorar erfarenheter och har sämre förutsättningar att möta framtiden.

SYFTE

Bevarandeprogrammet utgör en samlad redovisning av natur- och kulturmiljövårdens bevarandebestånd i odlingslandskapet. Det skall vara länsstyrelsens långsiktiga program för skötsel och förvaltning av odlingslandskapets natur- och kulturvärden. Det skall revideras när så bedöms erforderligt.

Bevarandeprogrammet blir ett underlag för bl a:

- Fysisk planering på olika nivåer. Bevarandeprogrammet kan t ex bilda underlag vid planering av vägar och bebyggelse eller i den kommunala översiktsplaneringen. Kommunerna kan i översiktsplanen redovisa sin vilja, den hänsyn och de åtgärder som behövs för att bevara värdena i odlingslandskapet.
- Översyn av naturvårdsverkets-/riksantikvarieämbetets beslut om riksintressen, vad gäller agrara natur- och kulturvärden.
- Tillämpning av naturresurslagens bestämmelser om skydd mot åtgärder som skadar natur- och kulturmiljön.
- Säkerställande med stöd av naturvårdslagen och kulturminneslagen.
- Tillämpning av lagbestämmelser vid nedläggning av jordbruksmark.
- Samordning mellan bevarandeintressena och skogsvårdsstyrelsen vid skogsplantering på fd jordbruksmark.
- Beslut om statliga stöd till bevarande och landskapsvård.
- Samordning och styrning av bevarandeinsatser. Varje rationell samordning av bevarandeåtgärder över de gränser, som satts av sektorsintresse och administration, är en resursförstärkning.
- Tillämpning av hänsynsregler i naturvårdslagen, kulturminneslagen, skogsvårdslagen och skötsellagen.
- Information till markägare och allmänhet.
- Insatser för sysselsättning, service, turism mm.

Bevarandeprogrammet utgör dessutom underlag för länsstyrelsens åtgärdsprogram för konkreta bevarandeåtgärder under den närmaste treårsperioden.

ARBETSMETODIK

Första steget

i arbetet har varit att ställa samman den befintliga kunskapen om länets odlingslandskap och med denna som grund peka ut områden som kan ha höga samlade bevarandevärden.

Följande material har använts:

- Beskrivningar av områden som är av riksintresse för naturvård.

- Beskrivningar av områden som är av riksintresse för kulturmiljövård.
- Naturvårdsplaner för länets kommuner.
- Ängs- och hagmarksinventeringen.
- Underlag för kulturminnesvårdsprogram.
- Byggnadsinventeringar.
- Länets fornvårdsprogram.
- Kommunala översiktsplaner.
- Andra utredningar.
- Litteratur.
- Muntlig information.

Andra steget

var att genom fältkontroller pröva tillförlitligheten i den sammanställning som gjorts på rummet. Det visade sig att underlagsmaterialet var heterogent och att det var svårt att genom det få annat än diffusa indikationer på samlade natur- och kulturvärden. För att kunna presentera ett meningsfullt bevarandeprogram krävdes omfattande fältkontroller av den gjorda sammanställningen.

Tredje steget

fältarbetet, spräckte således tidsplanen och genom systematiska fältkontroller gjordes en ny sammanställning. Sammanställningen redovisas kommun- och sockenvis. Något redovisat område kan ha uppmärksamats först i samband med fältkontrollen.

När arbetet med bevarandeprogrammet startade fanns redan en arbetsgrupp för kulturlandskapet i Gävleborgs län. En särskild kontaktperson för arbetet med bevarandeprogrammet utsågs tidigt av samtliga kommuner. Arbetet med bevarandeprogrammet redovisades första gången för en större grupp vid en kommunkonferens i Söderhamn i maj 1991.

I november 1991 hölls i Bollnäs en genomgång med kommunernas kontaktpersoner, arbetsgruppen för kulturlandskapet samt företrädare för ideella föreningar och jordbrukets föreningsrörelse. Vid denna sammandragning lades den strategi fast, som skulle mildra effekterna av det spräckta tidsprogrammet.

Arbetsgruppen för kulturlandskapet har vid sina sammankomster informerats om läget för bevarandeprogrammet.

LÄNETS ODLINGSLANDSKAP

NATURLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR ODLING I LÄNET

Gävleborgs län är variationsrikt i alla avseenden. Det berörs av fem naturgeografiska regioner och två agrara kulturlandskapsregioner. Vegetations-
tidens längd är i södra länsdelen, på gränsen till
Uppland, ca 200 dagar. I Ramsjö, längst i nord-
väst, får man räkna med en månad kortare tid.
Detta beror både på skillnaden i breddgrad och på
höjden över havet. Årsmedeltemperaturen i länet
varierar mellan +2,5° och +5°C.

Bergarterna inverkar på markens naturliga bördighet. Gnejs och granit dominerar berggrunden. I allmänhet är den näringsfattig och utan basiska inlagringar. Bara i södra Gästrikland finns basrikare inslag. Detta gör att markens pH-värde kring Gävle och Sandviken är något högre än genomsnittet. Bergsjö har länets lägsta pH-värden.

Åkerjorden består till övervägande del av mjälalättlera. En del mojordar finns i Voxnadalen, Färila och i nedre Ljusdal-Bjuråkersområdet. Utef-

ter Gästrikerekusten, särskilt i Hille och Hamrånge, men även i mindre delar av Valbo, Hedesunda, Årsunda och Österfärnebo samt i hälsingska Mo och Rengsjö, finns lerfria sand- och grusjordar. I hela länet har det varit gott om uppodlade moss- och kärrmarker. Dessa organogena jordar är nu i stor utsträckning tagna ur jordbruksproduktionen.

KOLONISATIONS- OCH ODLINGSHISTORIA

Bygden har i regel ett tydligt bebyggelse- och odlingsmönster, som formats under inverkan av landformer, vattentillgång, jordmån och klimat. Topografiskt är bygden ofta en dalgång med en älv eller en bäck i botten, ibland en uppgrundad havsvik. En rullstensås eller en annan geologisk formation hör vanligtvis till. Detta gör att markförhållandena varierar kraftigt. När marken togs i anspråk var detta en fördel, eftersom olikheterna i markens struktur gav en viss avkastningsgaranti trots variationer i årsmån och annat.

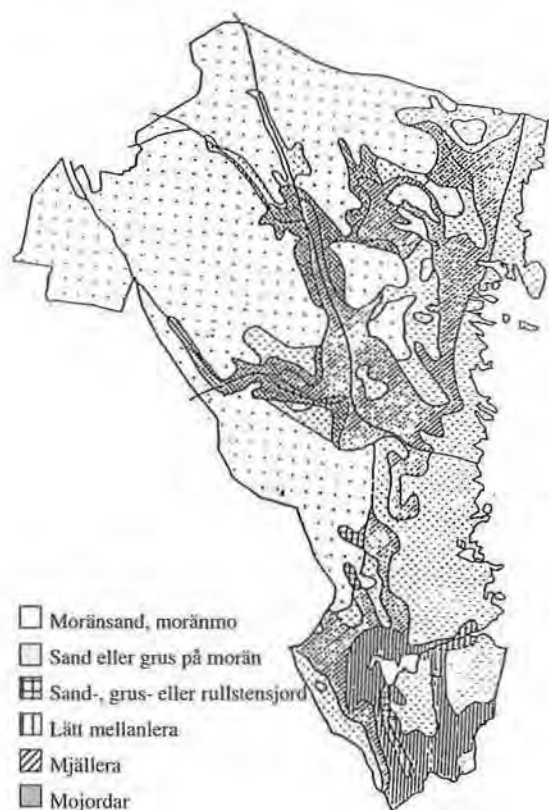

Fig 1. Åkermarkens matjordstyper.
Efter: Atlas över Sverige

Fig 2. Åsar i Gävleborgs län.

Vattenlederna som tränger in i landet från havet och åsarna, som dels korsar dem, dels följer dem, skapade också ett nät av goda färdvägar. Ortnamn som Dalstuga och Mållongstuga påminner om de byggnader, "själstugor", som för länge sedan uppfördes till de vägfärdandes skydd.

Det är till sydsidan av åsar och höjdlägen som den järnåldersbebyggelse är knuten, som bildat stommen både för medeltidens och dagens odlingslandskap. Stränder, översvåmningsängar, starrmader och tillandningsmarker var viktiga för foderförsörjningen, och det är i anslutning till dessa som bosättningen sker.

Gästrikland och Hälsingland var ännu under medeltiden lövrikare än nu och denna landskapstyp bevarades och utvecklades av odlingsarbetet. Rent landskapsmässigt gjorde sig lövträden då mer gällande inom södra Norrlands kustland. I vilken utsträckning denna flora påverkat uppkomsten och lokaliseringen av den fasta bosättningen är svårt att bedöma. Att den haft betydelse är dock uppenbart.

När bonden tog land i besittning, bedömde han också markens godhet efter örtfloras utseende. Den gamla ängsodlingen, som byggde på naturens grundvalar, införlivade tidigt hundratal av vildblommor med kulturen. Hävden av slåttermarkerna skyddade dem. Därför är artfrekvensen störst, icke på utmarken utan på inägorna, skrev landskapshistorikern Mårten Sjöbeck.

Ett vanligt bebyggelsemönster är att gårdarna ligger högt med odlad mark närmast nedanför. Längst ner i dalen på den våta och frostlänta marken fanns slåtterängar med lador. Ibland, t ex längs älvarna, svämmades strandängarna över och gav därmed en rikare höskörd.

Numera är skillnaderna i markstrukturen närmast ett odlingshinder. Dränering, vattenreglering m m hör det moderna jordbruket till. Ofta är dock den gamla differentieringen av markerna klart skönjbar i bebyggelsemönstret. Under den långa tid bygden bebotts och brukats har avlagringen av kulturhistoriska minnen av olika slag blivit omfattande.

De stora skogsallmänningarna förbehölls främst åt fiske, jakt, nävertäkt och bete. Mular och klövar formade under århundraden en grässvål också i skogen. Bönderna flyttade undan för undan sina anspråk allt längre bort från bolbyn. Utmarkerna kom att överträffa inägorna i ekonomiskt värde.

Bodland och fäbodan banade väg för nya fasta bosättningar. Staten understödde skogslandets kolonisering. Inflyttningen av finnar under 1600-talet var ett led i politiken att bättre utnyttja "ödemarken".

Gästrikland och Hälsingland har ingen självklar historisk samhörighet. Gästrikland var ända till början av 1300-talet en gammaluppländsk utmark, som tillhörde Upplandslagens giltighetsområde och var en del av det gamla Tiundaland. Gränsen mot norr gick i Ödmården, som än i dag bildar en naturlig gräns mellan Gästrikland och Hälsingland.

Länsorganisationen grundades år 1634, och Hälsingland ingick då i ett större Västernorrlands län. Gävleborgs nuvarande länsgräns är från år 1863. Hudiksvall var residensstad till omkring år 1650 då residenset flyttade till vasaslottet Gefleborg i Gävle. Tio år tidigare hade Gästrikland förts till länet.

Hälsingland visar i motsats till Gästrikland en mer norrländsk, boreal karaktär och en delvis

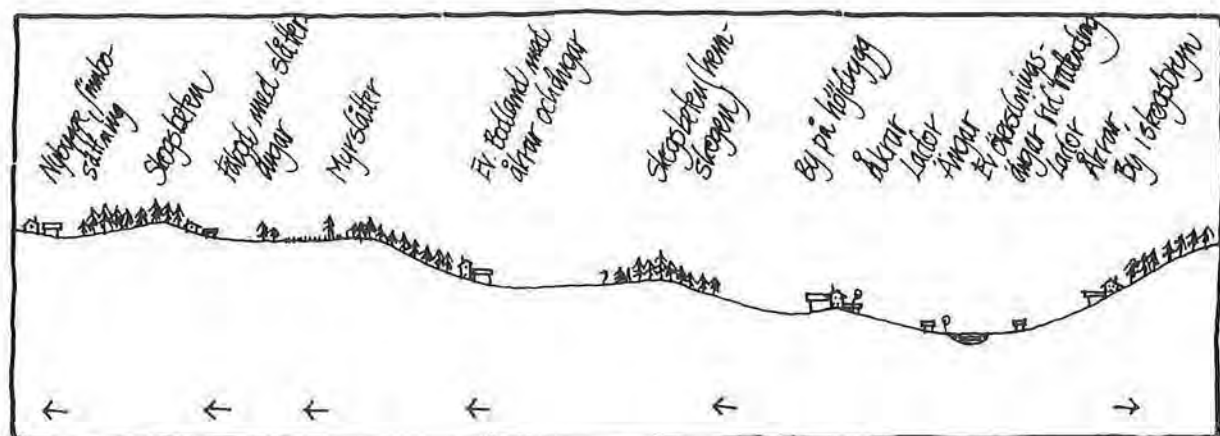

Fig 3. Schematiserat tvärsnitt av en bygd med tillhörande skogsmark.

”renare bondeprägel”. När hälsingebonden betalade skatten i lin, betalade gästrikebonden i järn, sägs det. Fäbodväsendet, dubbling av bostadshusen och bruket av härbren är dock exempel på företeelser i bebyggelsemönstret, som förenar de båda landskapen.

I Gästrikland, ungefär i höjd med Gävle och Järbo, möts den centralsvenska gårdstypen med fägården skild från mangården, och den nordsvenska gården, som kännetecknas av en enkel fyrkantsplan. Etnologen Sigurd Erixon framhåller att Hälsingland är Sveriges stoltaste landskap i fråga om bygghus. Åtminstone från 1700-talet har Hälsinglands gårdar visat upp kringbyggda gårdsplatser omgivna av mera fritt liggande byggnader; härbren, lador, logar, bastu, smedja, brygghus, linskäkt osv. Han fortsätter dock med syfte på Gästrikland: Där något av den gamla bebyggelsen bevarats återfinns man samma tendens att bygga in gårdarna i tätt slutna komplex, samma glada lust att bygga högt och smalt, att förse husen med fönster i slottsliknande mängd och få skorstenarna att sträva högt mot skyn.

Nödår kommer regelbundet. Ännu under 1700-talet visar årsväxten i Gästrikland en ”förvånansvärd knapphet” och spannmålsskörden täcker inte den egna konsumtionen. Bristen regleras genom varuutbyte.

Bollnäs är den enda hälsingesocken där sädes-skörden motsvarar behovet. Man äter kornbröd

eller bröd bakat på blandat korn- och rågmjöl. När potatisodlingen vinner insteg vid slutet av 1700-talet blir försörjningsläget bättre.

1700- och 1800-talet blev jordreformernas århundrade. Vid mitten av århundradet kom de första förordningarna om storskifte. Jordbrukens splittrade ägor skulle omfördelas så att det blev produktionskraftiga jordbruk med ett fåtal samlade ägoområden. Möjligheterna till nyodling skulle också gynnas.

Vid början av 1800-talet kom en radikalare omskiftesmetod, som kallades enskiftet. Enligt detta skulle en gårds ägor dras samman till ett enda område kring gårdsbebyggelsen. Eftersom detta system inte kunde tillämpas i mellanbygder och skogstrakter infördes rätt snart en modifierad skiftesform, som skulle kunna användas i hela riket. Det var laga skifte. Detta blev 1800-talets helt dominerande lantmäteriuppgift. Följderna av skiftena blev lindrigare i Gävleborgs län än i många andra bygder.

Det som bevarats finns kvar trots ständiga konflikter med förändringar, olika under olika tider. Idag är konflikterna större än någonsin. Möjligheten till och skalan och omfattningen av förändringar har aldrig tidigare varit så stora.

Odlingslandskapet är betydelsefullt från bevarandesynpunkt på grund av den centrala historiska roll som det har haft. Dessutom gör

Den kringbyggda hälsingegården är idag endast i undantagsfall bevarad. Däremot finns många av de mer fritt liggande byggnaderna runt gården kvar. Håvra Färila

Odlingslandskapet är överblickbart och utgör ett levande historiskt dokument. Bebyggelsen på höjdryggens sydsluttning har samma läge som den första bosättningen. Den sankna marken, som idag hotas av igenväxning, var viktig slåttermark. Ladorna, spåren från den tidigare markanvändningen, och skiftesreformerna kan avläsas i dagens landskap. Hälsingtuna.

överblickbarheten att varje förändring får mer drastiska konsekvenser än i andra typer av landskap. Det biologiska innehållet, som till stor del karaktäriseras av växter och djur vilka är beroende eller gynnas av en traditionell hävd, gör odlingslandskapets bevarandevärden särskilt sårbara.

Traditionell hävd har också haft och har betydelse för byggnadsbeståndet. Vissa byggnader kan berätta om hur marken utnyttjats, t ex storleken och utförandet på härbren och lador. Flera byggnadstyper är hotade därför att de saknar användning i dagens jordbruksdrift och därmed blir alltför dyra att underhålla.

Utrotningshotad i dagens jordbruksdrift!

NATURGEOGRAFISKA REGIONER

Som stöd bland annat för arbetet med att välja ut representativa landskapstyper i ett bevarandeprogram har gjorts en naturgeografisk regionindelning av Norden (NU B 1977:34).

Den naturgeografiska regionindelningen utgår från de stora vegetationszonerna. De naturgeografiska regioner, som berör Gävleborgs län, är:

- 26. Skogslandskapet omedelbart söder om norrlandsgränsen
- 27. Skogslandskapet norr om norrlandsgränsen
- 28. Sydligt boreala kuperade områden
- 30. Norrlands vågiga bergkullterräng med mellanboreala skogsområden
- 32. Norra Norrlands och norra Finlands barrskogsområden och bergkullslätter

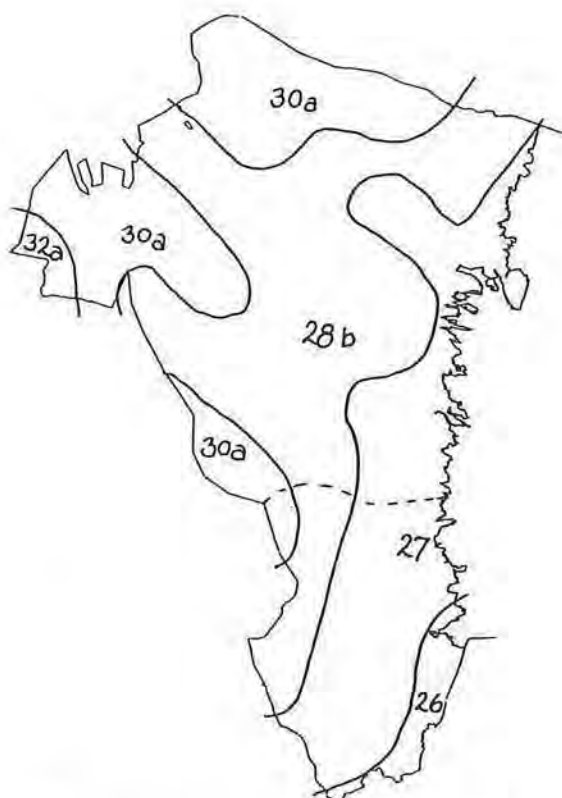

Fig 4. Naturgeografiska regioner i Gävleborgs län.

Skogslandet omedelbart söder om norrlandsgränsen (region 26)

– den sydöstra delen av Gästrikland. Det är oftast skogbevuxna, låglänta, flacka områden, som är

ganska rika på myrar. Vid kalkförekomster söder om Gävle är området floristiskt rikt. Slätten har legat under högsta kustlinjen. Stora åsstråk dominerar ofta landskapsbilden. Vegetationsperioden är 160-180 dagar.

Skogslandet norr om norrlandsgränsen (region 27)

– området närmast hälsingekusten och större delen av Gästrikland. Denna region, kännetecknas av skog- och myrrika, oftast flacka, relativt låglänta områden. Anknypningen till region 28 är stark, men med fler sydliga florainslag, tex ask. Havtorn kan utgöra ett iögonfallande inslag på övre delen av havsstränderna. Området har legat under högsta kustlinjen. Morän dominerar men lokalt förekommer finsediment med förutsättning för uppodling. Vegetationsperioden är 160-180 dagar.

Sydligt boreala kuperade områden (region 28 b)

– större delen av det centrala Hälsingland samt västra Gästrikland. Terrängen är vågig bergkullterräng med mellanliggande finsedimentdalar. Den har till största delen legat under högsta kustlinjen. I barrskogarna finns på gynnsamma platser inslag av lågortsvegetation och ädla lövträd, exempelvis lind, lönn och alm samt klibbal. Här och var förekommer bestånd av hassel. Pors är vanlig i myrkanter och på stränder. Bortsett från vissa sandplåtår od. är området myrfattigt. Vegetationsperiodens längd är omkring 160 dagar.

Norrlands vågiga bergkullterräng med mellanboreala skogsområden (region 30 a)

– de skogrika områdena i norr och väster i länet. Regionen är morändominerad med moss- och risrika barrskogar. Den kännetecknas av tämligen kuperad terräng med mestadels låg till medelhög myrprocent. Gränsen mellan höjder och dalar är ofta tydligt markerad. Vegetationsperiodens längd är 120-140 dagar.

Norra Norrlands och norra Finlands barrskogsområden och bergkullslätter (region 32 a)

– länets västra utpost mot Dalarna. Här består skogarna i huvudsak av barrblandskogar och tallskogar på grovt moränmaterial, sorterade jordarter och hållmarker. Inslag av lövträd som björk, asp, gråal och sälg förekommer. Regionen utgörs av ett höglänt område med speciellt hög nederbörd och hög myrfrekvens. Vegetationsperiodens längd är 120-140 dagar.

ODLINGSREGIONER I GÄVLEBORGS LÄN

Det har även gjorts en indelning av det agrara kulturlandskapet (Nordisk ministerråd. Miljörapport 1987:3). Förenklat uttryckt är dagens kulturlandskap resultatet av människans förmåga att utnyttja de naturgivna förutsättningarna för odlingen. Kolonisationsförloppet och intensiteten i brukandet av ett område hör till de viktigaste kriterierna i en uppdelning av det agrara landskapet. Bebyggelsens gruppering är en annan väsentlig faktor. En jordbruksbygd karaktäriserad av stora byar ger exempelvis ett helt annat intryck än ett område som domineras av ensamgårdar. Andra kriterier är uppodlingsgraden och gårdstätheten i dagens landskap.

De agrara kulturlandskapsregionernas benämningar beskriver förhållandet mellan uppodlade och skogbeväxta områden. På så sätt anknyter deras namn till dagens landskap. Gävleborgs län hör till:

14. Södra Norrlands och norra Svealands kust- och odlingsbygder
15. Södra Norrlands och norra Svealands skogsbygder.

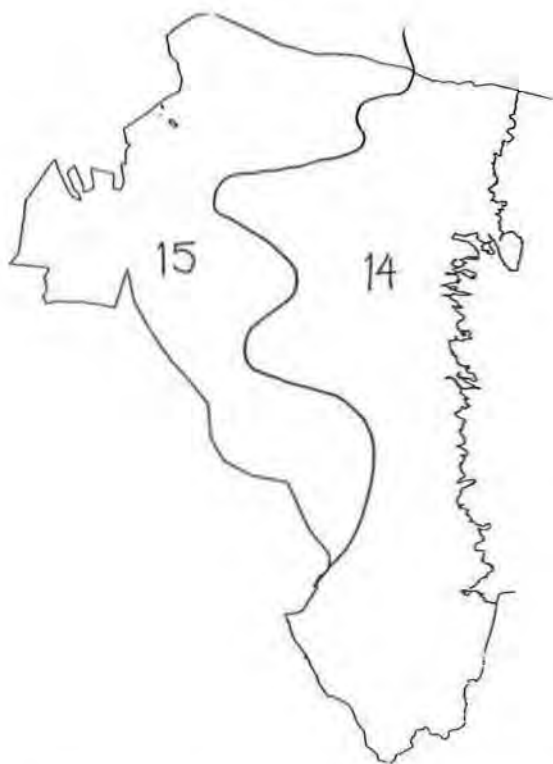

Fig 5. Odlingsregioner i Gävleborgs län.

Södra Norrlands och norra Svealands kust- och odlingsbygder (region 14).

Östra delen av Hälsingland och större delen av Gästrikland har förts till den nordligare delen av odlingsregion 14. De förhistoriska bygderna i regionen tillhör Norrlands största. Under medeltiden var större delen av regionen koloniserad.

Den strikta bystrukturen i Gästrikland ersätts i Hälsingland av en mer norrländsk, friare struktur, som gärna utnyttjar höjd- och skogsbrynslägen. Kontrasten mellan tätbefolkad bygd och obebyggda skogsmarker har sin mest utpräglade form i Hälsingland. Laga skiftet innebar endast undantagsvis att bystrukturen försvann. Utflyttningen av gårdar vid skiftet var förhållandevis liten. Torpbebyggelsen var ringa, men i Gästrikland förekom ofta torp och smågårdar under bruken. Småbruk som styckats av från de större gårdarna bildar under 1900-talet ett särskilt bebyggelsemönster.

Idag framstår regionen som ett område med hög gårdstäthet inom begränsade områden. I Hälsingland är det runt Dellensjöarna och längs älvdalarna som den rika odlingsbygden finns, präglad av ett intensivt markutnyttjande runt gårdarna med de stora byggnaderna. Bygderna är skilda åt av vidsträckta utmarker – gamla betesskogar. Trots att jordbrukslandskapet är iögonenfallande, har skogen och skogsbruket alltid varit en mycket viktig del i jordbruksekonomin i Ljusnan- och Voxnadalen.

I Gästrikland är större delen av jordbruksmarken belägen väster om Gävle, från Valbo till Storvik, och framförallt i Torsåkersbygden, där jordbruket har en storskalig struktur som mer liknar det mellansvenska. I bygden längs Dalälven – Hedesunda och Österfärnebo – finns rikligt med fornlämningar. Jordbruksmarken har anor från järnåldern, men till stor del består den av utdikade och torrlagda myrmarker som uppodlades under 1800-talet.

Vegetabilieproduktionen i regionen karaktäriseras av fodersäds- och vallodling, vilket hänger samman med områdets betydelse för mjölk- och köttproduktion. Viss fårproduktion förekommer.

Södra Norrlands och norra Svealands skogsbygder (region 15).

Västra hälften av Hälsingland och nordvästra delen av Gästrikland räknas till region 15. Historiskt sett var detta område i mycket ringa omfattning taget i anspråk för odling och permanent bosättning före medeltidens slut. En stor del av regionen koloniserades under perioden 1500-1800.

*Den rika odlingsbygden - region
14 - i den östra delen av länet. Delsbo.*

Under 15- och 1600-talen ägde också en statsunderstödd finsk invandring rum och stora, ofta orörda skogsområden koloniserades för svedjebbruk.

Finnmarker uppstod bl a i gränstrakterna mellan Dalarna och Hälsingland. Bosättning ägde också rum i skogsområdena längs vattendelarna mellan de södra norrlandsälvarna.

Idag har regionen en liten uppodlingsgrad. Gårdstätheten är mycket låg och karaktäriseras av ytmässigt mycket begränsade partier av landskapet med hög gårdstäthet i ett i övrigt glest bebyggt område. Den jordbruksproduktion som förekommer är i första hand inriktad på vall- och fodersädsodling som underlag för mjölk- och köttproduktion.

*Finnbosättning i västra
Hälsingland. Erska-Mats, Hassela*

JORDBRUKETS UTVECKLING I LÄNET

MARKANVÄNDNINGEN

Den odlade marken ökade stadigt i länet fram till 1930-talet. De sista 50 åren har åkerarealen minskat i omfattning med ca 30%. Minskningen har framför allt gällt små jordbruk, jordbruk i skogsbygder och marginella marker med sämre läge och avvattning.

Åkerarealen är dock, och har framför allt varit, ett dåligt mått på jordbrukets omfattning. Djurhållningen har alltid varit viktig i länet och därför har även betesmarken varit betydelsefull. Statistiken brister dock i tillförlitlighet om man söker efter jämförelser i totala betesarealer eller foder-volymer.

År 1927 redovisades bete på flera olika markslag. "Ordnad betesäng", som inte plöjdes, men kunde röjas, dikas, gödslas och frösås, "annan betesäng", som är naturlig betesmark på inägorna och "hage i skog" finns med i statistiken. Vad som saknas är de stora fria skogsbetena kring fåbo-

darna, som fortfarande för 65 år sedan hade stor betydelse. Totalt sett har länet förlorat ca 90% av sin bynära betesmark under perioden. Den "ordnade betesängen", som idag kan jämföras med den vanligaste betesmarken, betesvallen, har under samma tid ökat i motsvarande grad.

Betesmarken gav djurens sommarfoder medan slåtterängen länge gav vinterfodret. Även om slåttervall på åker hade stor betydelse också 1927 fanns mycket av de naturliga ängsmarkerna fortfarande kvar, närmare 20000 hektar. Idag finns ingen ängsstatistik. Enligt länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering återstår endast små fragment av det som en gång var ett mycket vanligt markslag, t o m basen i det äldre jordbrukslandskapet. 65 hektar, tre promille, av den ängsareal länet hade 1927 finns kvar idag enligt ängs- och hagmarksinventeringen. Av naturliga, oplöjda och ogödslade betesmarker i god och kontinuerlig hävd, finns ungefär 500 hektar redovisade i ängs- och hagmarksinventeringen.

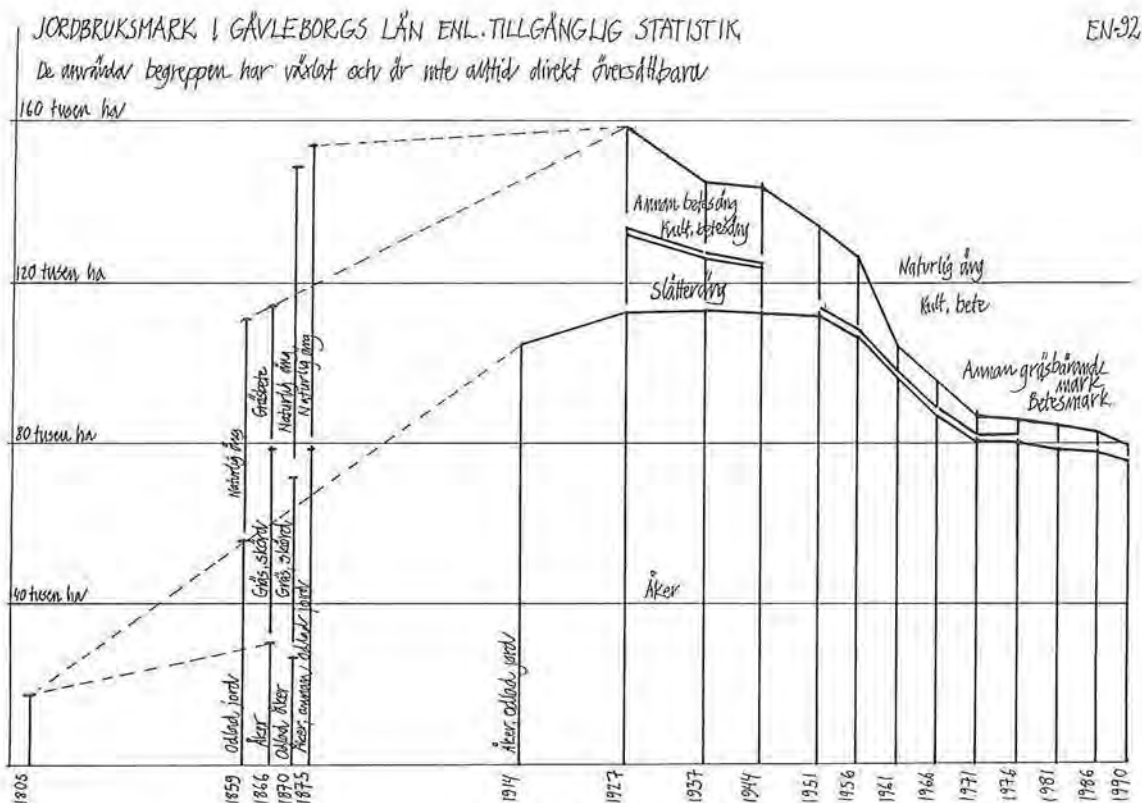

Fig 6. Jordbruksmark i Gävleborgs län enl tillgänglig statistik. De använda begreppen har växlat och är inte alltid direkt översättbara.

Åkermarken
låg närmast
gården,
svaljorden
strax nedanför.
I dalbotten låg
ängen.
Västeräng,
Delsbo.

Foto: Hälsinglands museum.

I Hälsingland benämndes förr en stor del av marken svaljord. På andra håll i landet motsvarades svaljorden av "äng i linda", som dock inte omfattade lika stora arealer. Svaljorden var slåttermark, som plöjdes och odlades med en annan gröda vart 7 - 10:e år, tex korn eller lin, eller senare, för att förnya potatisutsäde. Denna markanvändning, var således en form av vallodling, slåttermark på åker, som var vanlig på 1700-talet och förmodligen tidigare, fram till början av 1900-talet. I och med "den agrara revolutionen", som inleddes i mitten av 1800-talet, flyttades foder-

odlingen från ängen till åkern i form av vallodling. Detta innebar, som benämningen antyder, en stor förändring av det svenska jordbruket och landskapsbild. Kanske var dock inte förändringen lika stor för det hälsingska landskapet, som för stora delar av södra Sverige, eftersom systemet med svaljord var så utbrett. Det kan också vara en anledning till att vi idag inte hittar särskilt stora arealer i ängs- och hagmarksinventeringen.

"Annan gräsbärande mark" är ett samlingsbegrepp för de naturliga, det vill säga inte markbearbetade och gödslade, betes- och slåtter-

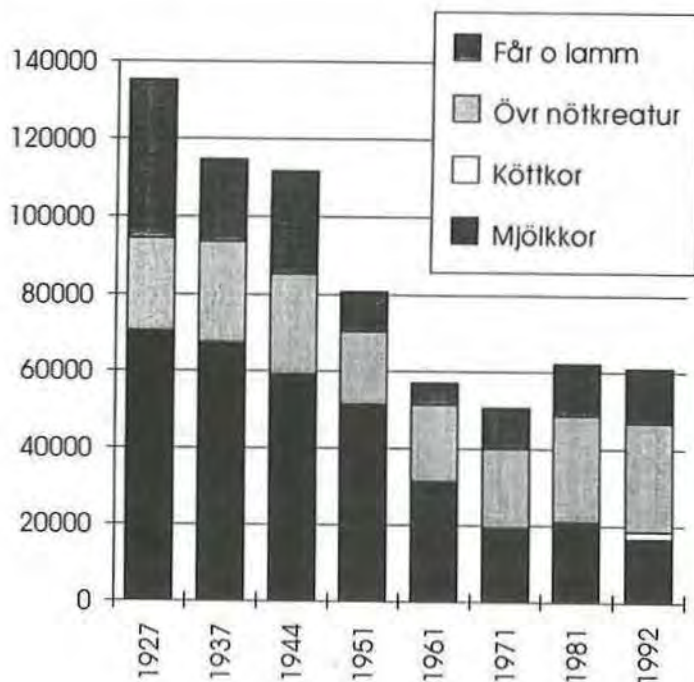

Fig 7. Antal betande djur i Gävleborgs län 1927 - 1992. Observera att tidsskalan inte är helt symmetrisk.

markerna. Sista året de redovisades i jordbruksstatistiken var 1980, då 4300 hektar annan gräsbärande mark redovisades. Idag har uppskattningsvis denna areal minskat med 25% till 2700 hektar. I takt med att åkermark friställs och blir tillgänglig för betesdjur, kan arealen naturlig betesmark komma att minska ytterligare. Att låta djuren beta på åkermark framstår ofta som billigare och effektivare när det gäller transport och tillsyn av djur, och för djurens tillväxt. Risken finns således att även de sista resterna naturlig betesmark blir övergivna av betesdjuren till förmån för åkermarksbeten.

DJURHÅLLNINGEN

Gävleborg är ett län lämpat för animalieproduktion. Djurtätheten är emellertid inte särskilt hög, framförallt inte i de västra delarna av länet. Minskningen av antalet mjölkkor under de senaste 50 åren är relativt sett större än åkerarealsminskningen. Idag finns 16 500 mjölkkor jämfört med 48 000 år 1950. Dessutom fanns år 1927 ca 25 000 hästar i Gävleborgs län. Den areal som krävdes för

att förse dessa arbetshästar med foder är inte oansenlig. Lågt räknat måste ca 30000 hektar åker- och ängsmark ha gått åt för detta ändamål. Detta motsvarar 25-30% av arealen, som på detta vis användes för energiodling i form av hästfoder.

För att försörja dagens djurbestand med foder och beten krävs inte mer än 45-50 000 hektar. Denna areal motsvarar de drygt 50 000 hektar som presenteras i bevarandeprogrammet. Däremot finns inte djuren alltid där den mest bevarandevärda marken ligger. Tvärtom ligger den högproduktiva åkermarken med stora djurbesättningar många gånger utanför bevarandeyrkena.

Idag slås mjölkorna ut på många mindre gårdar på grund av de alltför stora investeringar som krävs i byggnader och gödselvårdsanläggningar för fortsatt mjölkproduktion. I många fall duger dock stallarna till att hålla köttdjur. Kor för köttproduktion, dikor och amkor, är också ett djurslag som ökat de senaste åren. För landskapet är detta mycket värdefullt, då dessa djur är beroende av bete under hela sommaren. På företag med befintliga byggnader och naturbetesmarker, kan även uppfödning av stutar, något som av tradition inte varit vanligt i länet, bli ett framtida alternativ.

De bruna mjölkorna har på många håll bytts ut mot ljusa dikor – uppfödning av kor för köttproduktion har ökat. Hedesunda.

DET VÄRDEFULLA ODLINGSLANDSKAPET

Helheten och delarna i odlingslandskapet speglar tillsammans den odlings- och kolonisationshistoria, som är typisk för en bygd. De naturvärden som hör hemma i odlingslandskapet är frukten av människans sätt att bruka och förvalta jorden under flera tusen år. Natur och kultur hänger ihop. De historiska spår vi idag finner, är till allra största delen recenta, dvs nutida och inte

äldre än från 1800-talet. Dessa spår och lämningar vittnar emellertid i sin tur om äldre tiders brukande, vare sig det gäller något allmänt som en bygds utbredning eller något högst påtagligt, som ett odlingsröse.

I detta avsnitt får bilder illustrera de natur- och kulturvärden vi finner i Gävleborgs län, och som sammantaget ger identitet åt bygden.

Flera historiska skikt kan avläsas i landskapet. Åkermarkens utbredning från skogskanten ner mot dalgången är förhistorisk. Ängsladorna berättar om den tid då man tog hö på ängen i dalbotten. Bebyggelsen är representativ för landskapet. Vissa delar av bebyggelsen ligger spridd och härstammar från sent 1800-tal, men i samma bygd hittar man också rester av gamla bylägen. Det spikraka diket vittnar om 1800-talets nyodlariver, då sjön sänktes för att ge mer åkermark. Trogsta, Forsa.

Dikena och den stenröjda ytan i beteshagen visar att marken tidigare varit åker - markanvändningen har ändrats, men har lång kontinuitet. Den naturliga betesmarken är en viktig restmiljö för de arter som är beroende av årlig och kontinuerlig hävd. Många av dessa arter är hotade idag. Fors, Österfärnebo. Foto: Jonas Lundin.

Strandnära bete gynnar en artrik flora. Den fria vattenytan är viktig i landskapsbilden. Ön, Hedesunda.

Fäbodvallen. Sambandet med odlingsbygden har brutits idag. Skogsbetet var ända in på 1900-talet förutsättningen för boskapsskötseln. Även om få fäbodar i länet är i traditionell drift, finns värdefulla biologiska, odlings- och byggnadshistoriska rester på många av dem. Torkelsbo, Ljusdal.

Hästarna och hägnaden är ålderdomliga inslag i dagens jordbrukslandskap. Dalbotten med sin fd slåttermark har dikats ut, till förmån för ett rationellt och storskaligt jordbruk. Vålsta, Hudiksvall. Foto: Jonas Lundin.

Ängsladorna - hur länge får de stå kvar? I dagens jordbruk saknar de användning och uppfattas ofta som odlingshinder. Förutom sin historiska betydelse bidrar de till att landskapsbilden vid ett ensidigt markutnyttjande blir mera levande. Trogsta, Forsa.

Härbren - viktiga i gårdagens lantbruk. Dessa ståtliga byggnader har varit gårdens stolthet och underhållits väl. Men vem underhåller jordbrukets alla andra, mer anspråkslösa byggnader, som inte längre har någon ekonomisk betydelse? Skästra, Järvsö.

Vägar kan vara mycket gamla. Vägen sträckning berättar om kontakten mellan byar och gårdar, om hur människor och djur har färdats i landskapet. Längs vägrenarna tog man hö, och där man alltid har slagit vägrenen, finner vi en del av den mångfald av växter och djur, som hörde hemma i traditionella jordbruket. Väingsbo, Ovanåker.

Vägar kan se olika ut. På sina håll finns fägatan kvar- vägen som ledde djuren förbi inägorna till betet på utmarken. Hedsjö, Ramsjö. Foto: Stefan Grundström.

Det småskaliga jordbruket med sina restmiljöer. Vem bryr sig om dessa svårplöjda och småflikiga åkrar i framtiden? Grinduga, Gävle. Foto: Jonas Lundin.

I det storskaliga jordbruket är de biologiska restmiljöerna få, men vägens sträckning, husen, de olika byggnadernas läge i förhållande till varandra samt åkermarkens utbredning utgör en helhet, som ger bygden dess identitet och som har ett värde i sig. Hög, Hudiksvall.

PROGRAM FÖR BEVARANDE

MÅL FÖR BEVARANDET

Den övergripande målsättningen är, att dagens jordbruksmark även fortsättningsvis hålls öppen och odlad. Framförallt gäller det den mark som redovisas i bevarandeprogrammet. Ett fortsatt livskraftigt jordbruk är förutsättningen. Odlingen skall bedrivas med aktsamhet och hänsyn, så att landskapets kulturhistoriska och biologiska värden bevaras.

De medel som finns att tillgå för att direkt stödja målen är dock mycket begränsade.

Bevarandeprogrammet skall ge underlag för en prioritering mellan olika delar av odlingslandskapet, så att de begränsade resurserna kan ge bästa resultat. För att möjliggöra en prioritering har marken i bevarandeprogrammet värdeklassificerats i tre nivåer:

I = högsta bevarandevärde

II = mycket högt bevarandevärde

III = högt bevarandevärde

Länsstyrelsens direkta insatser för bevarandet (t ex ersättning för kultur- och naturvårdsinsatser, information) måste inriktas på att:

- Bevara ett allsidigt odlingslandskap, som är representativt för länet.
- Bevara helheten, där värdet består av ett sammanhang, som biologiska och kulturhistoriska delar bildar tillsammans. Det kan innebära en hel by eller bygd, istället för en enskild gård.
- Slå vakt om småbiotoper och historiska restmiljöer i odlingslandskapet med speciella natur- och kulturvärden. Det kan t ex vara fodermarker runt en fäbod, småflikiga åkrar, dikesrenar, hägnader och ängslador.
- Bevara länets ängs- och hagmarker samt andra akut hotade marker med stora värden.
- Skapa förståelse och intresse för odlingslandskapets natur- och kulturvärden samt det historiska sambandet mellan dessa.
- Samordna resurser för att rikta mer omfattande åtgärder till bevarande av särskilt värdefulla miljöer ur natur- och kulturhistorisk synpunkt.

STYRMEDEL – LAGSTIFTNING

Hänsyn till natur- och kulturmiljön regleras, förutom i kulturminneslagen och naturvårdslagen, även i naturresurslagen, plan- och bygglagen, lagen om skötsel av jordbruksmark samt i skogsvårdslagen. En av länsstyrelsens uppgifter är, att på olika sätt skapa kunskap och förståelse för innebörden av dessa lagar.

Kulturminneslagen och naturvårdslagen

Alla skall visa aktsamhet och hänsyn mot naturen och kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete skall alltid se till att skador så vitt möjligt undviks eller begränsas. Dessa regler inleder bevarandelagarna – naturvårdslagen och kulturminneslagen – och är en förutsättning för skyddet av bevarandevärdena i odlingens vardagslandskap.

Särskilt viktigt att känna till är kanske den generella regeln i kulturminneslagen, som innebär att åtgärder, som förändrar eller på annat sätt skadar en fornlämning eller området i närheten av denna, inte får utföras (KML, 2 kap 6§).

I naturvårdslagen finns en liknande regel, vilken innebär att sådant, som kan skada mindre områden vilka bildar livsrum för hotade djur- och växtarter eller annars är skyddsvärda, inte får utföras (NVL 21§). För arbetsföretag som i väsentlig mån ändrar naturmiljön får länsstyrelsen föreskriva särskilda villkor för att begränsa eller motverka skador. Om sådana åtgärder inte är tillräckliga får länsstyrelsen förbjuda företaget (NVL 20§).

I januari 1994 infördes ett nytt biotopskydd, NVL 19§. Enligt detta får inte arbetsföretag utföras, som kan skada skyddsvärda biotoper. Mindre åkerholmar, öppna diken, stenmurar och odlingsrösen är exempel på sådana biotoper.

Lagen om skötsel av jordbruksmark och skogsvårdslagen

Hänsyn till natur- och kulturmiljövårdens intressen när det gäller jordbruksmark regleras i skötsellagen. Jordbruksverket ger föreskrifter om hur naturvärden och kulturhistoriska spår i odlingslandskapet skall bevaras, förutom vad som regleras i biotopskyddet. Det kan röra sig om fäbodstigar, brukningsvägar, större åkerholmar, beteshagar med bevarade äldre fältformer eller äldre träd.

För att sprida kunskap om innebörden av hänsynsparagraferna och biotopskyddet, kommer länsstyrelsen att på olika sätt informera om dessa i samband med kurser för jordbrukare. Målet är att anpassa informationen till länets förhållanden, när det gäller natur- och kulturmiljön.

Även i skogsvårdslagen finns krav på hänsyn till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen. Varsamhet med miljön skall iakttas vid alla skogliga åtgärder. Skogsbruket skall ta särskilda hänsyn till känsliga växtlokaler, områden av stor betydelse för djurlivet samt objekt av kulturhistoriskt intresse.

För information av kulturminneslagens innebörd när det gäller skydd av fornlämningar, bidrar

Odlingröset får inte tas bort enl biotopskyddet, NVL 19§.

länsstyrelsen med projektmedel till skogsvårdsstyrelsens kampanj "Kulturmiljövård i skogen".

EKONOMISKA STYRMEDEL

I och med Sveriges medlemsskap i EU förändrades möjligheterna att direkt styra ekonomiska medel till ett bevarande av hotade miljöer i odlingslandskapet. Detta hade, fram till 1994, skett i form av avtalsbundna ersättningar, framförallt ersättning för landskapsvård och NOLA (Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet).

*** Landskapsvårdsersättning** utgjorde ersättning för skötsel av odlingsmark med stora natur- och kulturvärden, där helhetsbilden av landskapet var viktig i värdebedömningen. Landskapsvårdsersättningen inrättades 1990 i samband med beslutet om en ny livsmedelspolitik.

*** NOLA-ersättningen** inrättades 1986 för vård av odlingslandskapets värdefullaste, hävdberoende biotoper vilka också är viktiga som kulturbärare. Det har framförallt rört sig om ängs- och hagmarker med kontinuerlig hävd, som ej har gödslats eller plöjts och därmed innehåller höga naturvärden. NOLA-ersättningen har i högre utsträckning än landskapsvårdsersättning använts till relativt små och isolerade objekt.

För budgetåret 94/95 fanns 7 milj kr till landskapsvård och 1 milj kr till NOLA i Gävleborgs län. För att stödja hela den areal som återfinns i bevarandeklass I-III, skulle krävas omkring 35–40 milj kr.

EU:s miljöstöd innehåller delar som ersätter landskapsvårds- och NOLA-ersättningen. I miljöstödet ingår bl.a. stöd till naturliga fodermarker och kulturhistoriskt värdefulla miljöer. Eftersom jordbruksstöden inom EU utgår som generella arealbidrag, kan Länsstyrelsen inte på samma sätt som tidigare styra de ekonomiska medlen till vissa bygder eller miljöer. Målsättningen är ändå, att genom information och rådgivning hålla kvar en hög ambition när det gäller vård och skötsel av de mest värdefulla miljöerna, på samma sätt som var avsikten med de tidigare avtalen.

Utöver generella jordbruksbidrag finns följande medel för vård av natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet.

*** Anslaget för vård av naturreservat mm.**

Medel för vård av objekt som bevaras genom säkerställande med stöd av naturvårdslagen.

*** Kulturvårdsåtgärder i odlingslandskapet (KOLA) och vård av fornlämningar** – ersättning för vård och bevarande av kulturhistoriska element i odlingslandskapet. Målet är att, förutom fornlämningar, med hjälp av dessa medel bevara exempelvis gamla hägnader och ängslador eller att ersätta kostnad för stängsling för betesdjur vid fäbodrar eller andra värdefulla kulturmiljöer. Inrättades 1987.

*** Kommunala medel och medel från landsting och stiftelser (fonder).**

Odlingslandskap som är av lokalt intresse, bör

Exempel på ovarsam avverkning. Kulturhistoriska lämningar kräver särskild hänsyn i skogsbruket! Acksjöbergsvallen, Los.

finnas med i kommunernas översiktsplaner. Det bör också finnas möjlighet att på olika sätt bidra till bevarandet av dessa marker från kommunalt håll, ekonomiskt eller på andra sätt.

Övriga stöd och bidrag

Utöver de avtalsbundna ersättningarna finns andra stöd som kan påverka landskapet. Det är angeläget att fördelningen av stöd och bidrag samordnas. Glesbygdsstöd kan exempelvis samordnas med KOLA-ersättning för att på detta sätt uppnå en resursförstärkning. Kriterierna för hur stöd fördelas bör inte motverka varann. Mark som bör vårdas enligt föreskrifter för kultur- och naturmiljöer i miljöstödet exempelvis, får inte exploateras med hjälp av andra statliga stöd.

De stöd och bidrag som kan användas för att stödja bevarandearbetet är:

* **Landsbygdsstöd** - Landsbygdsstöd ersatte 1/7 1994 det tidigare glesbygdsstödet, som bara kunde ges i glesbygdsområden. Landsbygdsstöd kan ges till all landsbygd för investering till såväl jordbruksföretag som andra företag för att bevara/öka sysselsättningen. Stödet administreras av länsstyrelsen.

* **Natur- och kulturvårdande åtgärder i skogen.** Skogsvårdsstyrelsen kan ge bidrag för direkta kostnader för natur- och kulturvårdsåtgärder. Man kan också få bidrag för kostnadsfördyringar för skogsvårdsåtgärder som normalt görs, men som blir dyrare med naturvårdsanpassning, eller om en metod med stor natur- eller kulturvårdsnytta väljs.

* **Beredskapsarbeten och andra sysselsättningsfrämjande åtgärder.** Vård och restaurering av ängs- och hagmarker med hjälp av beredskapsmedel har pågått sedan flera år.

Jordbruksnäringen anses som en "varslad grupp". Detta innebär att Länsarbetsnämnden har en öppenhet för olika åtgärder som kan gynna näringen, t.ex. kursverksamhet som ger kunskaper om bevarandearbete – "Landskapsvårdstjänst".

ÖVRIGT

Information och utbildning

Det är viktigt att allmänt öka medvetenheten om bevarandevärdenas betydelse. Framförallt bör markägare och brukare ges kunskap, kvalitetsmedvetenhet och yrkesstolthet. Det kan ske på

olika sätt, t.ex. i form av kurser för jordbrukare, där bevarande av natur- och kulturvärden kan ge nya aspekter på djurhållning och markanvändning. Att stimulera djurhållning och betesdrift är en viktig uppgift i bevarandearbetet. Ett exempel på hur detta kan utföras är de kurser länsstyrelsens lantbruksenhet anordnar, där kunskap om naturvård och kulturmiljövård integreras i utbildning om köttjursuppfödning. Ett annat sätt är att sprida kunskap genom trycksaker, som kan inriktas på olika ämnen t.ex. restaurering av ängs- och hagmarker eller vård av ängslador. Rådgivning om vård av natur- och kulturvärden är naturlig då skötselplaner upprättas i samband med bidrag till kulturmiljöer inom miljöstödet. Information och rådgivning kan också riktas till andra målgrupper än jordbrukare, t.ex. hembygds- och naturskyddsföreningar, kommuner och skolor. När det gäller information och rådgivning om kulturmiljövård – framförallt fornminnesvård och byggnadsvård – har, förutom länsstyrelsen, Länsmuseum och Hälsinglands museum en stor betydelse.

Länsstyrelsen skall också ha möjlighet att initiera projekt, som avser vård i olika former till samlade bygder med stora värden, där ett flertal markägare och jordbrukare kan ingå som avtalstecknare för att säkerställa området.

Att satsa på helhetsmiljöer är viktigt, då enskilda detaljer i landskapet, lösryckta från sitt sammanhang, inte gör odlingshistorien begriplig. Trots detta är landskapselement som hägnader, fornlämningar, lador och fägor ett mätbart sätt att uppfylla kriterier för vad som är en kulturhistoriskt värdefull miljö. Om dessa historiska landskapselement finns representerade på en eller ett fåtal gårdar i en avgränsad by, finns det stora möjligheter att uppnå bevarande av helheten genom landskapsvårdsavtal.

Ofta är dock inte helheten avgränsad. En odlingsbygd kan ha stora kulturhistoriska värden även om det är svårt att peka på vilka detaljer det är, som gör landskapet värdefullt. Värdet kan bestå i bebyggelsens läge i landskapet, den odlade markens utbredning, spår av tidigare markanvändning som t.ex. ängslador – allt detta som tillsammans speglar kolonisations- och odlingshistoria. Denna helhet kan omfatta mycket stora arealer. I Gävleborgs län rör det sig oftast om odlingsbygden i älvdalarna. Trots att den landskapsbilden är värdefull och kanske även hotad, har man i många fall i brist på pengar, tvingats prioritera de mer avgränsade, småbrutna bygder, som är representativa för vissa delar av

länet, men långtifrån för alla. I de större, sammanhållna bygderna måste man förlita sig på att jordbruksdriften är lönsam i sig, något som inte

alltid är självklart. Här är det viktigt att andra satsningar samordnas, så att bästa möjliga förutsättningar ges för jordbrukets framtid.

Ett levande jordbruk bevarar bilden av det öppna landskapet. Jordbruket, med dess inkomster av produktionen, är också förutsättningen för att odlingslandskapets mer specifika värden ska kunna vårdas. Flor, Mo.

SÄRSKILT UTVALDA OMRÅDEN I GÄVLEBORGS LÄN

KRITERIER OCH KLASSIFICERING

Praktiskt taget alla bygder i länet är av sådan karaktär att bevarandesynpunkter kan läggas på dess framtida utveckling. De är bitar i odlingshistoriens pussel. Vissa bygder har givetvis större värden än andra. De kan innehålla allsidigare och tätare samlingar av odlingshistoriskt intressanta spår och företeelser än andra eller vara känsligare för förändringar. Vidsträckt bygder kan ha stora landskapsbilda- och kulturmiljövärden trots att det ibland är glest mellan de betydelsebärare som kräver särskild vård för att bli bevarade. Det är därför inte möjligt att begränsa bevarandeprogrammet till ett fåtal koncentrerade områden och helt lämna landskapet i övrigt åsido.

Genomgående hyser områdena en kombination av de bevarandevärden, som ibland spaltas upp i natur- och kulturmiljövärden. En uppsplätning på naturvärden och kulturmiljövärden är i sammanhanget omöjlig eftersom bevarandeprogrammet gäller odlingslandskapets värden. Där har biologiska och alla andra naturgivna förutsättningar en självklar odlingshistorisk dimension och därmed också ett kulturmiljövärde. Skulle något naturvärde finnas, som saknar koppling till odlingshistorien, hör det inte hemma i det här sammanhanget.

Som tidigare nämnts är de tre redovisade klasserna:

- * Högsta bevarandevärde I
- * Mycket högt bevarandevärde II
- * Högt bevarandevärde III

Klassificeringen är resultatet av en sammanvägning av ett antal kriterier, av olika styrka, som använts för bedömningen av bevarandevärdena. Kriterierna grundar sig på de värden som presenteras i avsnittet "Det värdefulla odlingslandskapet". Som regel gäller de flesta kriterier för de områden som valts ut.

Höga värdekriterier kan vara att ett område:

- A **bevarar en helhetsbild.** Det är när området bildar en komplett jordbruksmiljö av typisk karaktär, som t ex bondebygd, nybyggesområde eller fåbodskog.

- B **är representativt för eller ger identitet åt bygden.** Det är när området har kvar biologiska, bebyggelsehistoriska och andra kulturrelaterade kvaliteter, som varit kännetecknande för landets, regionens eller bygdens odlingslandskap från ianspråktagandet till våra dagar.

- C **har kontinuitet i användningen som jordbruksmark.** Det är när området har kulturhistoriska spår och strukturer samt biologiska värden, som är resultatet av en obruten, traditionsenlig hävd. Det kan gälla naturliga fodermarker, dvs. betes- och slåttermarker, med sina karaktäristiska vilda växter och djur. Det kan gälla ursprungliga eller äldre djurraser och växtarter, vilka ännu används i jordbruket. Det kan gälla äldre bebyggelsemiljöer, dvs. platser där byggnader, brukningsvägar, hägnadssystem, åkerformer, dikessystem, odlingsimpediment, olika slags fornlämningar osv, finns relativt intakta.

- D **är mångformigt och artrikt** med ett hävdberoende eller hävdgynnade växt- och djurliv. Det är när vissa traditionellt brukade marker, främst naturliga fodermarker av skilda slag, men även andra restmiljöer, finns kvar inom området och ger förutsättningar för biologisk mångfald.

- E **innehåller till jordbruksnäringen knutna i byggnader eller arter, som är eller i snabb takt håller på att bli rariteter.** Det gäller genuina, gamla hus och överloppsbyggnader, det gäller hävdgynnade eller hävdberoende hotade, sårbara eller sällsynta växt- eller djurarter.

- F **är tillgängligt för besök.** Det är när området ligger nära en tätort eller en allmän väg och människor fritt kan vistas där.

- G **ger besökaren värdefulla upplevelser.** Det kan vara att området ger möjligheter att lära känna odlingslandskapets växt- och djurliv, förstå samband mellan de biologiska/levande värdena och områdets bebyggelse och hävdshistoria, att det dessutom är allmänt trivsamt osv.

H har förutsättningar att bibehålla nämnda värden. Det innebär att de kan säkerställas på något vis.

Kriterierna F och G är stödkriterier, och inte avgörande för värdebedömningen. Det sista kriteriet, H, kommer att beaktas vid urval till åtgärdsprogrammet.

PRESENTATION

De särskilt utvalda områdena i Gävleborgs län presenteras kommunvis i tre delar. I föreliggande del beskrivs de utvalda områdena i **Södra Hälsingland** (Siffrorna anger kommunnumret):

- 21 Ovanåker
- 82 Söderhamn
- 83 Bollnäs

I de två övriga delarna presenteras kommunerna i **Norra Hälsingland:**

- 32 Nordanstig
- 61 Ljusdal
- 84 Hudiksvall

resp kommunerna i **Gästrikland:**

- 01 Ockelbo
- 04 Hofors
- 80 Gävle
- 81 Sandviken

Områdena i klass I-III visas översiktligt på en länskarta. I tabellen nedan anges antal objekt, total areal och areal fördelat på olika klasser i bevarandeprogrammet samt total åkerareal för respektive kommun. En utförligare lista med arealer i de olika församlingarna finns med i den inledande beskrivningen av varje kommun.

Kommun	Areal objekt	Areal klass I, ha	Areal klass II, ha	Areal klass III, ha	Tot areal klass I-III, ha	Tot areal åker, ha (1992)
2101 Ockelbo	16	770	897	1 202	2 869	3 239
2104 Hofors	9	1 125	250	334	1 709	3 057
2121 Ovanåker	51	2 296	433	232	2 961	3 148
2132 Nordanstig	50	1 027	1 999	97	3 123	6 365
2161 Ljusdal	80	6 906	1 211	190	7 307	9 071
2180 Gävle	29	1 057	857	1 186	3 100	5 496
2181 Sandviken	37	1 517	2 939	1 579	6 035	9 248
2182 Söderhamn	36	2 677	1 878	408	4 963	5 691
2183 Bollnäs	59	2 600	4 761	1 606	8 967	12 465
2184 Hudiksvall	123	8 187	1 397	127	9 711	13 671
GÄVLEBORGS LÄN	490	27 162	16 622	6 961	50 745	74 451

Tab 1. Antal objekt samt areal mark i bevarandeprogrammet

Områdena presenteras sockenvis. Socken är vald som en särskild redovisningsnivå därför att den har en enhetlig administrativ historia och kolonisationshistorien och den allmänna uppfattningen om bygd är sockenrelaterad. Socken överensstämmer i allt väsentligt med församling när det gäller landsbygdsförhållanden.

Beskrivningen börjar med en förteckning över alla bevarandeområden i socknarna/församlingarna i kommunen. De inledande siffrorna anger vedertagna kommun- och församlingsnummer

Denna fungerar också som register över de beskrivna områdena.

De enskilda områdena presenteras dels i en faktaruta dels i en beskrivande text. Områdena anges med en kortfattad karaktäristik, som ger en helhetsbild. Därefter beskrivs landskap, bebyggelse, hävd samt eventuella särdrag och variationer. En karta i skala 1:100 000 visar det geografiska läget för varje område. Faktarutans innehåll med förklaring till förkortningar anges nedan:

Faktaruta:

Nr: Kommun-, församlings- samt löpnummer

Klass: 1, 2 eller 3

Källor, riksintresse: Kultur (RK), natur (RN) eller friluftsliv (RF) med nummerkod

Bef skydd: Lagskydd eller privat initiativ.
Klartext eller hänvisning till naturvårds- eller kulturminneslag (NVL resp (KML)

Socken: Namn i klartext

Areal: Hektar odlingsmark (gul yta på gula kartan, skala 1:20 000)

Källor, övrigt: Naturvårdsplan (NVP), kommunal översiktsplan (ÖP), ängs- och hagmarksinventering (ÄoH), annan utredning (AU)

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g *(se nedan)

Bef vård: Avser tillgodoseende av bevarandevärden (t ex NOLA eller fornvård- FV)

*Värdekriterier: Kortfattat:

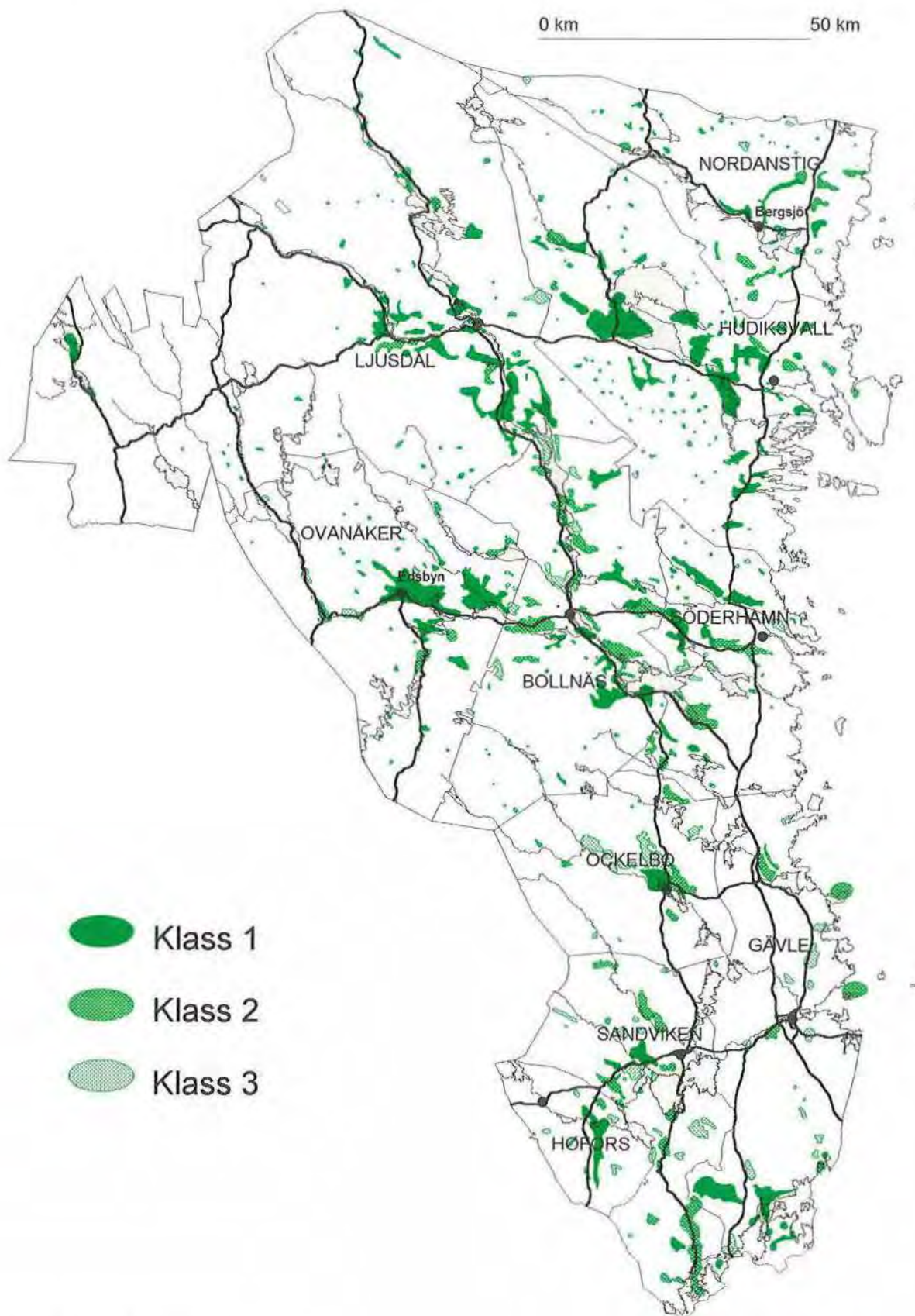
- a Bevarar en helhetsbild
- b Är representativt för eller ger identitet åt bygden i ett bebyggelsehistoriskt perspektiv
- c Har kontinuitet i användningen som jordbruksmark
- d Är mångformigt och artrikt med ett hävdberoende eller hävdgynnade växt- och djurliv
- e Innehåller till jordbruksnäringen knutna byggnader, anläggningar eller arter, som är eller i snabb takt håller på att bli rariteter.
- f Är tillgängligt för besök
- g Ger besökaren värdefulla upplevelser.

Not: Kriterierna f och g har inte i faktarutorna redovisats på sådant sätt att de bör tillmätas någon större betydelse i urvalssammanhang. Däremot har tillgänglighet och upplevelsevärde använts som stödkriterier då klassificeringen gjorts.

DATABAS

Den basinformation faktarutorna meddelar finns inlagd i en databas, som ger möjlighet till sammanställningar och tabellariska redovisningar. Denna databas är också knuten till en geografisk databas, vilken möjliggör identifiering av och information om varje utvalt bevarandeområde på länskartan.

BEVARANDEOMRÅDEN I GÄVLEBORGS LÄN

Länsstyrelsen Gävleborg 1994-11-10/LL

BOLLNÄS KOMMUN

Jordbruket, med åkerbruk och boskapsskötsel har varit den viktigaste näringen i Bollnäs. Men bönderna försörjde sig dessutom på framställning av linprodukter, fiske, tjärbränning och kolning. I skogsbygderna i sydväst finns idag rester av den omfattande finnkolonisation som ägde rum på 1600- och 1700-talen.

Fortfarande har jordbruket stor betydelse och i Arbrå finns ett av länets naturbruksgymnasier, det som tidigare var Nytorps lantbruksskola. Jordbruket har rationaliserats och i den centrala jordbruksbygden längs Ljusnan, har mycket av den ursprungliga bebyggelsen moderniserats och anpassats till dagens förhållanden. Fortfarande präglas dock landsbygden av hälsingegårdarna från 1800-talets senare hälft.

Areal i bevarandeprogrammet

Odlingsbygden finns till stor del i anslutning till vattendragen – Ljusnandalen samt vid sjöarna Voxsjön och Herten väster om Bollnäs, och Rengsjöbygden i öster. Här finns också en stor del av bevarandedområdena, men även bygderna i anslutning till sjöarna väster om Kilafors har flera områden med högt bevarandevärde. Omkring 70 procent av dagens odlade mark finns med i bevarandeprogrammets klass 1–3 enligt nedanstående sammanställning.

Församling	Antal objekt	Areal, klass 1, ha	Areal, klass 2, ha	Areal, klass 3, ha	Tot areal, klass 1–3, ha	Tot areal, odlad mark, ha
Arbrå	10	312	1363	217	1892	2421
Bollnäs	27	696	1420	944	3060	4693
Hanebo	11	1247	845	0	2092	2555
Rengsjö	5	345	681	0	1026	1298
Segeberga	2	0	290	33	323	784
Undersvik	4	0	162	412	574	714
BOLLNÄS	59	2 600	4 761	1 606	8 967	12 465

1. Antal objekt och areal (ha) i klass 1, 2 resp 3 samt total åkerareal 1993, ha

Markanvändningens förändring 1927–1993

I Bollnäs har nedläggningen av jordbruksmark varit mindre än för länet i övrigt. Omkring 80% av 1927 års åkerareal finns kvar, i Rengsjö närmare 90%. När det gäller naturbetesmarkerna är förhållandet det omvända, 80% har försvunnit. Av slätterängarna återstår endast fragment.

Församling	Areal åker, ha		Areal betesmark, ha		Areal slätteräng, ha	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Arbrå	3049	2421	1378	85	0	1,3
Bollnäs	6349	4693	1361	257	1192	4,2
Hanebo	3122	2555	286	103	680	2,5
Rengsjö	1476	1298	146	27	141	0
Segersta	1014	784	66	17	220	0
Undersvik	837	714	431	19	0	0
BOLLNÄS	15847	12465	3668	508	2233	8

2. Areal olika markslag år 1927 och 1993. Betesmark motsvaras av "ordnad betesäng" och "annan betesäng" 1927. Uppgifterna om slätteräng 1993 är hämtade från ängs- och hagmarksinventeringen 1993.

Förändring i djurantal 1927– 1993

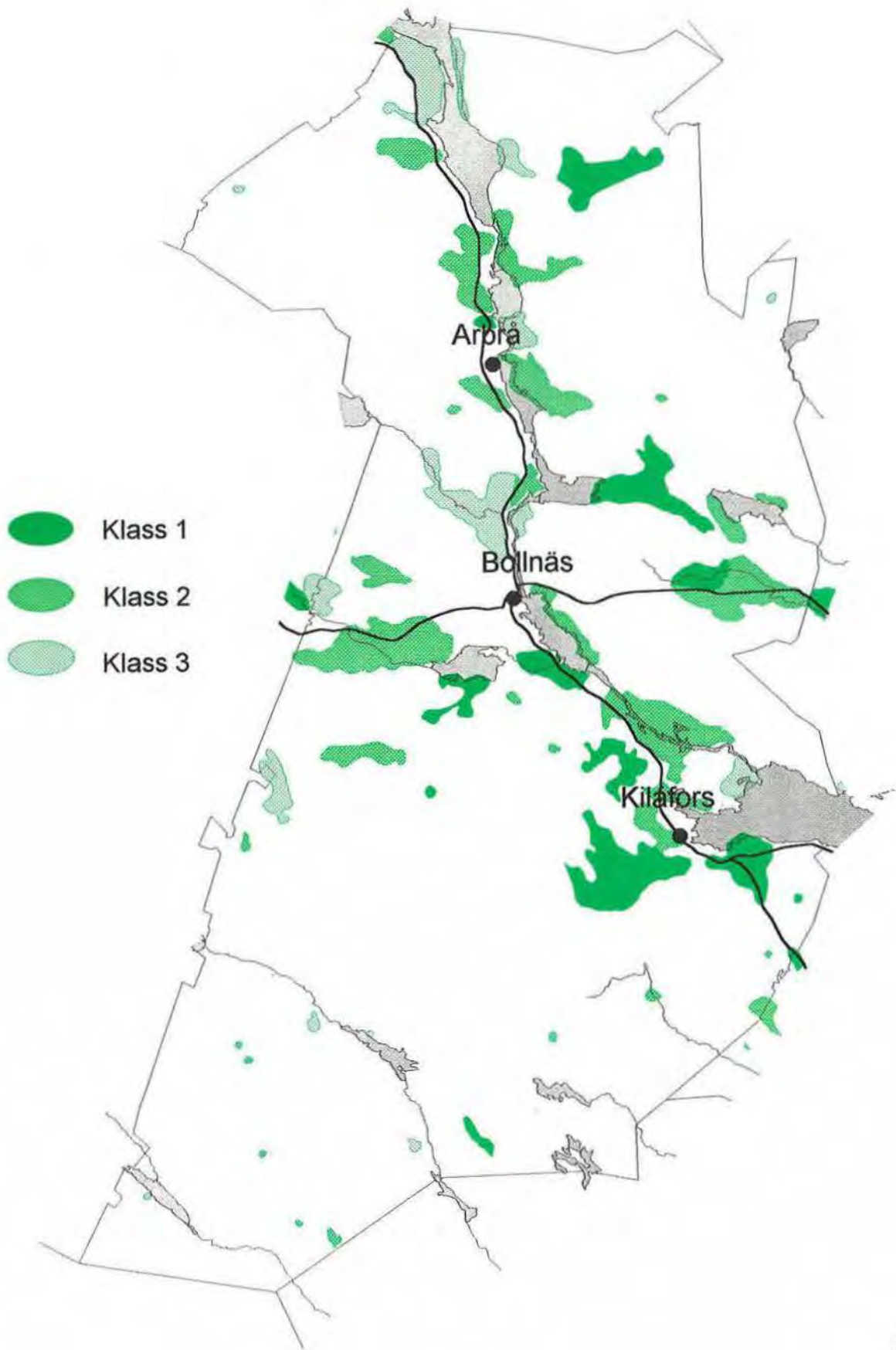
Trots att den totala mjölkproduktionen i kommunen är avsevärt högre än för 70 år sedan, återstår endast 35% av antalet mjölkkor 1993 jämfört med 1927. Antalet övriga nötkreatur verkar däremot ha fördubblats, men det kan förekomma brister när det gäller den tidiga statistiken för ungdjuren.

Den odlade marken är mer omfattande än vad som krävs för att odla foder till djuren. På sikt finns därför risk för att åkermark kommer att läggas ned, eftersom det är svårt att få lönsamhet i jordbruksdriften utan mjölk- eller köttproduktion.

Församling	Antal mjölkkor		Antal övriga nötkreatur	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Arbrå	481	674	188	1482
Bollnäs	1950	947	662	1987
Hanebo	952	853	259	1240
Rengsjö	3832	424	1241	680
Segersta	589	257	193	384
Undersvik	1730	228	627	457
BOLLNÄS	9534	3383	3170	6230

3. Antal nötkreatur år 1927 och 1993

BEVARANDEOMRÅDEN I BOLLNÄS KOMMUN

VÄXSJÖ OCH BYGDEN KRING RÖSTEÅN

Odlingsbygd vid älvdal, nyodlingslandskap vid sidodal

Nr: 8303-01 a-b

Klass: a:3, b:2

Källor, riksintresse: RF:2, NRL:j 1,2

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: a:520 ha, b:200 ha

Källor, övrigt: NVP:29,27a-b,ÖP:R3,
R1:4,Ö5,R2:2,s85, Ö13

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

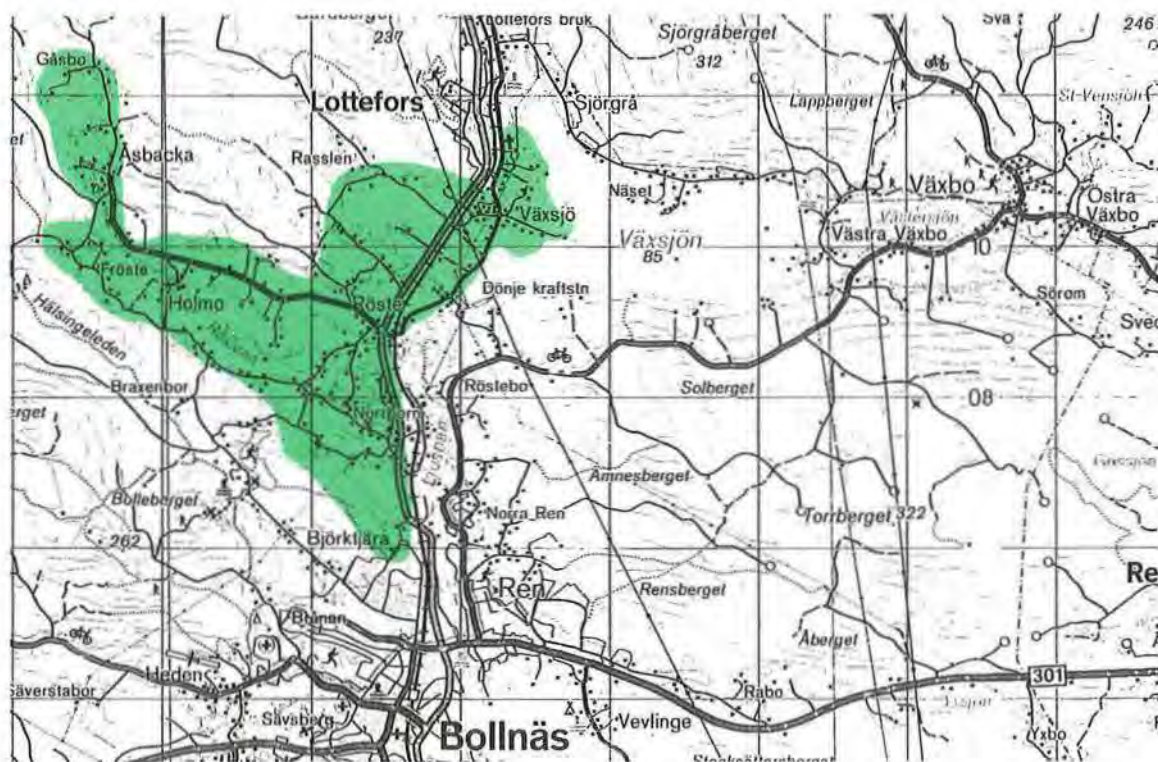
Bef vård:

Växsjön är en av de stora älvsjöarna i Ljusnan. Den breder ut sig i dalen mellan Sjögråberget i norr och Solberget i söder. Rösteån slingrar sig fram i dalens fortsättning åt väster.

a. Västra Växsjö är en stor, flack, öppen och välhävad bygd med relativt nya, spridda gårdar. Karaktären tillhör 1900-talet. De flesta av gårdarna ligger i skogsbyn eller i trädungar. Flera stora brädlador och ett par timrade, snedväggiga, står på takterna. I norra delen av bygden ligger byn Rasslen med enhetlig bebyggelse. Markerna kring Tokbäckens många

förgreningar har antagligen varit slåttermarker, jämngamla med byn. Söder om Rasslen, mot skogen, finns ett litet spritt utanvidsområde.

Röste är en liten bybildning där stora gårdar från slutet av 1800-talet trängs på en liten utplanad kulle. Bebyggelsen är delvis välbevarad. På de flacka markerna finns flera stora brädlador. I de mer kuperade markerna söder om ån slingrar sig Rösteån (Galvån). I Norrborn, söder om Röste, finns flera småtorp spridda längs en åsväg. Här finns även en mera ordinär sekelskiftesgård med härbre. Mot Braxenbor i väster finns ett smågårdsområde. Odlings-

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

landskapet kring Holmo består av nyodlingsmarker liknande dem i områdets övriga byar. Gårdarna, som är från olika tider, ligger spridda. Vid ett litet fall i ån ligger Holmo såg med tillhörande anläggningar. Ett naturbete finns på en höjd i närheten. Lador, även för löv, finns i skogskanten. Holmos betesmarker sträcker sig till Fröste, som ligger i västra delen av dalen. I söder bildar Frösteberget en tydlig gräns för dalens odlade mark. I Fröste finns några mindre nybruk och gårdar.

Längre norrut efter Rösteån ligger Åsbacka. I södra delen av byn finns flera sentida nybruk och gårdar från sekelskiftet. Markerna är mer be-

gränsade här än nere i dalen, men fortfarande utan odlingshinder. Ån har regleringsdammar, varav en bildar Åsbackaviken. Längre norrut heter ån Galvån.

I Gåsbo avslutas jordbrukslandskapet med en stor öppen nyodlingsbygd. Norr om Gåsbo omges Galvån av gamla slättermarker.

b. Byn Växsjös stora sekelskiftesgårdar ligger, som en radby längs vägen, ut på ett näs i västra delen av Växsjön. Till gårdarna hör enstaka, äldre byggnader. Ute på de välhävdade täkterna finner man stora brädlador. I väster och norr finns en tät, modern villabebyggelse.

Liten odlingsbygd vid älv

Bef vård:

VÄXBOBYGDEN

Odlingslandskap med bitvis kuperad dalgång

Nr: 8303-03

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:62, RK:402, RF:2
NRL:3.1,2

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 365 ha

Källor, övrigt: NVP:37, ÖP:R3, R6, Ö7

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: KOLA

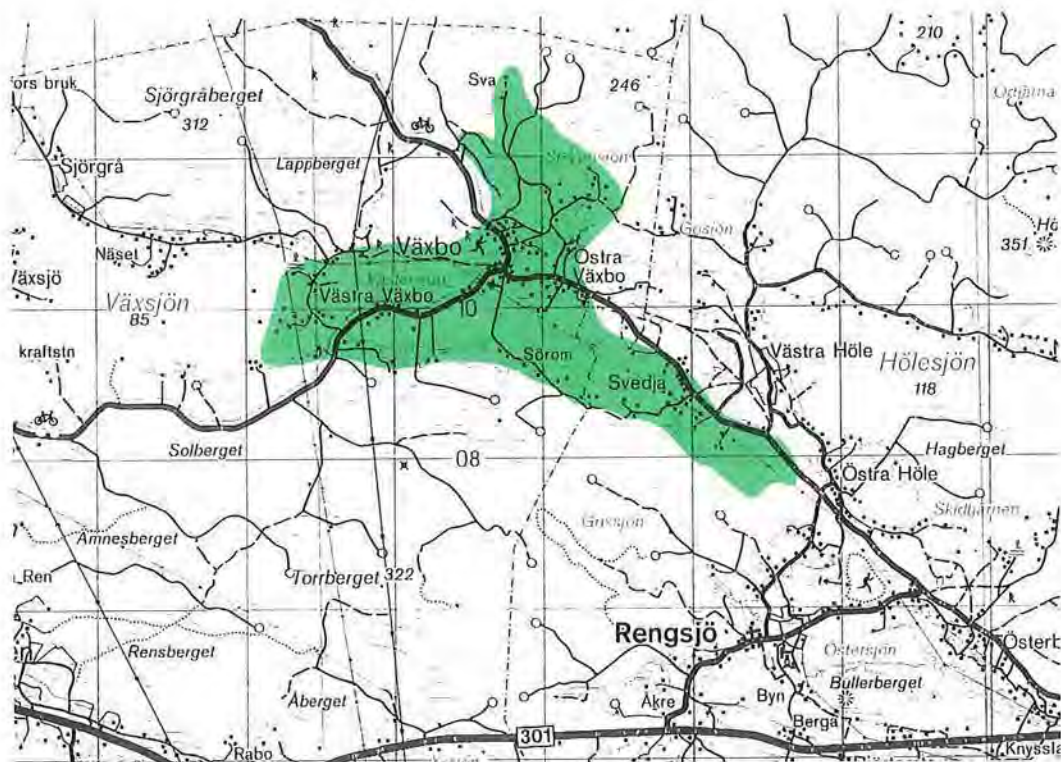
Växbodalen är en stor, vidöppen, delvis kuperad och levande jordbruksbygd med stora, spridda gårdar. Centralt i bygden ligger Södersjön. Djupa skogar omger dalen.

Bykärnan i Växbo by låg ursprungligen vid den lilla Västersjön, öster om Växsjön. Där ligger Wallins, en av Hälsinglands praktfullaste gårdar. Efter laga skifte på 1870-talet flyttades flera gårdar ut mot skogsbrynen runt dalen. Där ligger de i en sträng utefter byvägen. I samband med skiftet påbörjades sjösänkningar och utdikningar, något som gav dalens bönder bortåt 150 ha ny åkerjord. I sluttningarna ner emot

dalbotten finns flera lador.

I östligaste delen av Växbodalen är marken mer kuperad. Markerna är välhävdade. En hel linberedningsanläggning finns i Trolldalen där Växboån bryter igenom Ljusnanåsen. Västra Växbo har flera äldre välbevarade byggnader. Norr om Västersjön ligger små oregelbundna täkter. Här finns också en bautasten och tre gravhögar. Den slingrande vägen är ett AK-arbete från 1930-talet.

Till Växbodalen kan också räknas nyodlingsmarkerna kring stora Vansjön. Här ligger flera gårdar med sekelskifteskaraktär.

Blå karta: 155

Skala: 1: 100 000

ERIKNÄSBO

Nyodlingsbygd med stora timmerlador

Nr: 8303-04

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 118 ha

Källor, övrigt: ÖP:R2.2

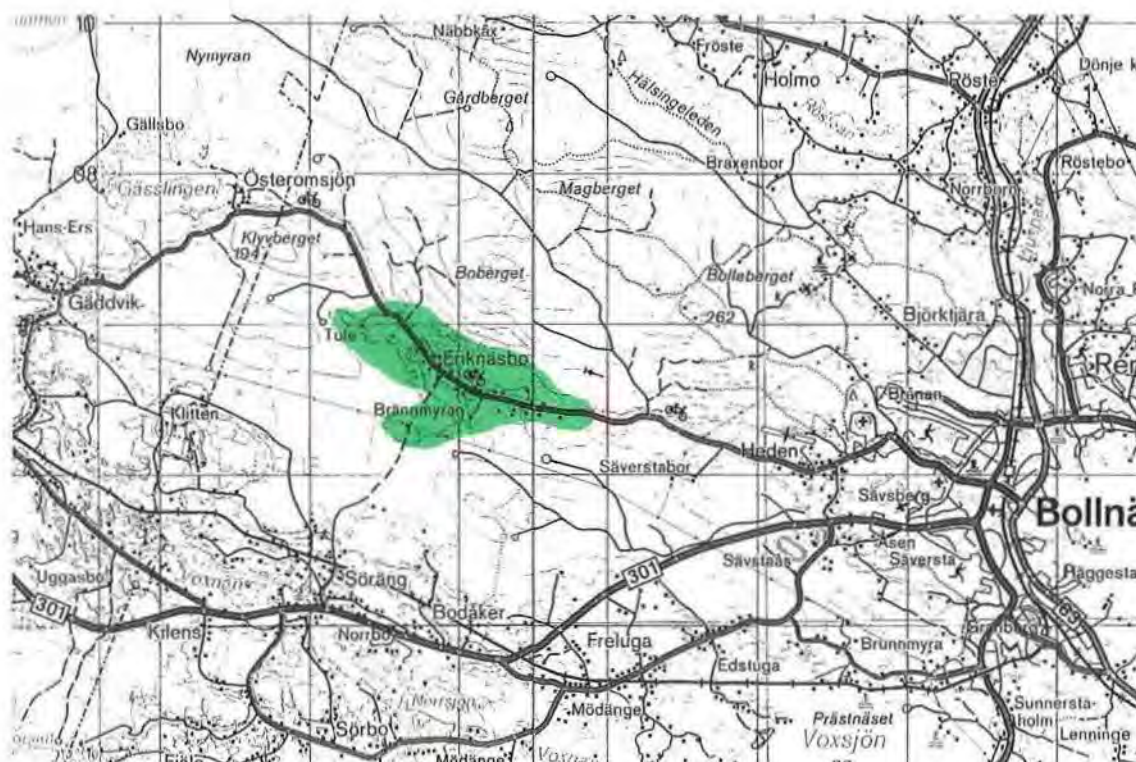
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Eriknäsbo ligger på gränsen mot Alfta socken. I en vid och flack dal är gårdarna mestadels spridda längs byvägen. Bebyggelsen har karaktär från sekelskiftet. En äldre gård ligger där den gamla bykärnan verkar ha funnits. Här finns

även flera äldre byggnader i timmer.

Söder om vägen står flera stora timmerlador i dalens botten. I samma stråk står också stora brädlador, liksom de på takterna norr om vägen.

Blå karta: 154, 155

Skala: 1: 100 000

KLITTEN OCH SÖRÄNG

Nybruksområde med spridda gårdar och fäbod

Nr: 8303-05

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 120 ha

Källor, övrigt: ÖP:X,Ö16,Ö14,R2.2

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

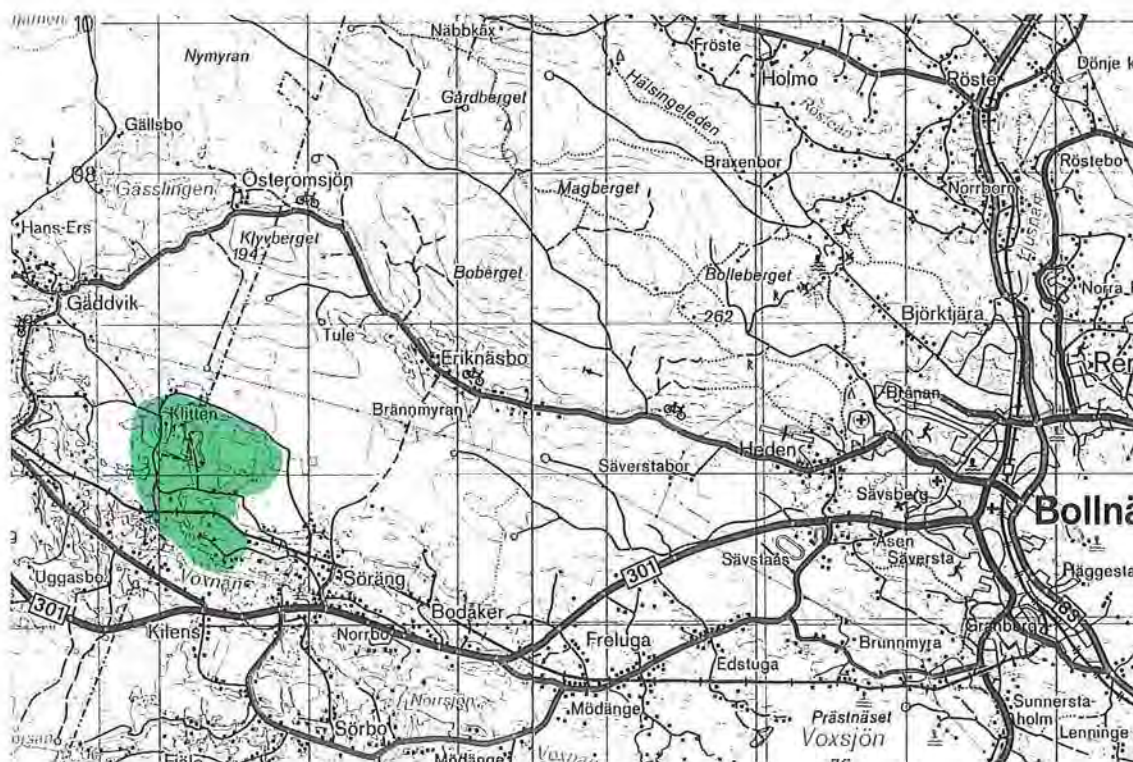
Bef vård:

Vid Alftagränsen, där Voxnan rinner in i Bollnäs, finns ett stort nybruksområde. Gårdarna i Klitten ligger spridda. På byns högsta punkt ligger den äldsta gården, som fortfarande brukas. På utdikade marker i omgivningarna finns nybruk i form av Per-Albintorp.

På de flacka, dikade markerna står stora brädlador och även någon av rundtimmer. Markerna är i hävd. I skogskanten, sydöstra

delen av byn, ligger en fäbod. Den består av en enkelstuga och ett fähus med sju båsplatser. Flera ensamliggande fäbodar har funnits i området.

Marken i Söräng är mer småbruten och stenig än i grannbyn Klitten. Bebyggelsen är mycket blandad. I västra delen av byn finns en gård med storblockiga betesmarker. Vid landsvägen är byn tätortslignande. Järnvägen går genom byn.

Blå karta: 154, 155

Skala: 1: 100 000

FJÄLE M FL

Odlingslandskap i inlandsdelta

Nr: 8303-06

Klass: 2

Källor, riksintresse: RK:424

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 625 ha

Källor, övrigt: NVP:45, ÖP:R1,3, Ö12, AU(1979.2)

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

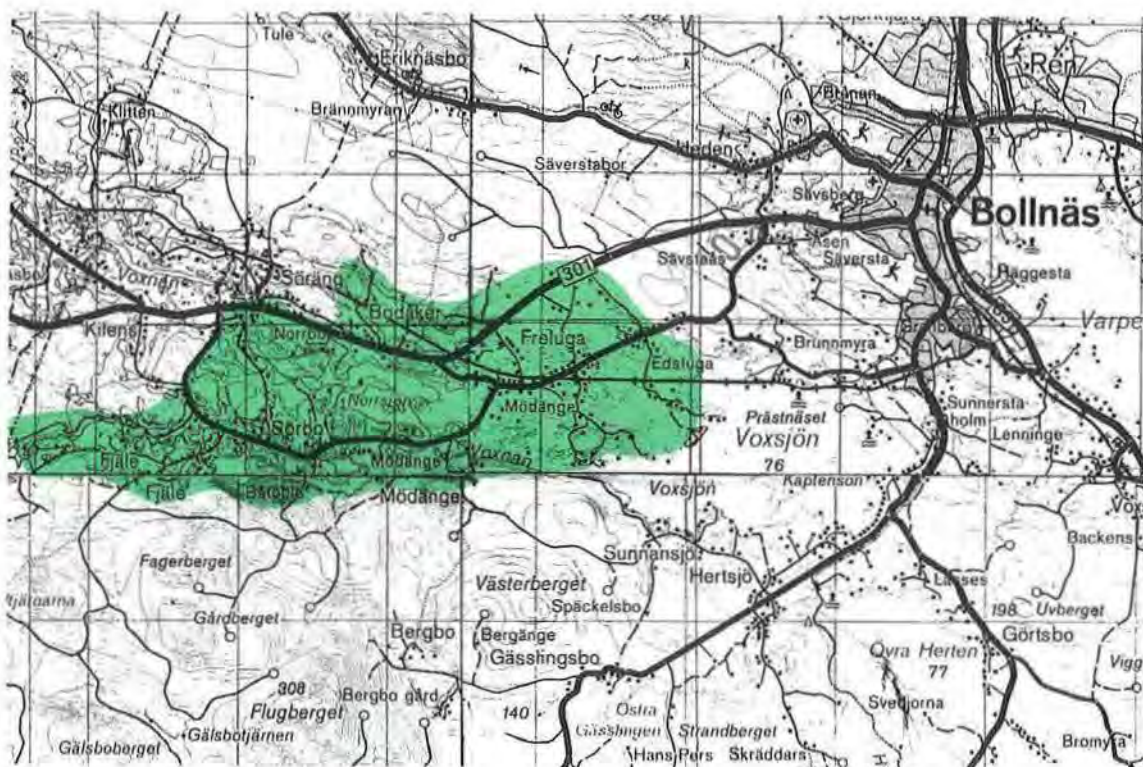
Alldeles innan Voxnan breder ut sig i Voxsjön möter den Anneforsån och bildar ett låglänt, deltalikt älvlandskap. Delvis är landskapet kuperat, men sankmarker med lövskog och tidvis översvämmade partier präglar området. Detta har gett goda fodermarker, något som lockade till bosättning.

Vid såväl Voxnans som Voxsjöns stränder finns strandängar, som till viss del hålls öppna med betesdjur men ofta också växer igen med lövslå.

Fjäle delas av Anneforsån. Norr om ån är markerna små och delvis ohävdade. Det finns ett

Per-Albin torp, annars är det mest yngre, ombyggda hus och villor. En äldre, delvis raserad bro leder över ån. Söder om ån ligger gårdarna samlade i klungor. Till gårdarna hör många hus. Bebyggelsen är från tidigt 1800-tal till sekelskiftet.

Mot Sörbo finns betesmarker med odlingsrösen. I Sörbo öppnar sig bygden och fälten blir större. Byns marker sträcker sig i en kuperad backslutning utefter fjärdens och Sörbosjöns norra stränder. Det är en levande jordbruksbygd med brukade täkter men igenväxande strandängar.

Blå karta: 144, 145, 154, 155

Skala: 1: 100 000

Den äldre bebyggelsen är blandad med nyare villor. Gårdarna är oftast spridda, men på stranden till Sörbosjöns västra vik ligger de på rad, tätt intill varandra. Huvudsakligen har gårdarna sekelskifteskaraktär, men med inslag av äldre, traditionella byggnader.

Alldeles vid Sörbosjön finns tre gårdar som ligger tätt intill varandra, i övrigt är bebyggelsen spridd. I Mödänge, som har odlad mark på båda

sidor älven, dominerar sekelskiftesbyggnader med stora ladugårdar. Åkrarna är stora och välhävdade. Det finns lövtäktsträd och en lövlada.

I centrum av Freluga finns en välbevarad, tät bebyggelse. Från Freluga och vidare in i grannbyn Edstuga, är markerna flacka och utan odlingshinder. Det är stora nyodlingar från 1800-talets slut, som breder ut sig mot Voxsjön.

Foto: Lena Boox

Gården Knuts i Freluga

BYGDEN ÖSTER OM VARPEN

Odlingslandskap med äldre, genuin bebyggelse

Nr: 8303-07

Klass: 2

Källor, riksintresse: RF:2, NRL:3.1,2

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 133 ha

Källor, övrigt: NVP:47,AU(1979:2),
ÖP:R3,ÄoH:91

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef v ard:

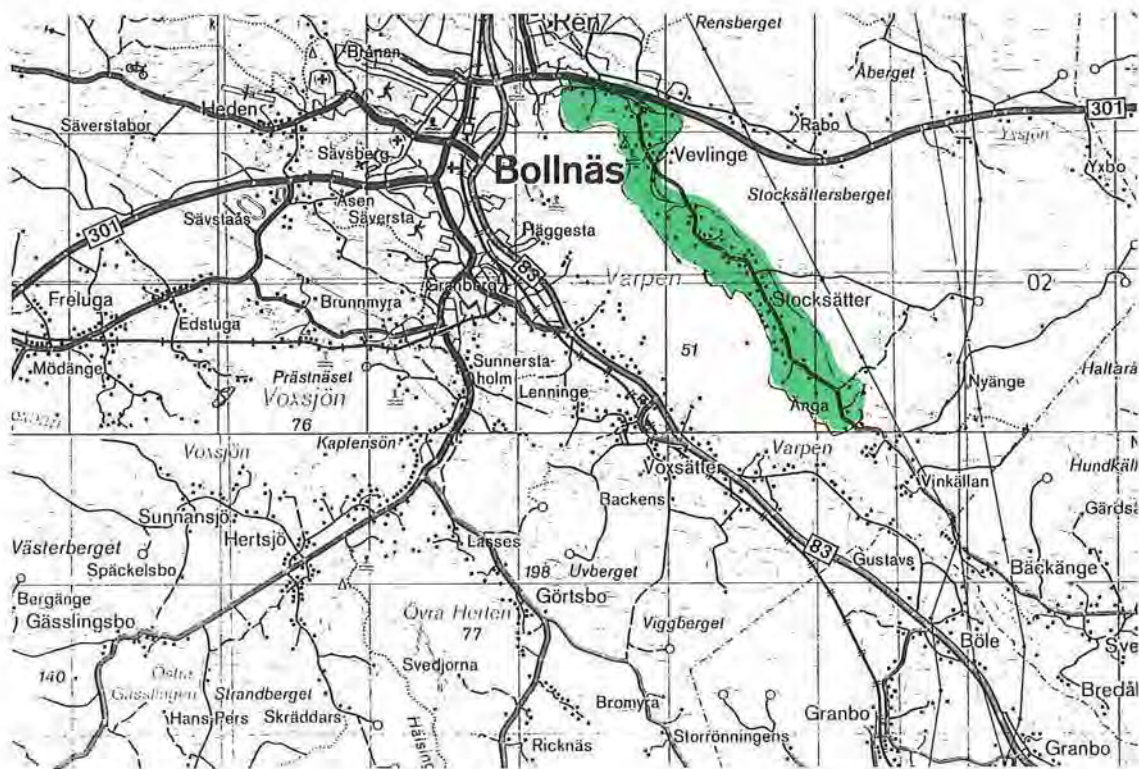
Vid Varpens norra strand finns en jordbruksbygd som går tillbaka till järnåldern. Här finns en tät koncentration lämningar från denna tid. Bygden längs Varpens östra strand, där byarna Vevlinge, Stocksätter och Änga ligger, består av ett välhållat odlingslandskap, visserligen här och var uppbrutet av skogspartier, men ändå uppfattat som sammanhängande.

Den äldre genuina bebyggelsen karaktäriseras av stora bostadshus, ofta med breda huskroppar och valmat tak över en kraftig och profilerad takfot. Till gårdsmiljöerna hör flera uthusbyggnader i timmer och runt gårdskärnan finns

ytterligare timmerhus, allt i falurött.

Odlingslandskapet kring Vevlinge är välhårdat och bebyggelsen uppvisar en ursprunglig karaktär. Till gårdarna hör en betad strandäng. I vattenlinjen växer strandranunkel och slamkrypor och högre upp på fastare mark finns arter som stagg, ormröt och ängsvädd.

I Stocksätter och Änga ligger de välhävdade markerna i anslutning till Varpen. I Änga finns några större sekelskiftesgårdar. Ett par äldre timmerbyggnader ligger längs vägen, bland härbren och spruthus. På täkterna finns några lador.

Blå karta: 144, 155

Skala: 1: 100 000

VOXSÄTTER, LENNINGE

Odlingslandskap kring älvmot

Nr: 8303-08

Klass: 1

Källor, riksintresse: RF:2, NRL:3.1, 2

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 200 ha

Källor, övrigt: NVP:46.47, ÖP:R3, AU:(1979:2)

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

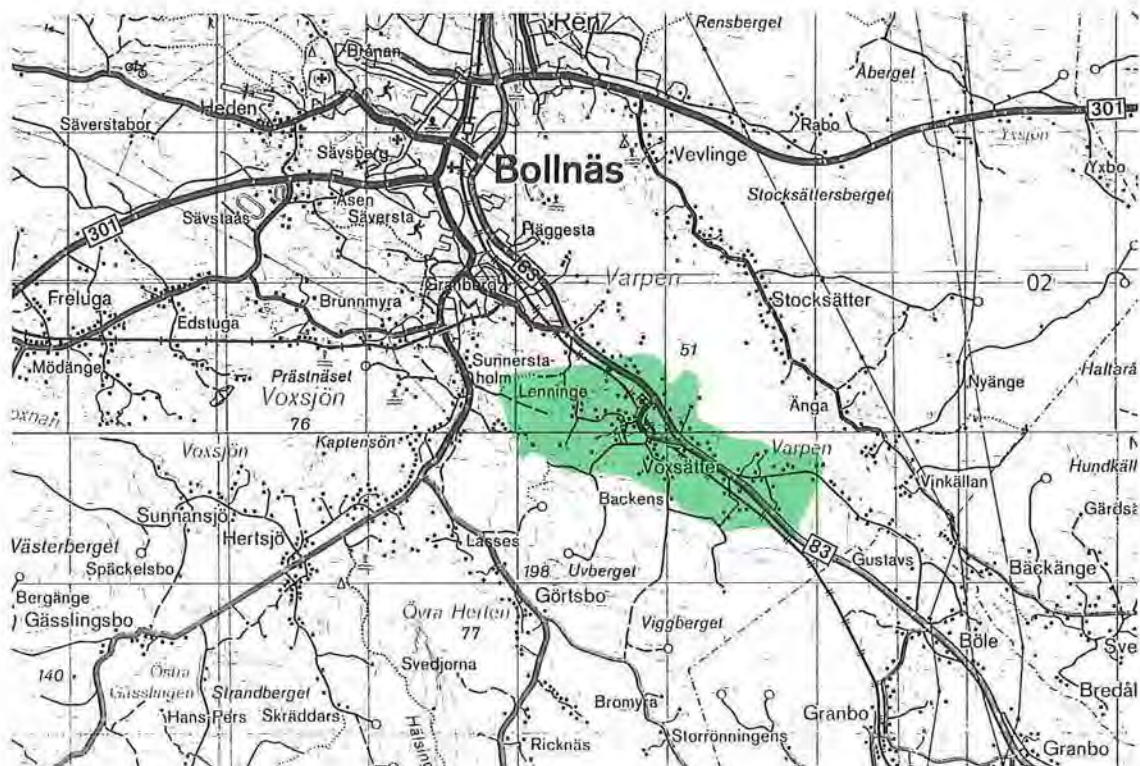
Bef vård:

Kring Voxnans utlopp i Varpen/Ljusnan ligger de båda byarna Voxsätter och Lenninge omgivna av ett öppet och kuperat odlingslandskap. Gårdarna har således marker såväl intill Voxnan som Ljusnan. Markerna är välhävdade. På takterna i båda byarna finns flera timmerlador eller lador med en bräddel och en timrad del. Där finns även lövlador. Avgränsningarna av området är diffus i norr mot Bollnäs stadsbebyggelse.

Hängsjön är en fågelsjö något norr om Lenninge, som till en del omges av odlade marker.

Lenninge ligger på en höjd med några stora gårdar med sekelskifteskaraktär. Mot väster finns ett litet väl sammanhållet utanvidsområde med staket och häckar längs bygatan.

I byn Voxsätter finns många välbevarade gårdsanläggningar. De äldre gårdarna ligger på höjder, några med både äldre bostadshus av traditionellt slag och yngre hus med sexdelad plan. I centrala Voxsätter, där flera gårdar ligger samlade i klunga, förekommer även nyare bebyggelse.

Blå karta:145, 155

Skala: 1: 100 000

HERTSJÖ MED FLERA

Sjönära odlingsbygd med gammal bolby samt gårdar
med bodlandsursprung och nybruk

Nr: 8303-09

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 128 ha

Källor, övrigt: ÖP:R1:2,R2:1,AU:(1979:2)

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

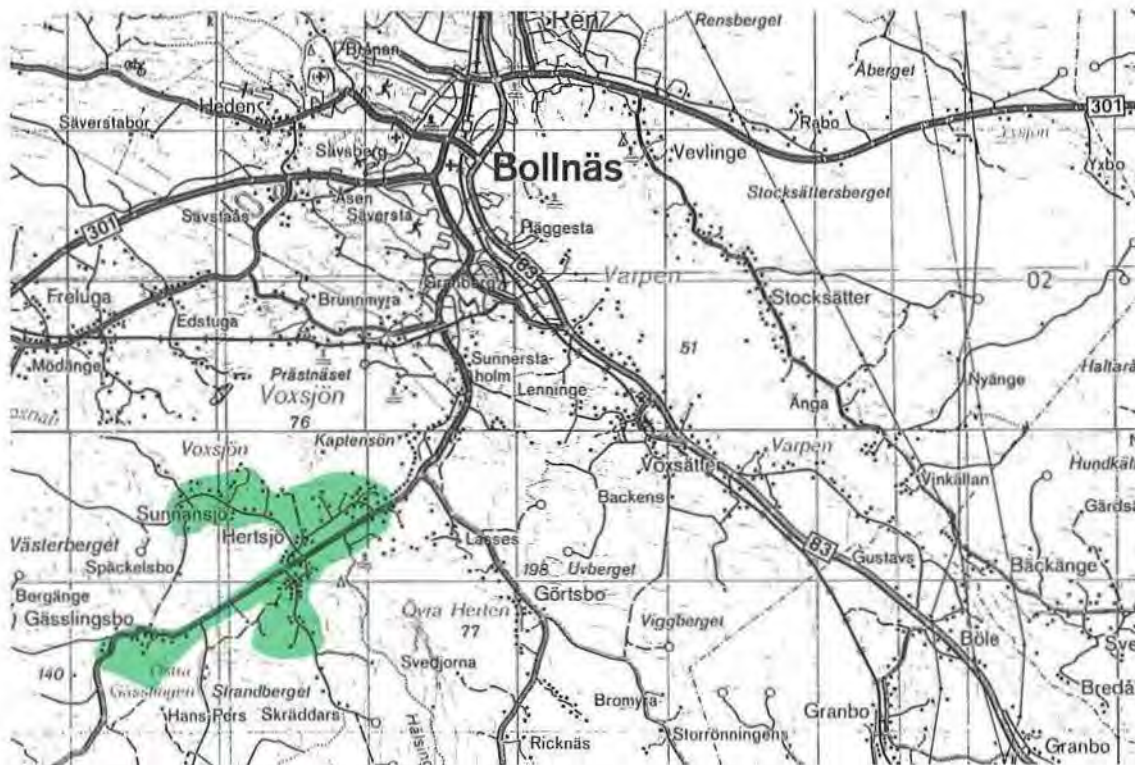
På en landbrygga mellan Voxsjön och övre Herten finns en livskraftig jordbruksbygd med välhävda marker i ett öppet men brutet landskap. Öppenheten förstärks av den fria sikten över de båda sjöarna.

I Hertsjö är gårdarna samlade i en tät klunga kring en bygata, som slingrar över en liten höjd. Här finns flera sekelskiftesgårdar och även några äldre byggnader. Söder om den nya landsvägen som skär genom byn, ligger ett utanvidsområde med en hel del välbevarade äldre byggnader. Tätheten och de gamla vägslingorna, som kantas av rödmålade spjälstaket, förstärker det genuina

intrycket. Här och där är dock bebyggelsen uppblandad med nyare villor. På takterna står flera brädlador.

Storbyn är en fortsättning av Hertsjö söderut. Här har bebyggelse och mark en annan karaktär. Markerna är mer småbrutna. De är öppna men intensiteten i hävd varierar. Bebyggelsen består av flera nybrukstorp. Myrhölador står på takterna.

Vid Voxsjöns strand, väster om Hertsjö, ligger Sunnansjö, som har tagits i bruk ganska sent. Troligen var byn först bodland eller fäbod. Till byn hör tre välbevarade, äldre gårdar, varav två

Blå karta: 145, 155

Skala: 1: 100 000

ligger nära sjön.

I sydväst, mellan Gässlingensjöarna, ligger Gässlingbo. Byn är en nybruksbygd, som kommit till, dels genom utflyttning ur Hertsjö gamla bykärna, dels genom att nybruk tagits upp i slutet av 1800-talet. Markerna är stora och öppna med någon enstaka lada. De sluttar svagt mot vattnet. Bebyggelsen består av ett tiotal gårdar. En såg hör också till byn.

Foto: Erik Nordin

Hertsjö

Gårdar med odlingsmark vid sjö

Bef vård:

53

HERTEBYGDEN

Odlingslandskap vid sjö

Nr: 8303-11

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 300 ha

Källor, övrigt: ÖP:R1:2,AU:(1979:2)

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

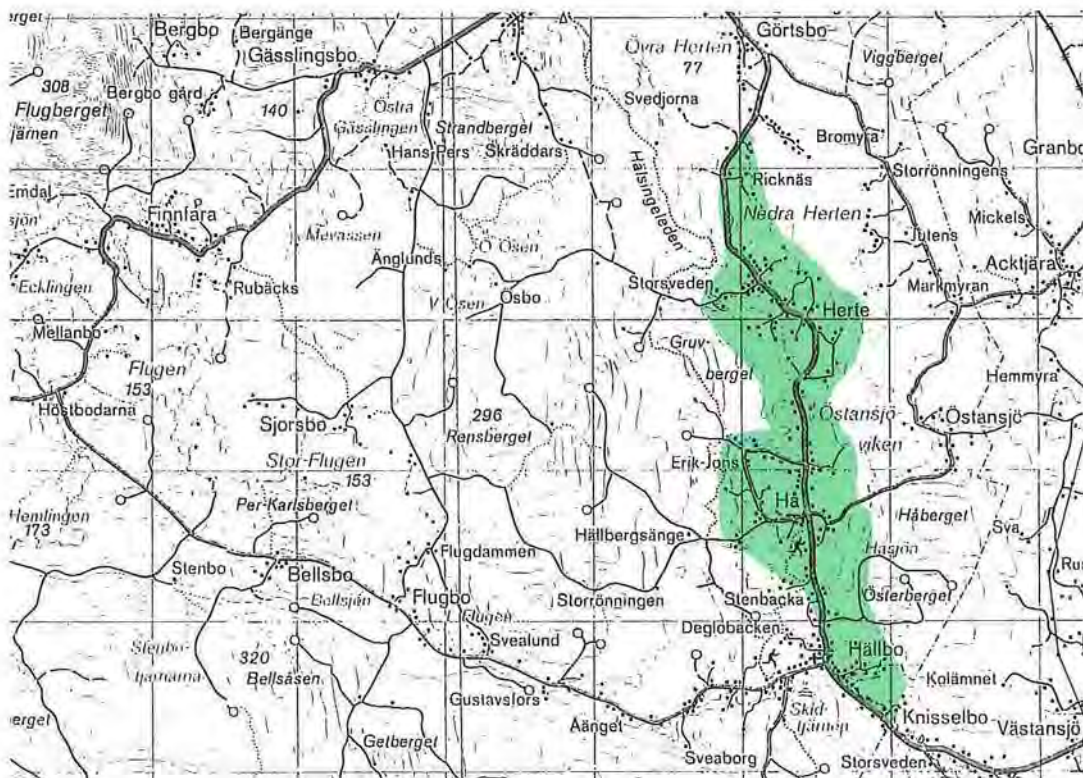
Byarna Ricknäs, Herte, Hå och Hällbo har sina marker i ett öppet, sammanhängande odlingslandskap vid nedre Hertens västra strand, längs Håsjön samt fram till Flugån.

I Ricknäs finns jordbruk med betesmarker. Gårdarna i Herte ligger ibland några tillsammans på små höjder, omgivna av vida, välhävda marker och ibland ligger de spridda ute på täkterna. På täkterna står flera lador.

Grannbyn Hå har välhävda marker av samma karaktär som i Herte. Den äldre, ursprungliga bebyggelsen ligger spridd och är delvis är den kompletterad med nyare bebyggelse.

En bykärna bildas av en tätare gårdsklunga vid landsvägen. De äldre gårdarna är välbevarade och består ofta av stora, rödmålade boningshus i två våningar och stora uthus. Ett par gårdssmedjor, i varierande skick, finns kvar. På täkterna står flera timmerlador, varav några är rödmålade.

Bygden förändras inte nämnvärt i Hällbo. Som regel är dock gårdarna något mindre. I samhället kring kapellet finns, på en kulle, en äldre, välbevarad gårdssamling med många uthus. Västra delen av Hällbo har blandad bebyggelse.

Blå karta: 145

Skala: 1: 100 000

FINNFARA

Odlingslandskap vid sjö

Nr: 8303-13
Klass: 2
Källor, riksintresse:

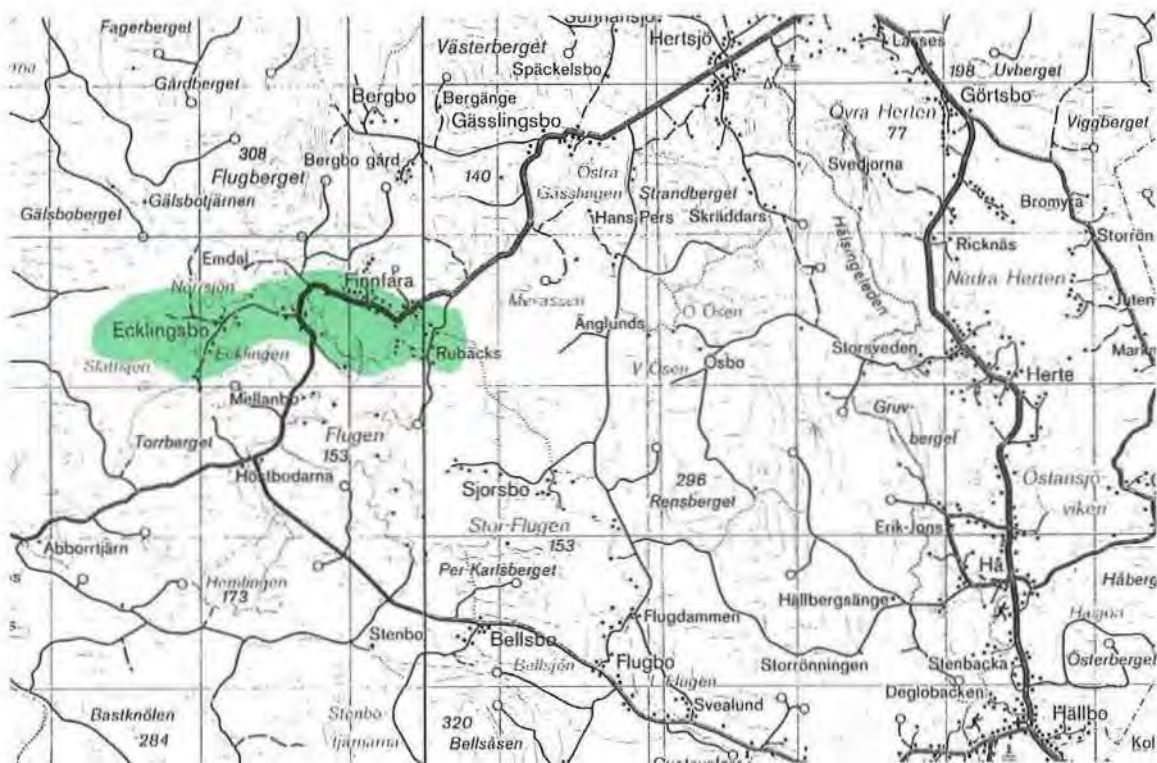
Bef skydd:

Socken: Bollnäs
Areal: 21 ha
Källor, övrigt: NVP:52,53,
ÖP:R2:1, ÄOH:92
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g
Bef vård:

Byn Finnfara ligger i ett kuperat landskap vid norra delen av sjön Flugén. Byn ger ett ålderdomligt intryck. Den odlade bygden bildar en smal bård mellan sjö och skog. Det finns lövtäktsträd och timmerlador, som står på de öppna markerna. Byn har flera naturbeten, tex på gården Utigårds. Ormrot, kattfot, ängsnejlika, rödklint och rödkämpar är arter som förekommer. Flera genuina gårdar finns i byn. Odlingslandskapet fortsätter mot väster till byn Ecklingsbo mellan Norrsjön och Ecklingen. Även denna

by är genuin, men har mer av nybrukskaraktär. Slåttsjön väster om Ecklingsbo är mycket intressant. Den är ett väl bevarat exempel på de våtmarker, som i denna del av landet, under lång tid, utgjorde basen för jordbrukets produktion av vinterfoder. Ute i den sänkta sjön står hässjerester samt flera lador, somliga välbevarade och andra i förfall.

Slåttsjön har genom hävden blivit en förnäm-
lig fågellokal.

Blå karta: 144, 145

Skala: 1: 100 000

ANNEFORS

Nyodlingsbygd i anslutning till f d järnbruk

Nr: 8303-14

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 110 ha

Källor, övrigt: ÖPR2:1

Värdekriterier: b, c, e, f, g

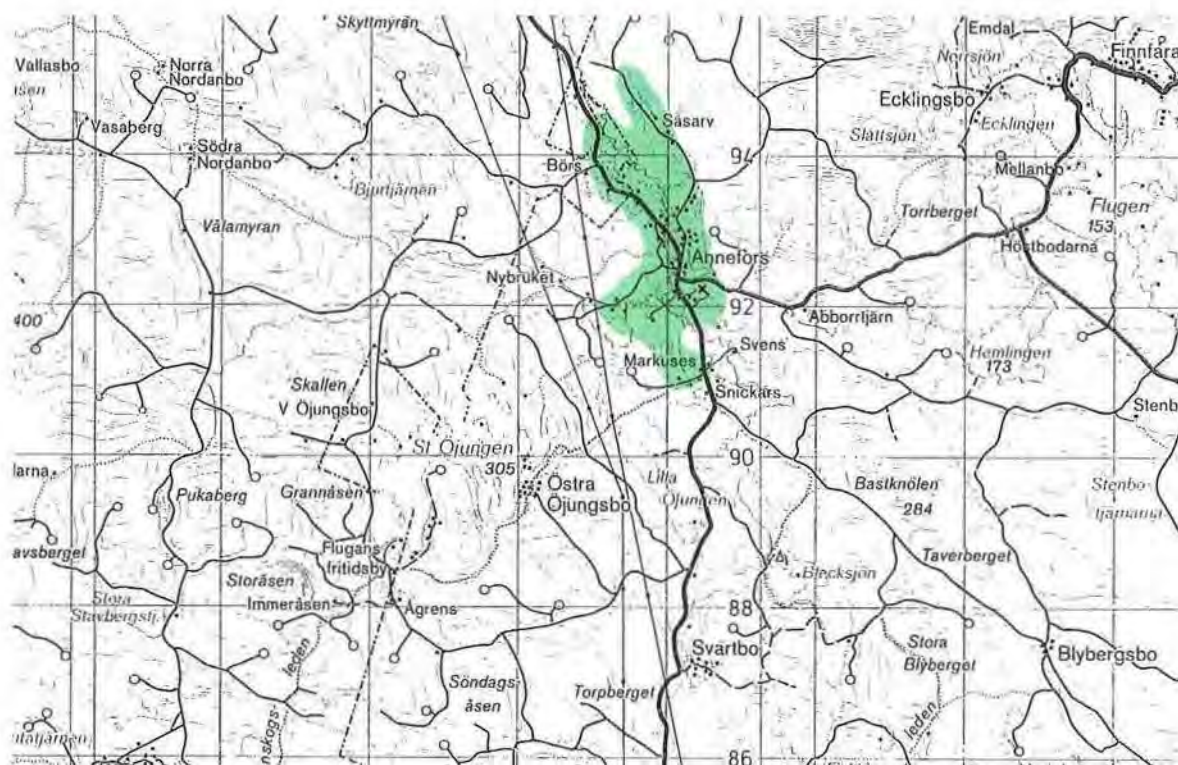
Bef vård:

Mycket litet av brukskaraktären är bevarad i Annefors. Byn ligger på en stor, flack nyodlingsmark kring Anneforsån. Den mark som brutits är till största delen fortfarande i hävd. Här finns en bruksbostad, bruksladugårdar och ett bruksmagasin. Jordbruksbygden i övrigt är av yngre karaktär och husen mestadels ombyggda. En del äldre byggnader finns dock, t ex några

myrhölador.

Norrut från Annefors sträcker sig ett odlingsstråk till den äldre bygden Säsarv.

Mellan Annefors och Säsarv står flera lador. Hål och springor i ladväggarna, för fästen av slanor och plankor, tyder på att de användes som väderrior där löv eller säd torkades.

Blå karta:144

Skala: 1: 100 000

RIMSBO MED OMGIVANDE BYAR

Skogsbyar med finskt ursprung

Nr: 8303-16
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Befskydd:

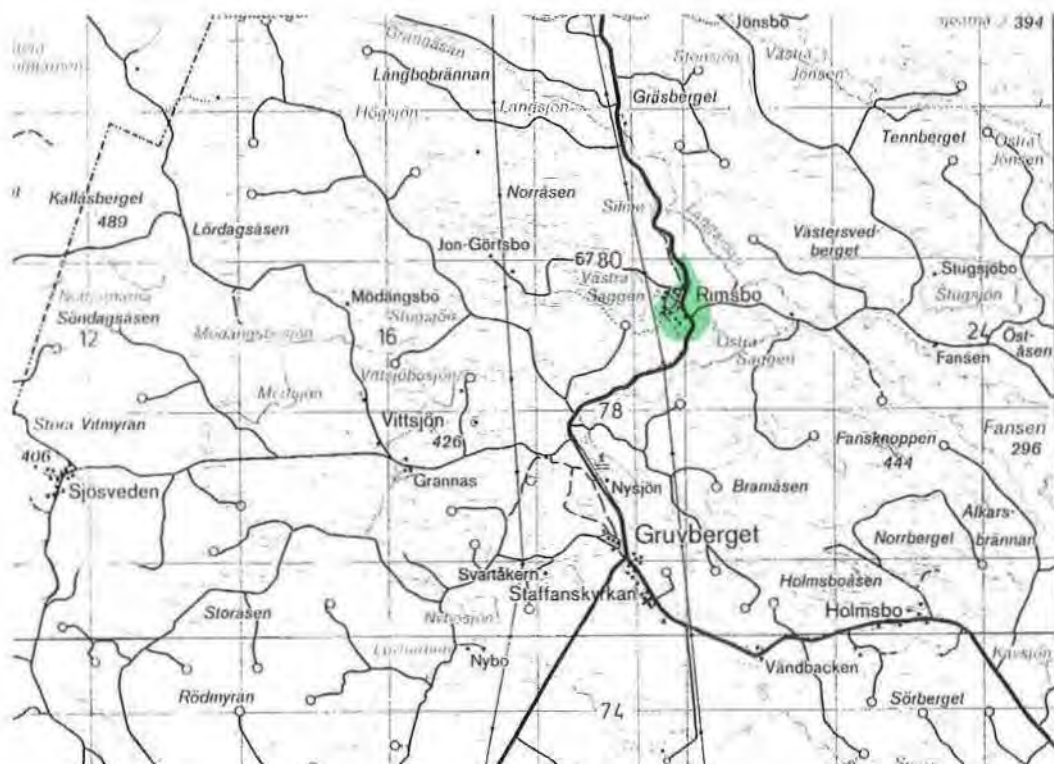
Socken: Bollnäs
Areal: 4 ha
Källor, övrigt: NVP:72,77,ÄoH:95

Värdekriterier: b, c, d, e, f, g
Befvård: NOLA

Rimsbo är en liten by mitt ute i skogen. Byn ligger mellan sjöarna västra och östra Saggen. Gruvbergsåsen är väl utbildad både norr och söder om Rimsbo. Vägen slingrar sig högt på åsen med myrar, sjöar och bäckar på båda sidor.

Byn lär ha sitt ursprung i en fäbodvall men saknar äldre bebyggelse. Odlingsmarken är mycket begränsad och delvis i dålig hävd. Hävden består till större delen av bete. Täkterna,

som inte plöjts på flera decennier, är artrika. Dessutom finns fragment av naturbeten med arter som låsbräken, fältgentiana, blåsuga, ängsnejlika, ormrot och stagg. En gård ligger högt, omgiven av en tidigare betad enbacke. En annan gård har ett uthus med murad del och en bräddel; samma typ som återfinns i Annefors. Här finns dessutom nyare tegelvillor och några torp-liknande ställen.

Blå karta: 144

Skala: 1: 100 000

LÖVTJÄRN MED JON-MATSBO OCH PELLER

Skogsgårdar i finnläge

Nr: 8303-17 a-c

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 2 ha

Källor, övrigt: ÖP:R2:1, ÄoH:97,99, 103,105, AU: fäb.inv 1978

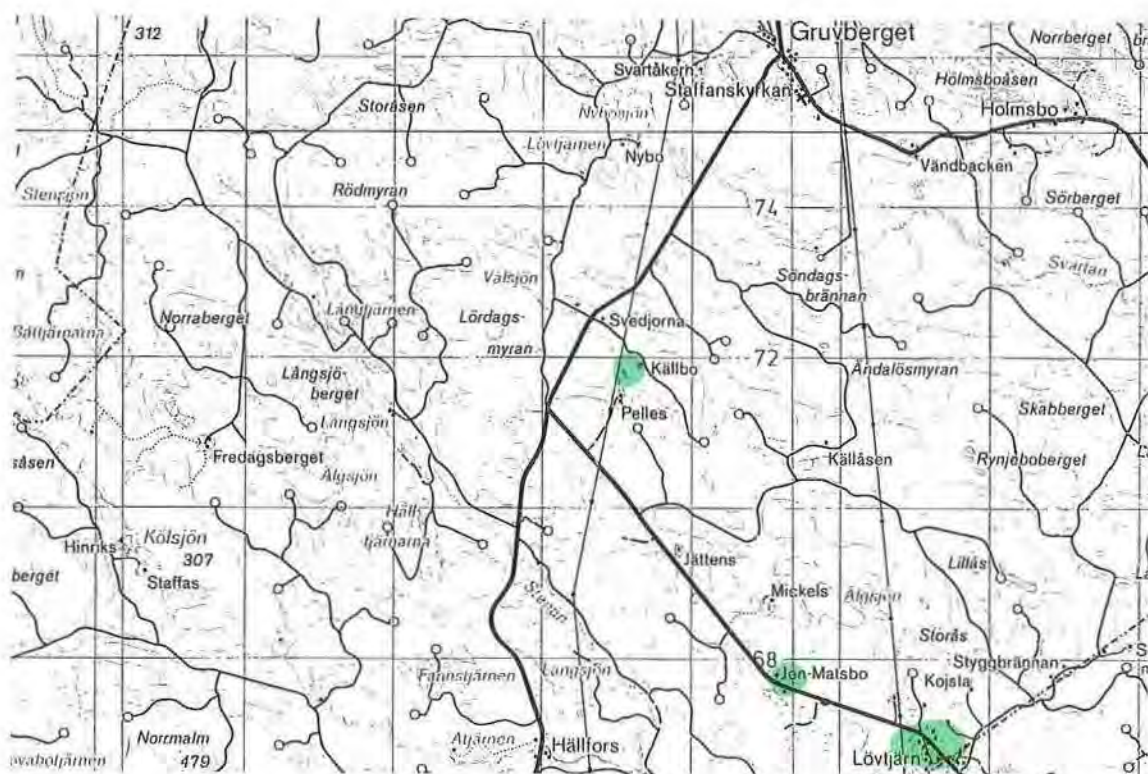
Bef vård: NOLA

a. Lövtjärn är en högt belägen skogsby på gränsen mellan Bollnäs och Ockelbo. Förmodligen är den en gammal finnbosättning. Stora delar av den gamla odlingsmarken är beskogade, ofta med björk. Där finns stora odlingsrösen som minnen. Även på de öppna markerna finns odlingsrösen.

Bebyggelsen består av en del smågårdar samt flera småhus. Längst i nordväst i byn finns ett ställe som ligger ensamt på en höjd. Där finns lövtäktsträd och de välslagna täkterna är kantade av odlingsrösen.

b. Jon-Matsbo är en gård ett par km nordväst om Lövtjärn. I dag inskränks den hävdade marken till knappt ett hektar hackslog i en brant sydslutning. Den har slagits under mycket lång tid. En ängslada står intill. Ängen är en stagghed med mycket ljung, ängsskallra och ormrot. Dessutom är den av Hälsinglands få lokaler för darrgräs.

c. En knapp halv mil längre åt nordväst i det glest befolkade skogs- och myrlandskapet finns Peller. I Källbobergets västsluttning låg ursprungligen en fäbodvall. Denna är idag omvand-

Blå karta:144

Skala:1:100 000

lad till tre gårdar. Av dessa är det numera bara Pelles som är bebodd hela året. Från 1960-talet har stället varit en fårgård, vilken omges av hackslåttmark, artrika betesvallar och betad skog. Hävden har pågått åtminstone sedan 1700-talet. Trägårdsgårdar, odlingsrösen, ängslador och gamla husgrunder finns kvar från fäbodtiden. På fodermarkerna växer bl a stagg, fjälltimotej, ormrot, kattfot och ögontröst.

Grannas ligger ytterligare några km nästan rakt mot norr på södra sidan av Vittsjöknoppen, 426 m över havet. Grannas är stamhemmanet i byn Vittsjön på Bollnäs södra finnskog. Gården har typiskt finnläge på en platå 75 m under

bergets topp. Det är några mycket artrika ängsrester som gör stället intressant. Alla byns gårdar är numera fritidsbostäder. Några hövallar är det enda som återstår av odlingsmarken. Omgiven av myr och skog, men intill granngårdens slagna täkter, finns Grannas ett tunnland stora hackslått. Även här växer darrgräs samt arter som dvärglummer, pillerstarr, slätterblomma, tvåblad, brudsporre, fläckigt nyckelblomster och fältgentiana.

Tomtas hör också till Vittsjöns by. Ett ängsfragment med en husgrund, en källa och två odlingsrösen är vad som återstår som minne av vad som sägs vara byns första bosättning.

Foto: Jonas Lundin

Ängsslätter vid Tomtas i Vittsjön

HINRIKS

Ensamgård

Nr: 8303-18

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 2 ha

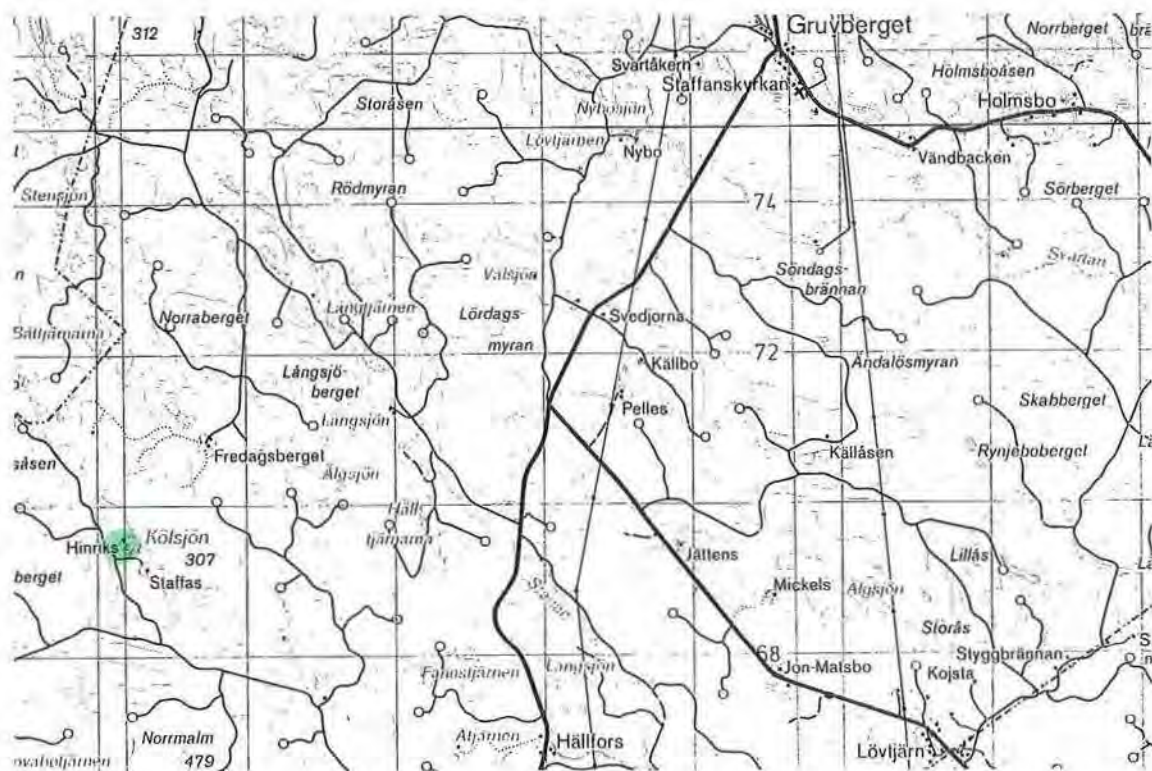
Källor, övrigt: ÄoH:104

Värdekriterier: b, d, e, g

Bef vård:

Hinriks är ensamgård i skogslandet väster om Kölsjön. Gården ligger nära stranden, i Björnklittens sluttning mot nordost. Bilvägen slutar ett par hundra meter från gården, sedan vidtar en stensatt kärrväg. Gården brukas inte längre aktivt, men markerna bär spår av äldre hävd. Det

finns trädgårdsgård, ängslador och odlingsrösen. En del av den gamla hackslåtmarken nära byggnaderna slås fortfarande. I växttäcket återfinns fjälltimotej, stagg, ormrot, kattfot, ängsskallra och blåsuga.

Blå karta:144

Skala:1: 100 000

ÄNGA-LILLBO (KATRINEBERG)

Småbruk (Kolartorp)

Nr: 8303-20

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 1 ha

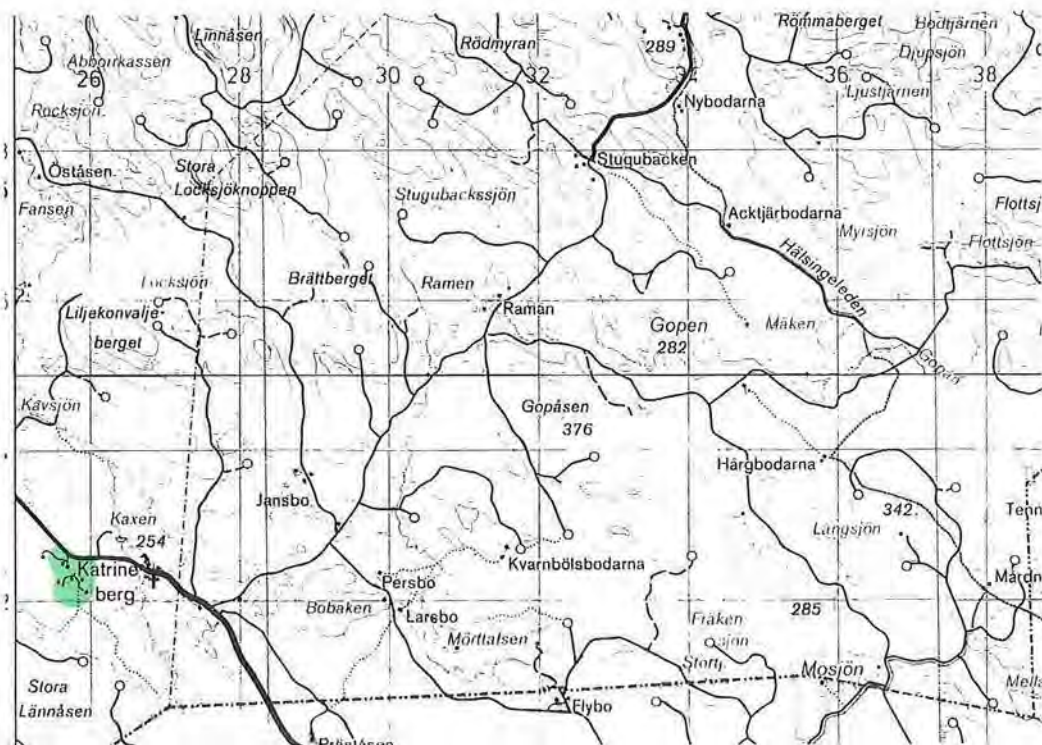
Källor, övrigt: ÄoH:102

Värdekriterier: a, b, d, e, g

Bef vård:

Änga-Lillbo är ett småbruk som ligger ensligt i skogslandskapet väster om Katrineberg. Gården fungerar idag som fritidsställe. På tunet finns en hackslått, som fortfarande hävdas. Mest i

ögonfallande av ängsväxterna är fältgentianan, som här förekommer enbart i en vit variant. Dessutom finns ormrot, kattfot, stagg och andra växter.

Blå karta:145

Skala: 1: 100 000

NORDANHÖLE

Gårdar vid sjö

Nr: 8304-01

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Rengsjö

Areal: 21 ha

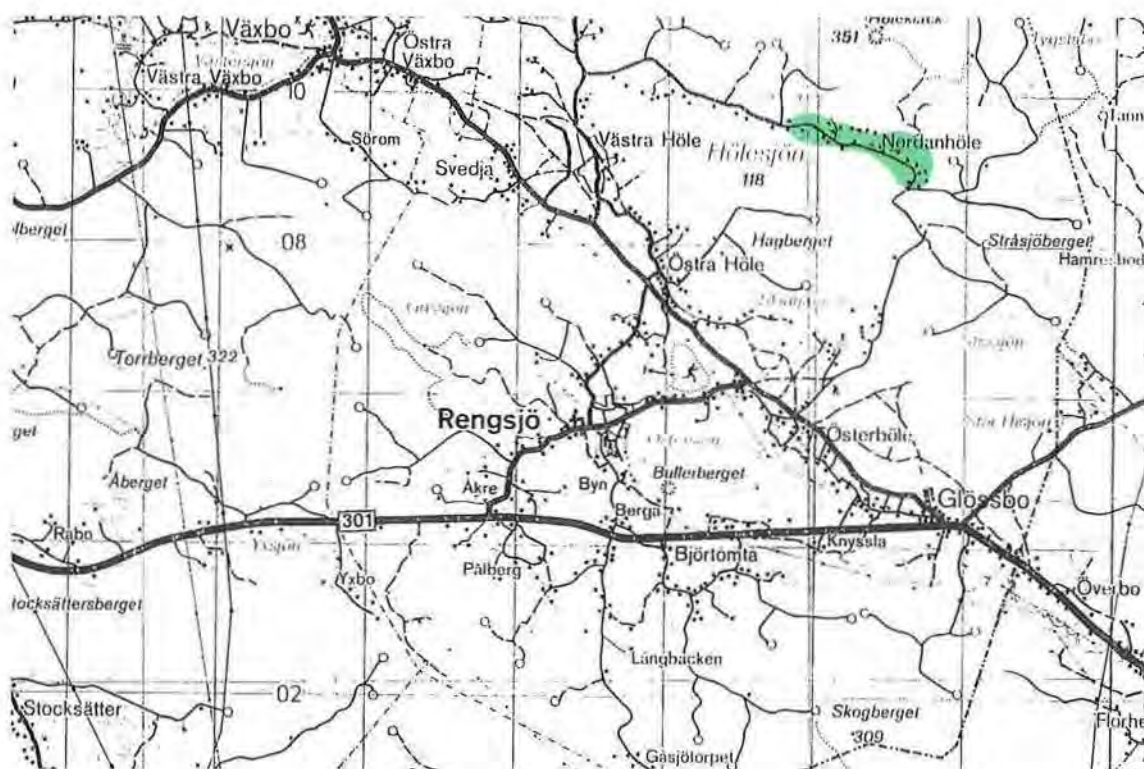
Källor, övrigt: ÖP:R:3

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

På Hölesjöns nordöstra strand, nedanför Getberget och Hattberget, ligger gårdarna i Nordanhøle. Den välhåvade odlingsmarken finns i direkt anslutning till stranden. Där finns också lövtäktsträd och betesmarker.

En hel del gårdar är från sekelskiftet, bl a en liten äldre, trelängad herrgård. Intill gården, ner mot sjöstranden, ligger tre välbevarade mindre gårdar och en lada med sneda väggar, byggd i rundtimmer.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

HÖLEBYGDEN

Gårdar längs åsväg i flacka odlingsmarker vid sjö

Nr: 8304-02

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Rengsjö

Areal: 160 ha

Källor, övrigt: NVP:38, ÖP:R1:8,
AU:(1979:2)

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

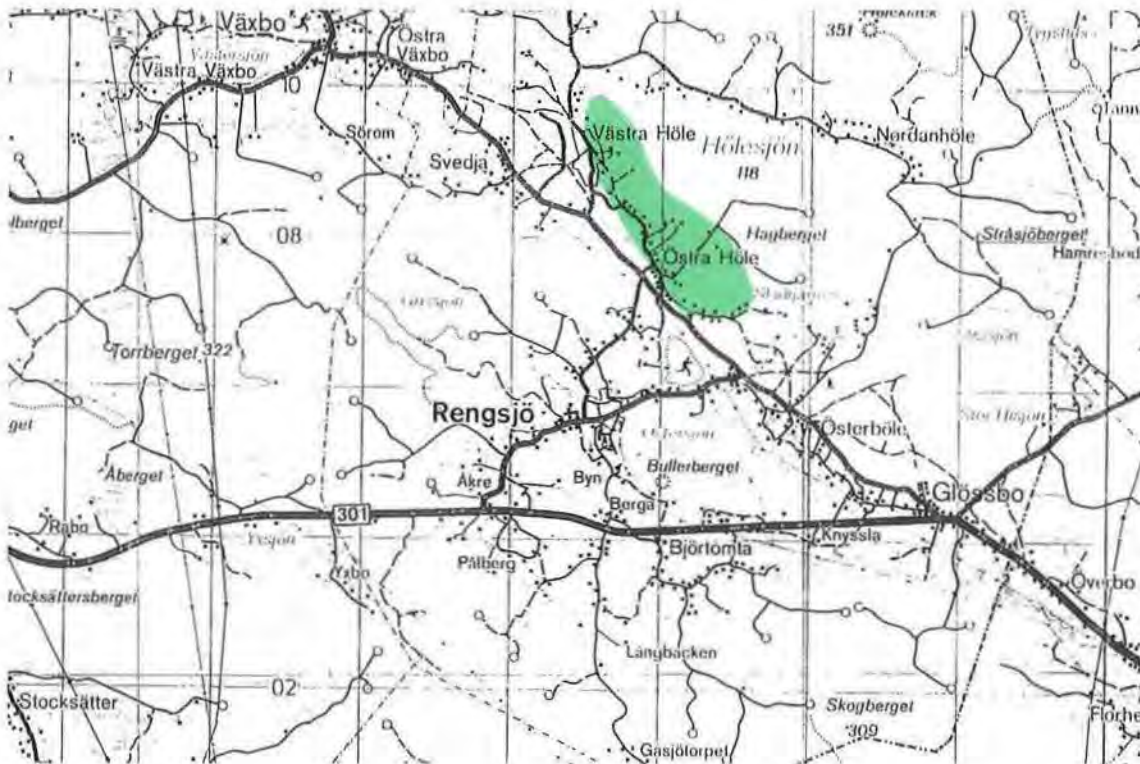
Höle by ligger i en av Ljusnanåsen mycket tydligt avgränsad odlingsbygd vid Hölesjöns sydvästra stränder. Gårdarna är spridda längs en slingrande byväg som följer det av Ljusnanåsens krön som löper intill skogsbrynet. I en flack sluttning ner mot sjön ligger den öppna och välhävda odlingsmarken.

Kring östra Höle i områdets södra del breder stora flacka täkter med brädlador ut sig. Här finns också snedväggiga lador. Vid Föltjärnen ligger en parstuga och två enkelstugor i två

våningar på rad. Norr om tjärnen ligger flera sekelskiftesgårdar med flera uthus.

I Västra Höle finns flera gårdar med ålderdomliga byggnader. Norr om bykärnan ligger några äldre, delvis välbevarade gårdar och i skogen väster om vägen finns utanvid-bebyggelsen.

Öster om Gosjön finns en liten odlingsbygd med två nybruk och en gård med en äldre parstuga. Ett annat nybruksområde ligger i skogen väster om Västra Höle. Markerna är välhävda.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

RENGSJÖBYGDEN

Kuperad odlingsbygd kring sjö, spridda gårdar och byar

Nr: 8304-03 a-b

Klass: a: 1, b: 2

Källor, riksintresse: RK:412

Socken: Rengsjö

Areal: 750 ha

Källor, övrigt: NVP:44, ÖP:Ö4, R1:9, AU:(1979:2)

Värdekriterier: , b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Bef skydd:

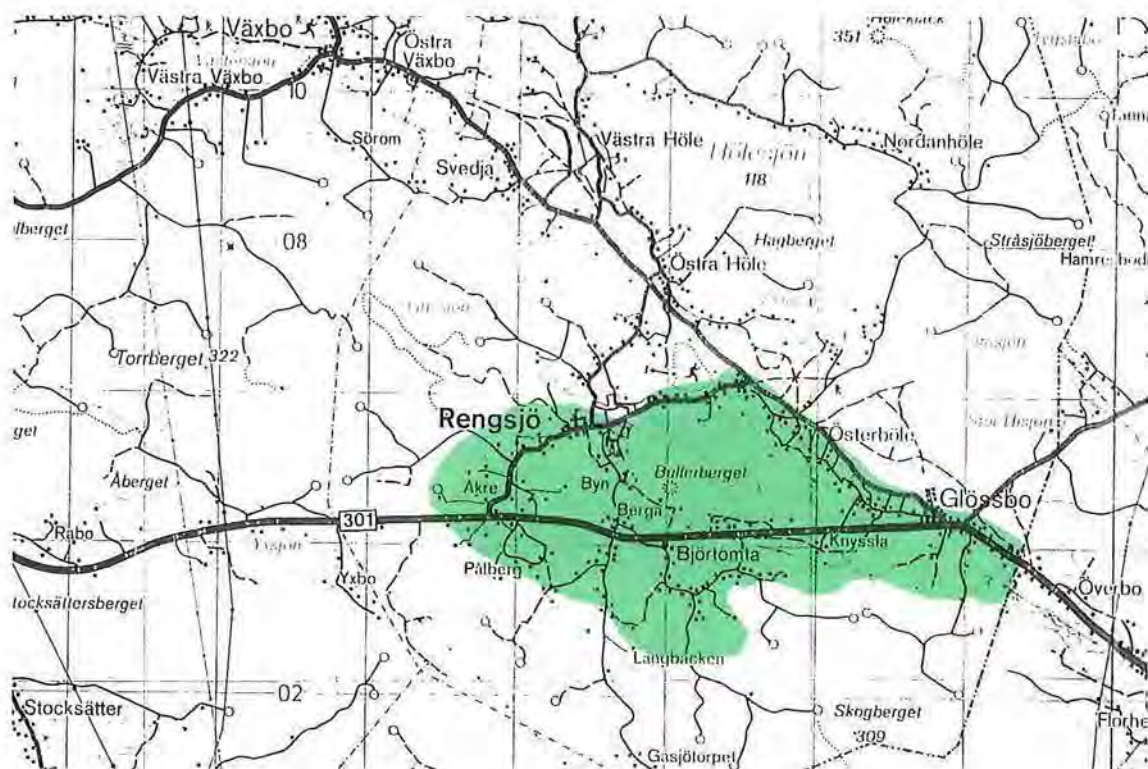
Rengsjöbygden är långsträckt och kuperad. I nordost begränsas den av Ljusnanåsen. Bygden omsluter de branta bergsklackarna Hästhagsberget, Skallberget och Bulleberget samt sjöarna Västersjön och Östersjön. De uppodlade jordbruksmarkerna ligger ofta ganska brant i sluttningarna mot sjöar och åar, som ofta är kantade av småmyrar och träddungar.

a. Den nya sträckningen av vägen mellan Bollnäs och Söderhamn skär snörrätt genom bygden.

I Västerby ligger tre gårdar kvar på den ursprungliga bytomten vid gamla landsvägen

mellan Bollnäs och Söderhamn. Västergården och Norrgården med sina många uthusbyggnader, är från 1850-talet.

Väster om kyrkbyn är bebyggelsen blandad. Stora brädlador finns på odlingsmarken. I dalen norr om kyrkbyn finns många äldre traditionella byggnader insprängda mellan sekelskiftes- och 1900-tals gårdar. På de kuperade markerna finns flera timmerlador. Runt Österböle är det välhävda odlingslandskapet starkt kuperat. Här finns aktiva jordbruk, där de äldre, traditionella byggnaderna kompletteras av moderna, nybyggda ekonomibyggnader. I byns spridda

Blå karta:155

Skala:100 0000

utanvidsbebyggelse ingår ett soldattorp. Den gamla landsvägen genom Glössbo går i norra kanten av den öppna bygden. Längs vägen ligger spridda gårdar, som kompletterats så bebyggelsen mer fått tätortskaraktär. Åkermarken sluttar sakta mot ån. I hela dalen finns stora brädlador. Knysslas tre gårdar är samlade i en gles klunga. Stora odlade marker ligger söder om byvägen.

b. Närmare Glössbo avtar hävden. I Björtomta finns äldre bebyggelse, som ofta har genuin karaktär. Även här finns brädlador på odlingarna, men nere i dalbotten har igenväxningen inletts. Bebyggelsen i Berga är samlad i en byklunga medan gårdarna i Pålberg och Åkre ligger spridda på kullar, omgivna av vidlyftiga odlingsmarker.

Foto: Hilding Mickelsson

SEGERSTABYGDEN

Odlingslandskap i älvdal

Nr: 8305-01

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Socken: Segersta

Areal: 290 ha

Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

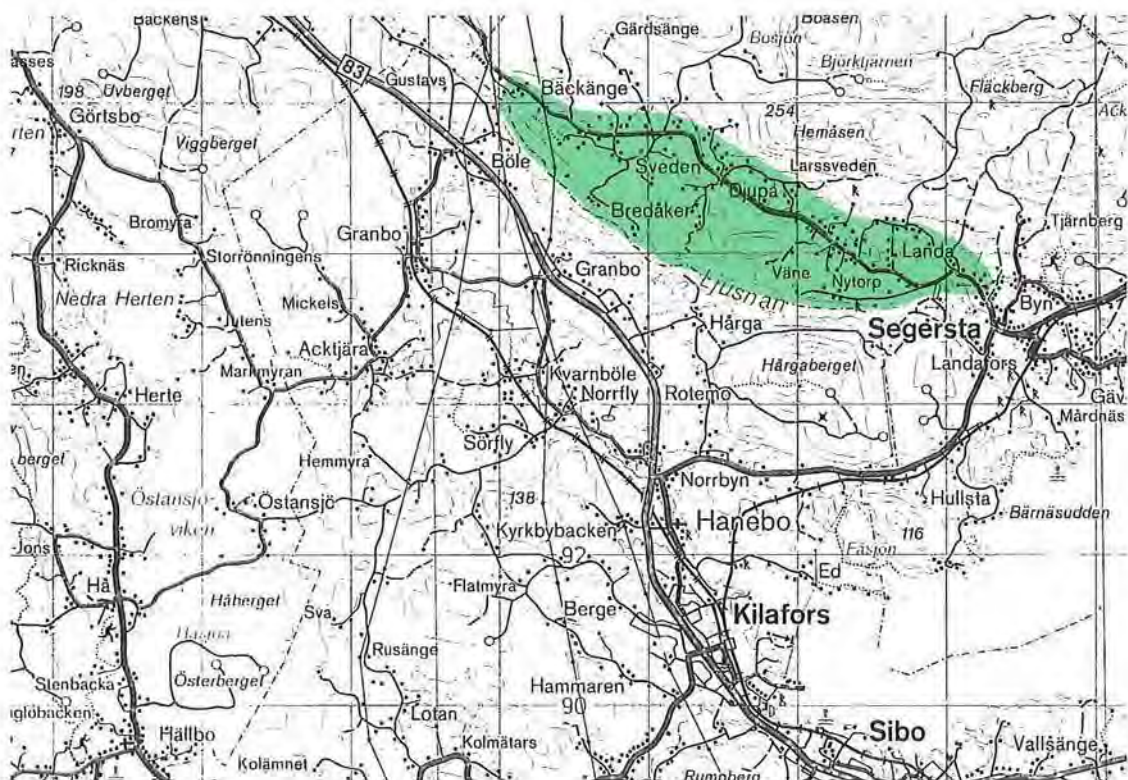
Bef skydd:

På Ljusnans norra sida, mellan Segersta kyrka i öster och Bäckänge i väster, finns en delvis kuperad jordbruksbygd. Gävleåsen kan skönjas utefter Ljusnan genom hela området. Markerna är i allmänhet välhävdade. Bebyggelsen är oftast från sekelskiftet, men det finns också någon äldre gård med många timrade uthus. Ner mot Ljusnan står en del lador på täkterna.

Kyrkbyn har mest en tätortsliknande bebyggelse, men där finns också några gårdar med

djur och markerna är välhävdade. Gårdarna i Djupa verkar ha sina ursprungliga lägen där de ligger uppe på små höjder, utefter vägen på samma sätt som i Landa. Markerna är välhävdade och välskötta.

I Bredåker och Sveden är de stora gårdarna mer spridda. Ofta är de dock hopklungade två och två. Det finns även några småbruk av 1920-talskaraktär. Odlingslandskapet består av stora och flacka åkrar.

Blå karta:145

Skala:1: 100 000

MÅRDNÄS

Liten odlingsbygd vid sjö, fornlämningar

Nr: 8305-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Segersta

Areal: 33 ha

Källor, övrigt:

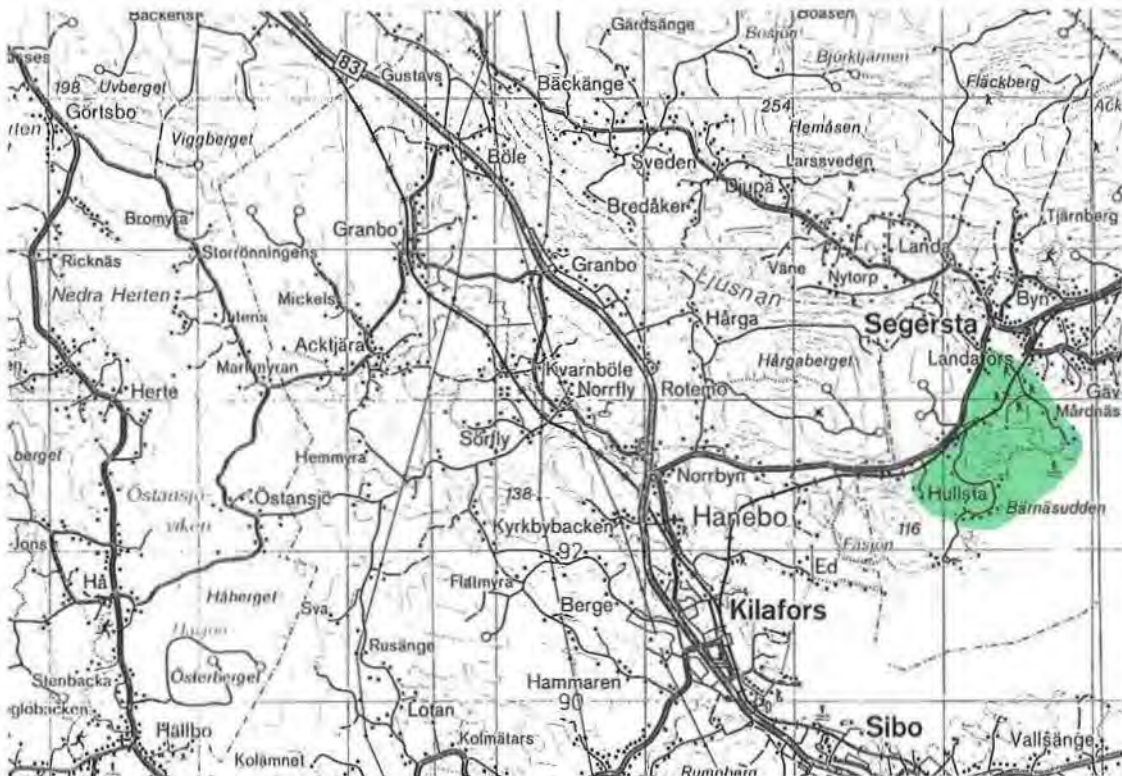
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Söder om Ljusnans utlopp i Bergviken, mellan två uddar, ligger den grunda Mårdnästjärn med intressant flora. Mårdnäs är den norra udden. Vid stranden finns en tät samling fornlämningar i form av gravar och gravfält. De utgör en intressant järnåldersmiljö med sammanlagt ett 30-tal anläggningar. På halvön finns också betesmarker.

Mårdnäs har varit ett översteboställe. Huvudbyggnaden brann 1915, men äldre uthusbyggnader finns bevarade.

Söder om Mårdnästjärn har Hullsta by sina välhävdade marker. Bebyggelsen utgörs av några gårdar på en höjd. Mitt i byn finns en liten öppen myrmark.

Blå karta:145

Skala: 1: 100 000

GRANBO OCH HÅRGA

Jordbrukslandskap i älvdal

Nr: 8306-01

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hanebo

Areal: 600 ha

Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

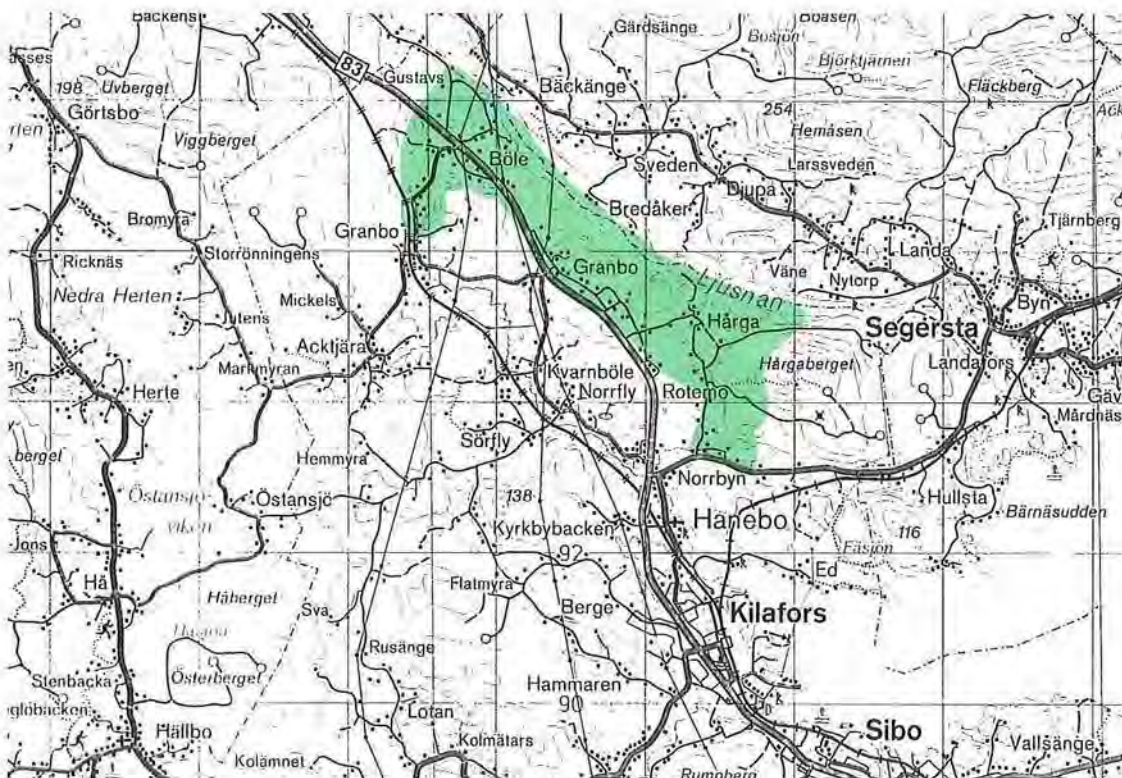
Nordost om det sägenomspunna Hårgaberget, som höjer sig 160 m över Ljusnan, finns ett välhävdat jordbrukslandskap på älvens södra sida. Ofta når det ända ner till vattnet där många sel och vikar bildats.

Byn Böle i norr har ett fint samband med älven. Gårdarna ligger i en gles klunga. Flera är välbevarade, både sådana från tidigt 1800-tal och sådana från sekelskiftet. Många äldre, timrade uthus finns på gårdarna. Uthus, staket och stenmurar kantar byvägen på flera ställen. Gårdsanläggningen mitt i byn är mycket genuin

och välhållen. De omgivande markerna är vidsträckta. Gårdar och stora timmerlador finns spridda ute på dem.

Öster om Granbo järnvägsstation finns en välbevarad småbruksbebyggelse. Även här är markerna välhävdate. Bilade timmerlador står på takterna. Ner mot Björktjärn och på ömse sidor om bäcken från tjärnen finns naturbetesmarker.

Området Hårga är landskapet stenigare och mer småbrutet. Byns gårdar ligger samlade i en ganska tät klunga med betesmarker runt om. Den odlade marken når nästan ner till älven.

Blå karta: 145

Skala: 1: 100 000

NORRFLY, SÖRFLY, KVARNBÖLE, ACKTJÄRA

Varierat odlingslandskap med gårdar och utanvidsbebyggelse

Nr: 8306-02

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hanebo

Areal: 230 ha

Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Rubrikens fyra byar ligger i ett småbrutet och kuperat jordbrukslandskap. Trots att ursprungligheten störs av norra stambanan och flera kraftledningar, bevarar jordbruksmiljöerna en intressant bebyggelse och en tilltalande landskapsbild. Detta beror i hög grad på markernas och byggnadernas variationsrikedom.

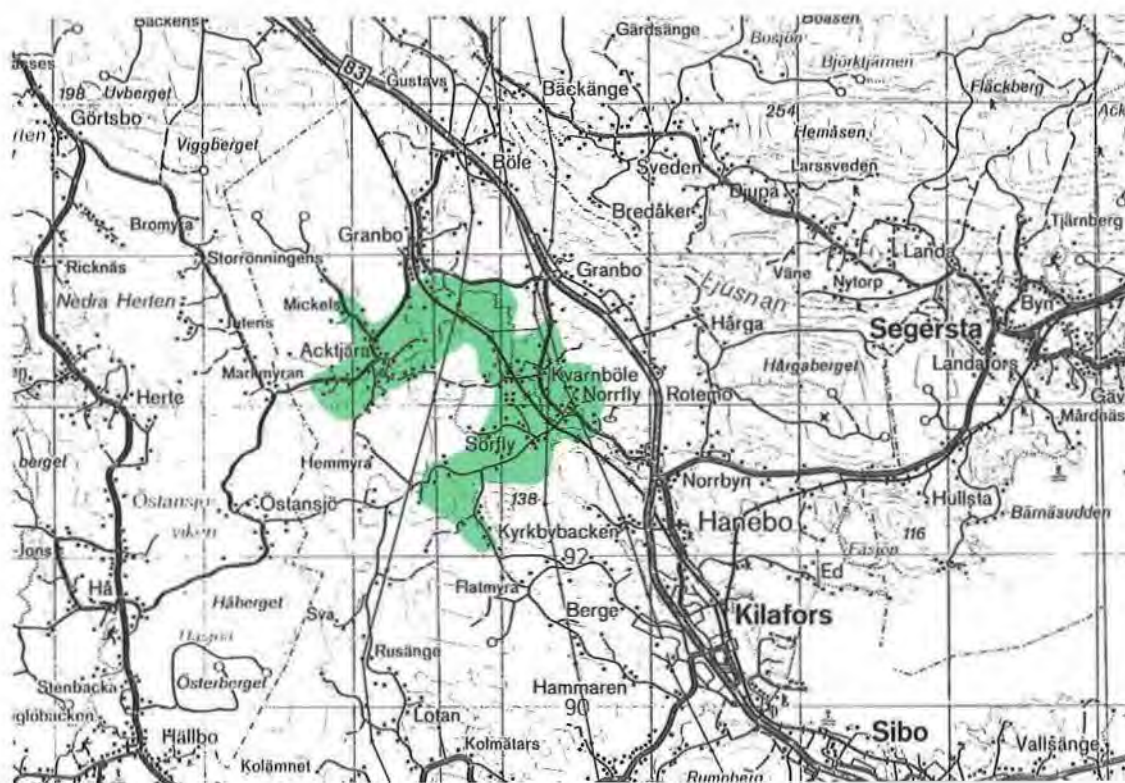
I Västra Sörfly är markerna stenbundna med stora block på de brukade täkterna. Ner mot Hanstjärnen finns en stenig betesbacke.

I Östra Sörfly ligger några av gårdarna samlade till en tät bykärna på en höjd. Nya villor blandas med de äldre byggnaderna. I skogs-

kanten ligger en äldre gårdsanläggning. Det finns också tre smedjor. Markerna är välhävdade.

Norrfly by ligger också på en höjd, omgiven av odlade marker. Mitt i byn bildar de korsande vägarna ett bytorg. De omkringliggande gårdarna skapar en varierad bymiljö med traditionella gårdar och sekelskiftesgårdar. Nära bykärnan finns en betesbacke.

Kvarnböles gårdar ligger på varsin sida om byvägen. Till bebyggelsen hör flera torp och andra småställen. Markerna är steniga och åkrarna ganska små. Odlingsmarken är välhävdad och på täkterna står flera timmerlador.

Blå karta: 145

Skala: 1: 100 000

Byns utanvidsområde finns vid järnvägen.

Acktjära är en liten by med små täkter i ett backigt landskap med spridda block och storstenar. De odlade markerna sluttar ner emot Herteån. Centralt i byn finns ett antal större gårdar. Här ligger också soldattorpet Styvs. Vid vägkorset finns en bysmedja. Husen är välbevarade och välskötta. Längs ån som slingrar genom byn ligger flera äldre gårdar i höjdlägen. Upp mot Mickels finns ett litet utanvidsområde med flera genuina småtorp av 1800-talstyp.

Acktjära

Foto: Ann Renström

har en liten öppen vattenspegel i centrum. De fd fodermarkerna är fortfarande attraktiva för fågellivet.

Strax norr om Lotan ligger Sva. Där har odlingslandskapet en annan karaktär än i områdets centrala delar. Sva är ett nybruksområde med gårdar från sekelskiftet eller slutet av 1800-talet. En och annan åker håller på att växa igen.

I själva Bofara består bebyggelsen av gamla, stora och välskötta gårdar, kompletterade med byggnader från olika tider.

Löten har också flera äldre gårdar bevarade av sekelskiftes- eller sen 1800-tals bebyggelse.

Söder om Bofarasjön är landskapet småbrutet. Här finns sommarladugårdar, som hör till gårdarna norr om sjön.

Den vida odlingsmarken kring Bälesjön har

ökats betydligt efter en sänkning av sjön. Marken saknar odlingshinder men en del brädlador finns på åkrarna. Byns smågårdar ligger spridda runt sjön.

b. De gamla byarna Hallen och Hammaren är störda av villabebyggelse. Odlingsmarken går dock in på bebyggelsen i tämligen oförändrad omfattning. Kring Hammaren finns stora, flacka täkter som odlas upp sedan sidvallsängar och våtmarker dränerats. Samma typ av odlingsmark når också fram till Berge. Intill den äldre gården, finns betesmark i en stenig backe.

Norr om Rumpberget finns ett stort, öppet och välhävdad odlingslandskap på båda sidor om Kilån.

Foto: Lena Boox

MYCKELÄNGARNA

Odlingsbygd med gårdar, fäbodar, nybruk, våtmarker

Nr: 8306-05

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:65, RK:410, RF:2,
NRL:3:1,2

Bef skydd:

Socken: Hanebo

Areal: 270 ha

Källor, övrigt: NVP:62NR,63,
ÖP:R3,R4:1

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

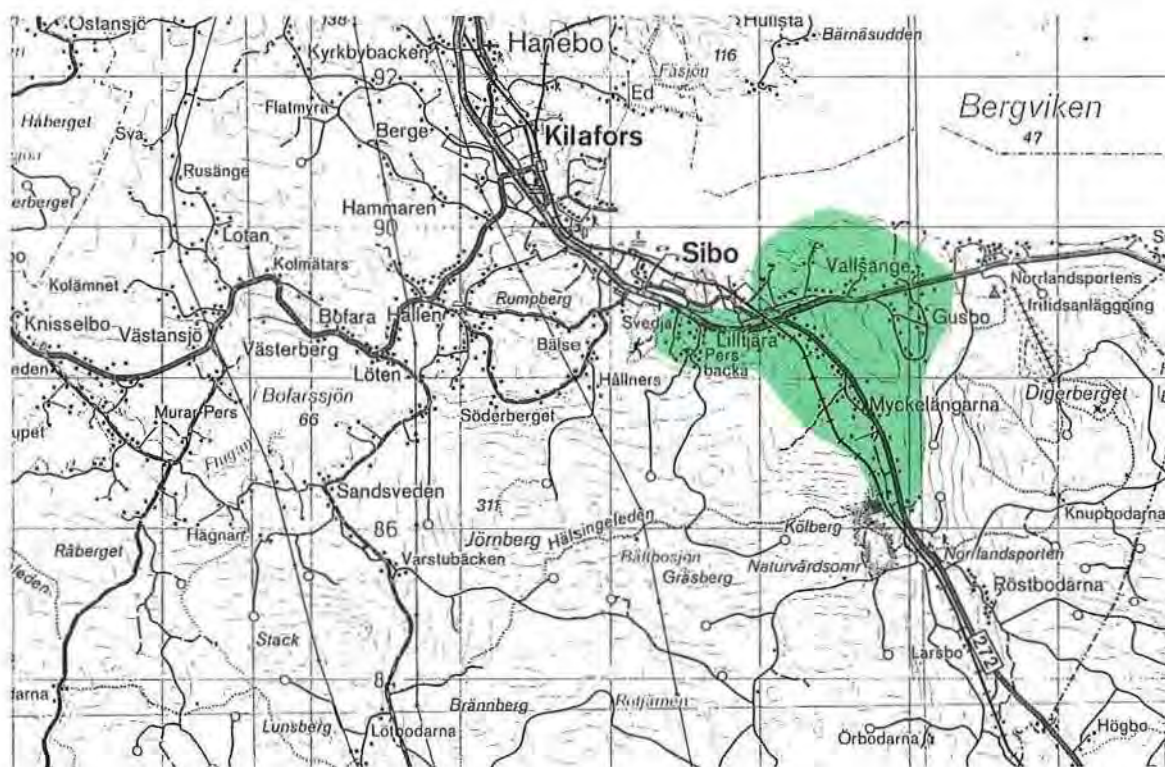
Bef vård:

På södra delen om Bergviken, inklämt mellan de höga och branta Kölberget och Digerberget finns ett välhållt odlingslandskap. I området finns några äldre fäbodliknande ställen. De sanka markerna började brukas som slåtteräng. Därefter har de dränerats och odlats upp. Som minnen från slåtterepoken finns brädlador, men också övernattningsstugor för slåtterfolket.

I kanten av Myckelängarna finns byarna Lilltjärä, Vallsänge och Gusbo. I Lilltjärä finns två stora sekelskiftesgårdar, varav en har ett aktivt jordbruk. Närmare Bergviken ligger

jordbruket Vallsänge. På en höjd i väster, ligger en välbevarad, trelängad gård med äldre byggnader. I byn finns också ett par härbren, flera småställen och beten. Stenmurar är vanliga. I regel är de lagda utan större omsorg. Stentippar har också kommit till efter sentida stenröjning.

Jordbruksmark finns även i Gusbo, där bebyggelsen ligger på en höjd, utefter den gamla bygatan. Vid denna står även två härbren. Till byn hör också en smedja och en stor myrholada. Utanför bykärnan finns några sentida nybruk.

Blå karta:145

Skala: 1: 100 000

TÖNSEN

Småskaligt jordbrukslandskap vid sjö

Nr: 8306-10

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hanebo

Areal: 18 ha

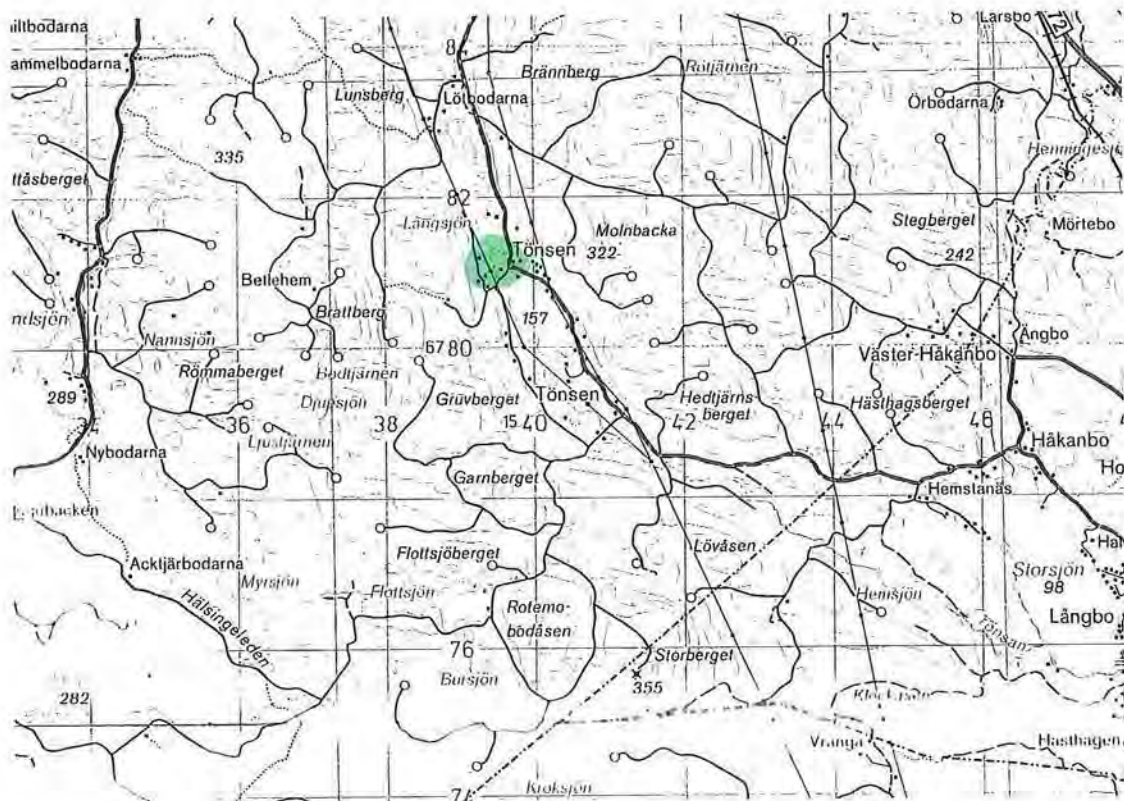
Källor, övrigt: ÖP:R2:1, ÄoH:94, AU:X

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Byn Tönsen ligger i ett välhävdat, kuperat landskap. Kraftledningarna går genom bygden. Väster om sjön, som gett byn sitt namn, ligger två gårdar, en nybruksgård och ett modernt skogsbruk. Täkterna är steniga och i en betad

björkhage växer kattfot, nattviol, fläckigt nyckelblomster, fjälltimotej, ormröt och stagg. Norr om sjön är flera gårdar från början av 1900-talet med betesmarker ner mot sjön. Söder om sjön öppnar sig också markerna med flera gårdar.

Blå karta:145

Skala: 1: 100 000

CENTRALA UNDERSVIK, KILBÄCKSDALEN

Flack odlingsbygd med spridda gårdar

Nr: 8308-01

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:22, RF:2,

NRL:3:1, 2

Bef skydd:

Socken: Undersvik

Areal: 400 ha

Källor, övrigt: NVP:1, ÖP:R4:4, R3,

ÄoH:84, AU:(PM 1979:2)

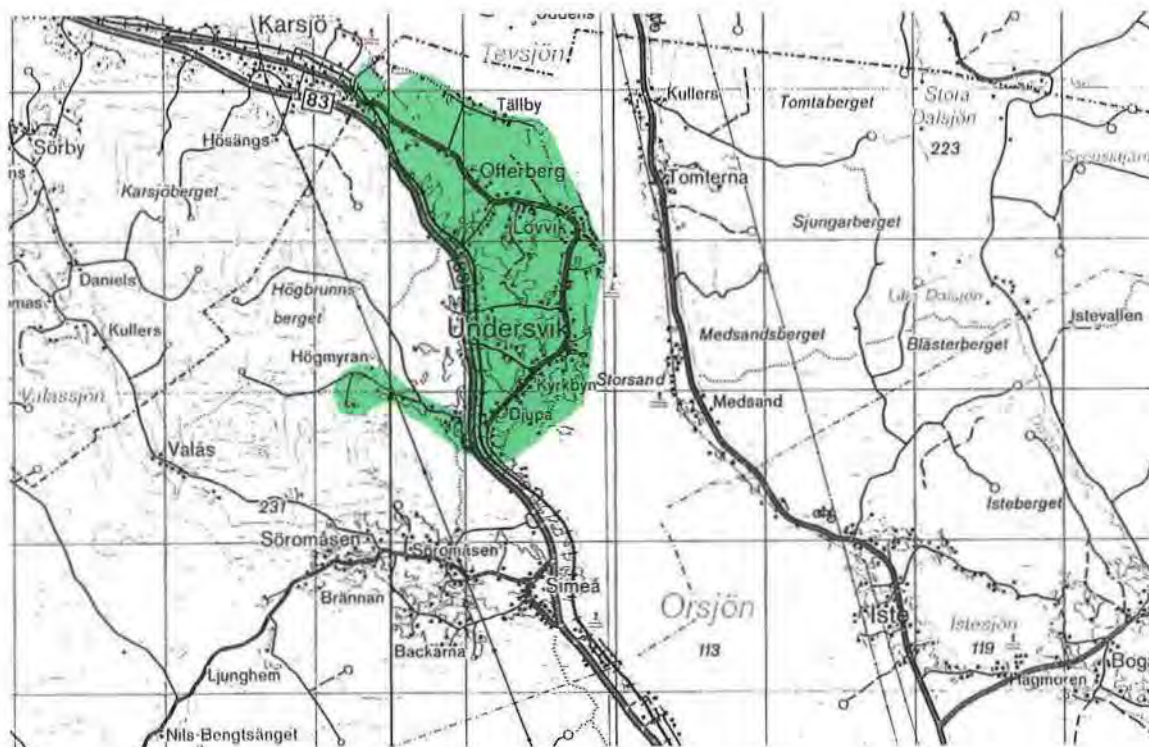
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Huvudbygden i Undersvik ligger på det näs, som bildas där Ljusnan rundar det höga och branta Offerberget och svänger mot söder för att breda ut sig i Orsjön. Längst ut på näset höjer sig Ljusnanäsen ur älven. I Långnäs bildar åsen en smal, lång udde mot söder. Så gott som all odlad mark finns där. I den stora, flacka odlingsbygden består marken mest av stora, välhävda täkter. I området söder om Lövvik är marken mer svårbruten och kuperad. Längs Kilbäcken, norr

om åsen, ligger några gårdar. En av dessa har en beteshage, som berör bäckens båda sidor. Hagen är särskilt intressant p g a darrgräsförekomst.

Ofta har bebyggelsemiljöerna och bystrukturen i Undersvik splittrats och spritts i landskapet i samband med laga skiftet. Trots en del ombyggnader, bevarar gårdarna viktiga, äldre karaktärsdrag.

Blå karta:154, 155

Skala:1: 100 000

TOMTERNA

Begränsad odlingsbygd vid älv

Nr: 8308-02

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:22, RF:2, NRL:3:1,2

Socken: Undersvik

Areal: 11 ha

Källor, övrigt: NVP:2, ÖP:R4:4, R3

Bef skydd:

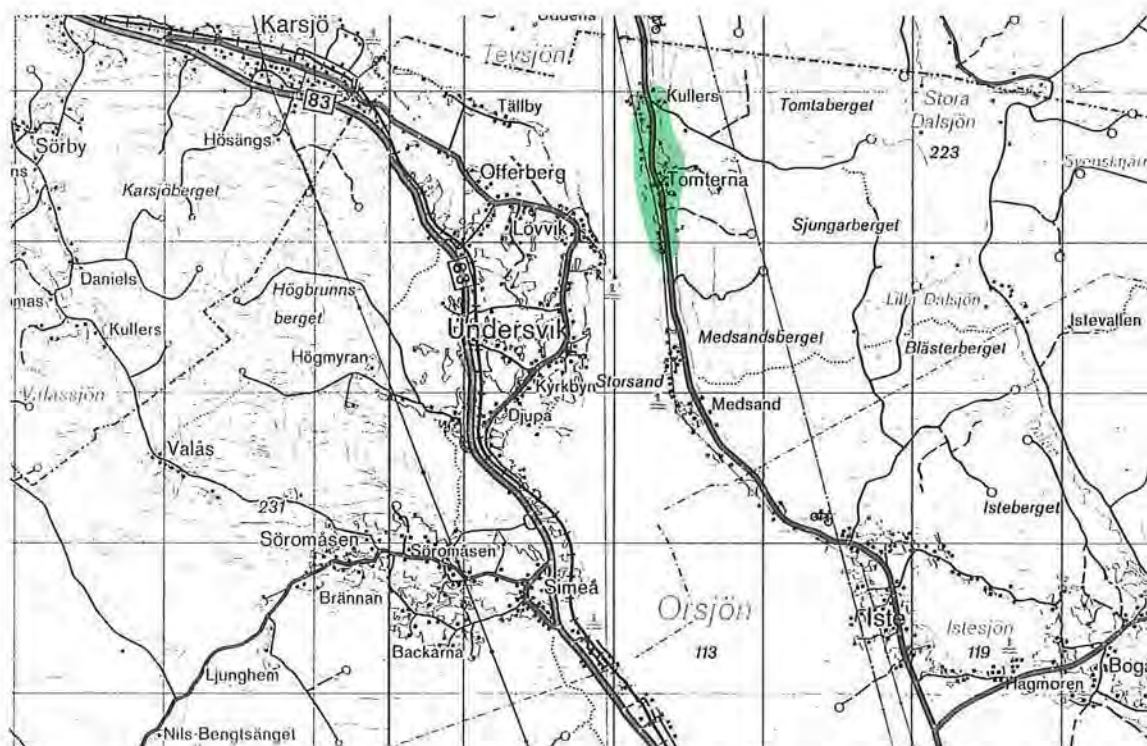
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

På östra sidan om Ljusnan, mitt emot Undersvik, är odlingsmarken begränsad till en smal remsa. Där ligger några små gårdsgropper och flera sommarstugor. Ett par gårdar är äldre och med vardaglig karaktär. En gård har betesmarker ner

mot vattnet.

En bit söder om tomterna ligger Medsand. Där finns bland andra en genuin gård men med sommarstugor ner mot Orsjön. Några äldre smågårdar är fritidsställen.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

SÖROMÅSEN

Odlingslandskap kring bäckdal

Nr: 8308-03

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:22, RF:2, NRL:3:1,2

Bef skydd:

Socken: Undersvik

Areal: 162 ha

Källor, övrigt: NVP:4, ÖP:R3, R4:4, ÄoH:85

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

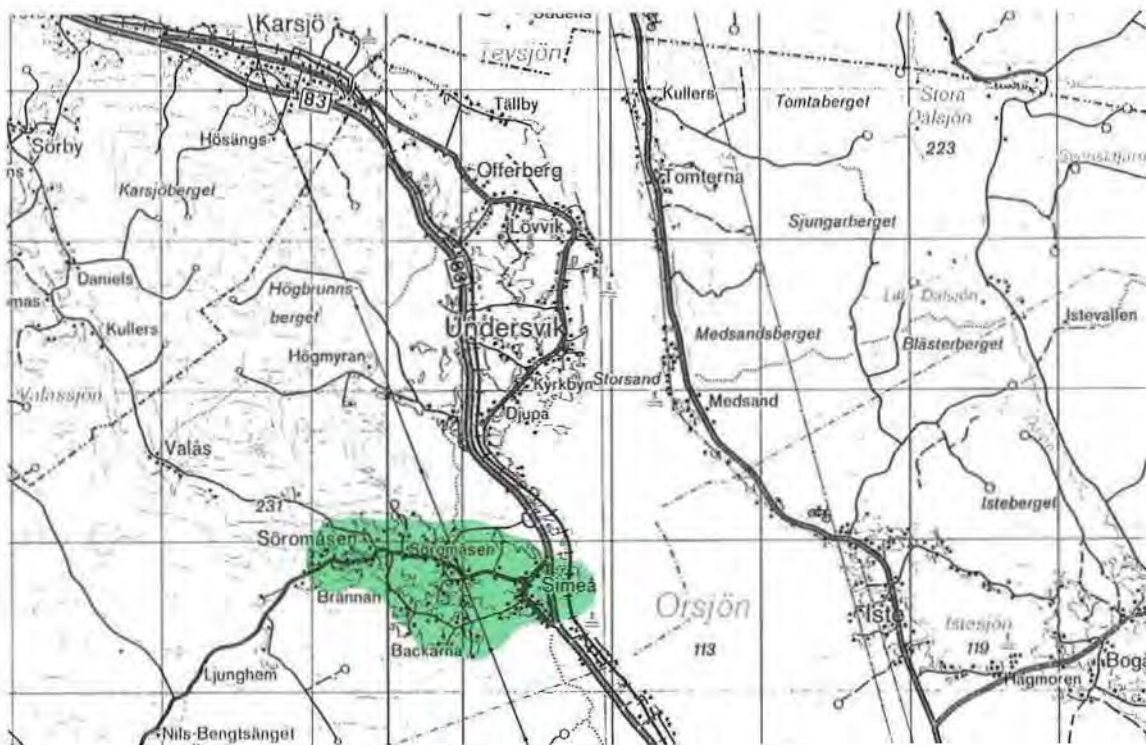
Bef vård:

I socknens södra del, kring en flack bäckdal, finns en liten odlingsbygd med byarna Söromåsen och Simeå. I Söromåsen, på Djupaåsens sydsluttning, är markerna stora och välhävdade. Gårdarna, som ofta har härbren, ligger spridda. Flera av dem är stora, relativt välbevarade gårdar från senare delen av 1800-talet. De blandas med yngre gårdar. I Bergåkra finns en öppen hagmark med lång hävdkontinuitet och högt botaniskt intresse.

Enligt uppgift, finns söder om Haga, i

Söromåsen, en slättermyr med fördämning anlagd för att förbättra slätterutbytet. Myren är ett botaniskt intressant rikkärr, som ligger i anslutning till kraftiga källflöden.

Kring Simeå samhälle finns en odlingsbygd med stora gårdar och stora, välhävdade marker. Några äldre bondgårdar ligger på små höjder. Bland byggnaderna finns några stora härbren i bart timmer. I söder, utefter skogskanten vid Backarna, finns flera småställen med små och hävdade marker.

Blå karta: 154, 155

Skala: 1: 100 000

SVEDÅSEN

Gårdar i finnläge

Nr: 8308-04

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Undersvik

Areal: 1 ha

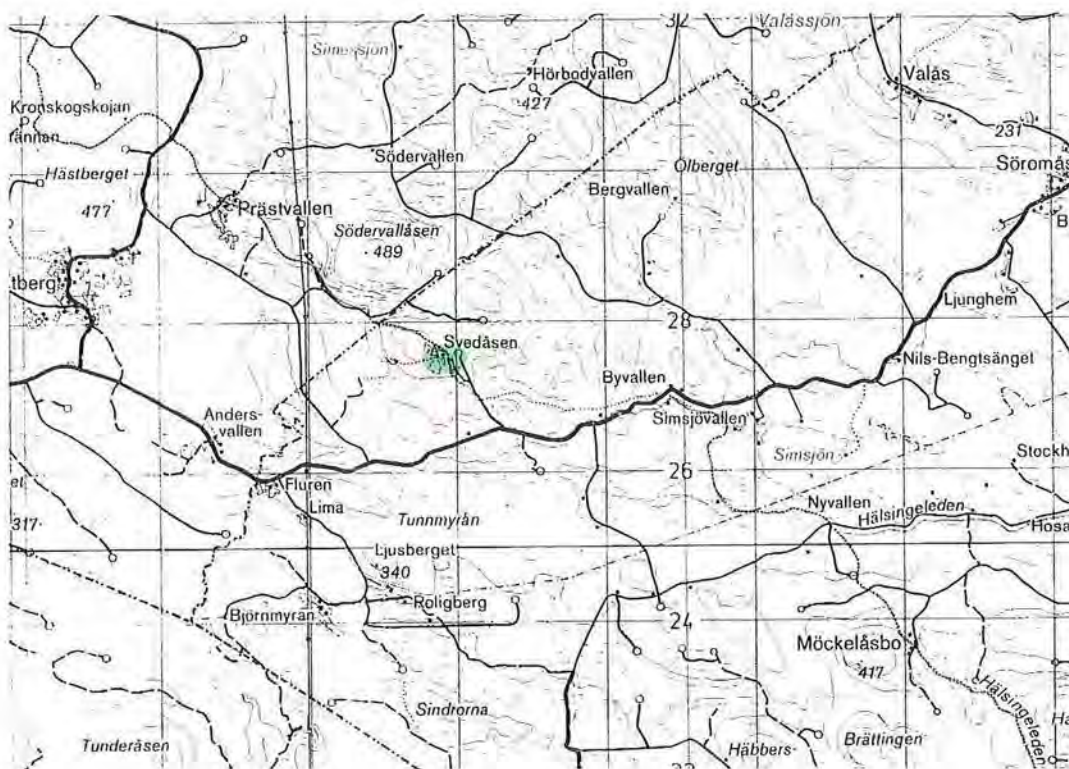
Källor, övrigt: NVP:9

Värdekriterier: b, d, e, f, g

Bef vård:

De två skogsgårdarna i Flurskogen härrör från en finnbosättning från slutet av 1600-talet. Ena gården består av ett stort centralplanhus i bart timmer. Det andra är en liten ombyggd enkelstuga. Bara grunder återstår av uthusen. Lövtäktsträd finns på båda gårdarna, som hade fast

bosättning till 1947. Odlingsmarken har växt igen. På torrbackar håller sig ängsväxter som åkervädd och blåsuga kvar. På ett ängsfragment intill en källa finns en högrötsflora med mängder av kärrfibbla.

Blå karta:154

Skala: 1: 100 000

ISTE

Odlingslandskap med spridda gårdar

Nr: 8309-01

Klass: 3

Källor, riksintresse: RF:2, NRL:3:1, 2

Befskydd:

Socken: Arbrå

Areal: 82 ha

Källor, övrigt: NVP:2, ÖP:R3

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

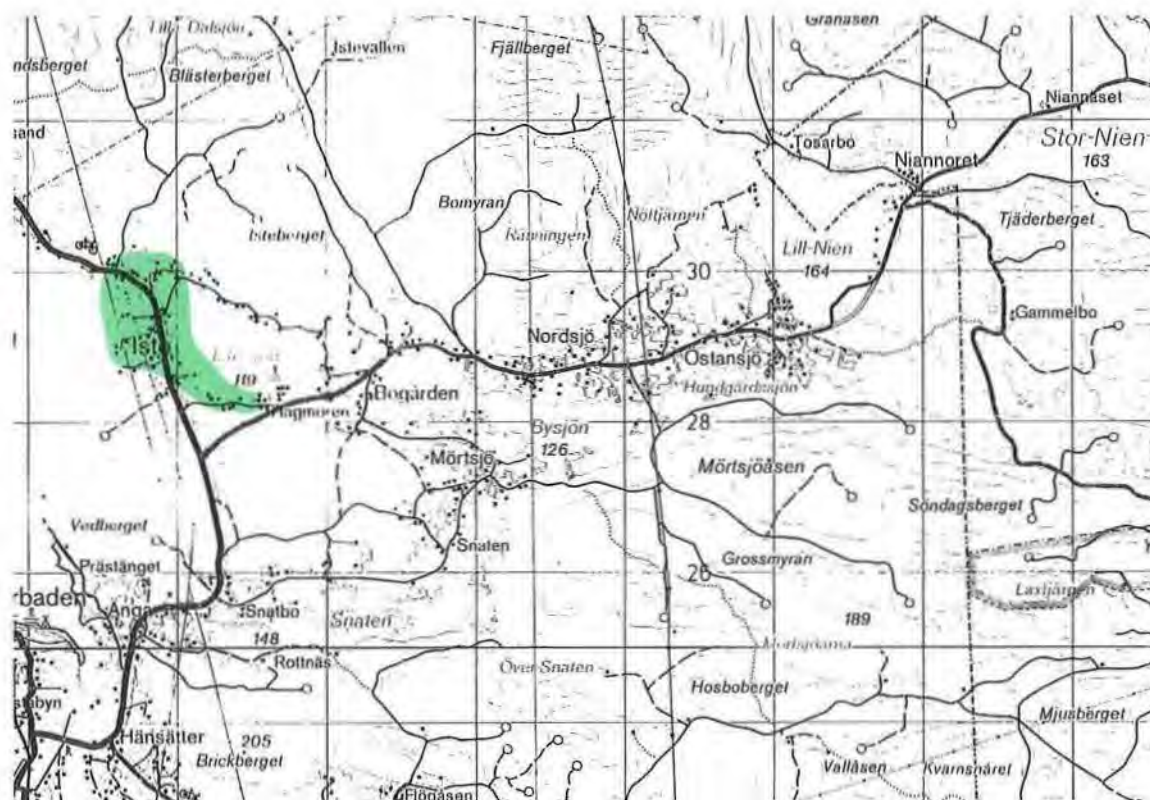
Befvård:

På landbryggan mellan Orsjön och Istesjön finns en stor och välhävdat bygd. Gårdar från olika epoker ligger spridda, men en antydning till bybildning skönjs vid ån mellan sjöarna. Bland andra gårdar står där två som på 1920-talet byggdes efter samma ritningar. Här finns även äldre gårdar av traditionellt slag. Söder om Istesjön finns några äldre småställen, använda som fritidshus.

Vid Iste finns två intressanta kärr. I en fd

tjörn, som tidigare brukats som slättermark, växer sex olika videarter, däribland det ovanliga odonvidet. I den andra myren förekommer smalfräken och Kung Karls spira.

Norr om Istesjön finns en smal odlad remsa utefter stranden. Här står en äldre parstuga i två hela våningar. Dessutom finns enstaka, äldre hus spridda i området, men de flesta är ombyggda till sommarstugor.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

BYSJÖBYGDEN

Odlingslandskap med spridda byar och gårdar i sjödal

Nr: 8309-02

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Arbrå

Areal: 290 ha

Källor, övrigt: NVP:5,6, ÖP:R1:6,
ÄoH:86-89, AU:(197:2)

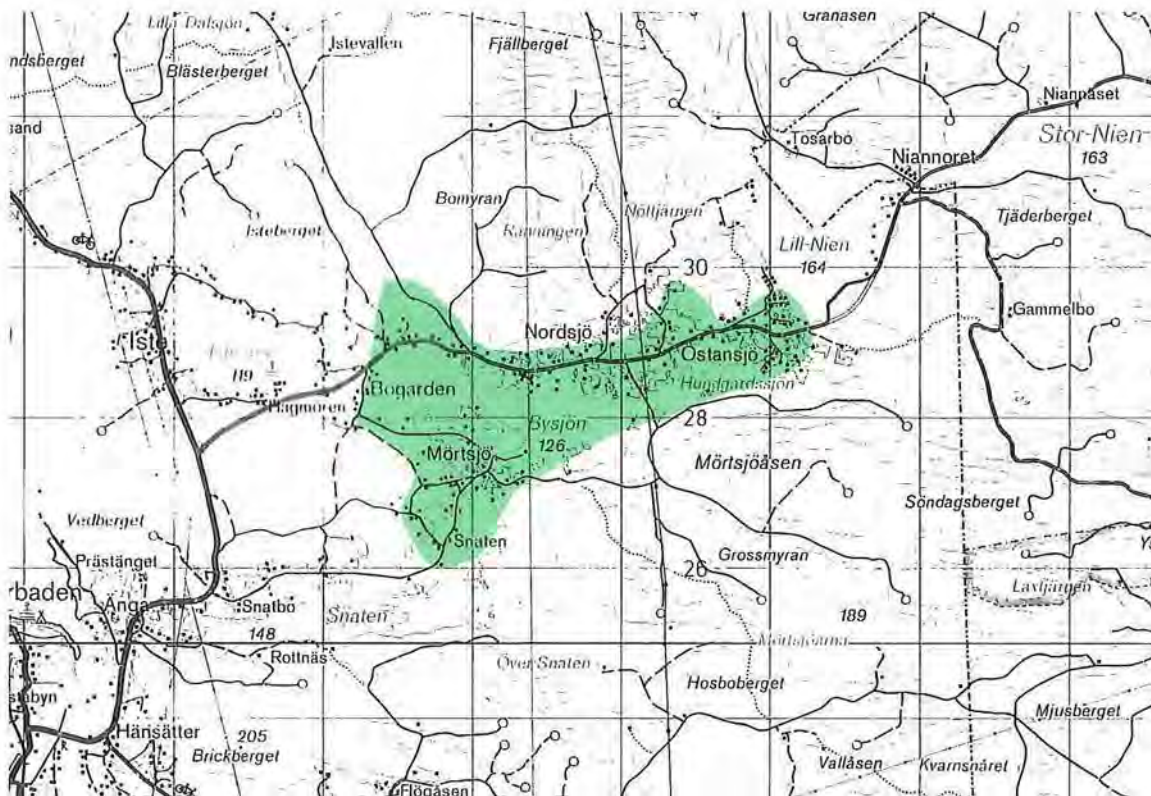
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g, h

Bef vård: NOLA, KOLA

Kring sjöarna Bysjön och Hundgårdssjön finns en levande jordbruksbygd med betydande arealer jordbruksmark. I en del områden är landskapet småbrutet med betesmarker. Bygden är ung. På några ställen har brukningen upphört, men vid Bogården är landskapet välhävdat. Gårdarna är från 1800-talets senare hälft med vardaglig men genuin karaktär. Ett par äldre gårdar har tillbyggda uthusdelar i en konstruktion som är vanlig i Hassela. Bebyggelsen är i allmänhet spridd och innehåller även lador av olika typer. Mellan Bogården och Nordsjö rinner Dalån,

känd för sin stam av flodpärlmussla.

I Nordsjö finns välhävdade marker och stenbundna beten. De större gårdarna kom till på 1700-1800-talen. De ligger som regel i öppna lägen, spridda i sluttningen mellan skogen i norr och inägorna. Det förekommer flera snedväggiga lador. Vid Blixts, ett fd soldattorp i Nordsjö by, hackslås fortfarande ett hektar ängsmark. Bland de hävdgynnade arterna finns rikligt med brudsporre och fältgentiana. Bebyggelsen i Östansjö består dels av torp och småställen på stenig och kuperad mark upp emot skogen, dels av större

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

gårdar, söder om landsvägen, i det öppna odlingslandskapet. Bebyggelsen har antingen kommit till genom utflyttning från Mörtsjö eller som nybruk på Mörtsjöns utägor. Flera av dagens smågårdar tycks ha kommit till som soldattorp. Andra har byggts för skogsarbetare.

Bond-Brittas är en av gårdarna i Östansjö by. Här finns en hävdad hackslått med arter som ormrot, kattfot, stagg och ängsfryle hör till ängsväxterna.

Ersk-Pers tillhör de mer kompletta gårdsmiljöerna med flera friliggande byggnader som sommarfäjs, smedja och lador i olika varianter. Till gården hör även en naturlig beteshage där det växer stagg, ormrot, ängskallra och ängsfryle.

Den artrikaste betesmarken i byn finns hos Spårs. Där förekommer arter som fältgentiana, skogsklocka, brudsporre, nattviol, fläckigt

nyckelblomster, låsbräken, slätterblomma, kattfot och ormrot. Husgrunder och odlingsrösen i detta område sägs härröra från en fäbodvall, som tidigare legat här.

De flesta ladorna i Östansjö är byggda i obilat timmer, många med sneda väggar. Flera lador är i dåligt skick.

Mörtsjö bildar en fin miljö med öppet och brukat odlingslandskap ner mot Bysjön. Uppe på en ås och mot söder, där landskapet blir stenigare och mer småbrutet, finns flera betesmarker. Många ensamma timmerhus har stort värde.

Vid sjön Snatens nordöstra ände ligger byn Snat. I södra Snat ligger två stora gårdar med levande jordbruk och välhävda marker. Odlingsrösen och stenmurar är vanliga, eftersom markerna ofta är stenigare här än i områdets övriga byar. I norra Snat finns ett utavvidsområde.

Foto: Erik Nordin

Gården Ersk-Pers i Östansjö, Vallsta

VALLSTABYGDEN

Varierat odlingslandskap i älvdal

Nr: 8309-03

Klass: 2

Källor, riksintresse: RK:405, RF:2, NRL:3:1, 2

Befskydd:

Socken: Arbrå

Areal: 575 ha

Källor, övrigt: NVP:14, ÖP:R3, R1:5
ÄoH:90

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

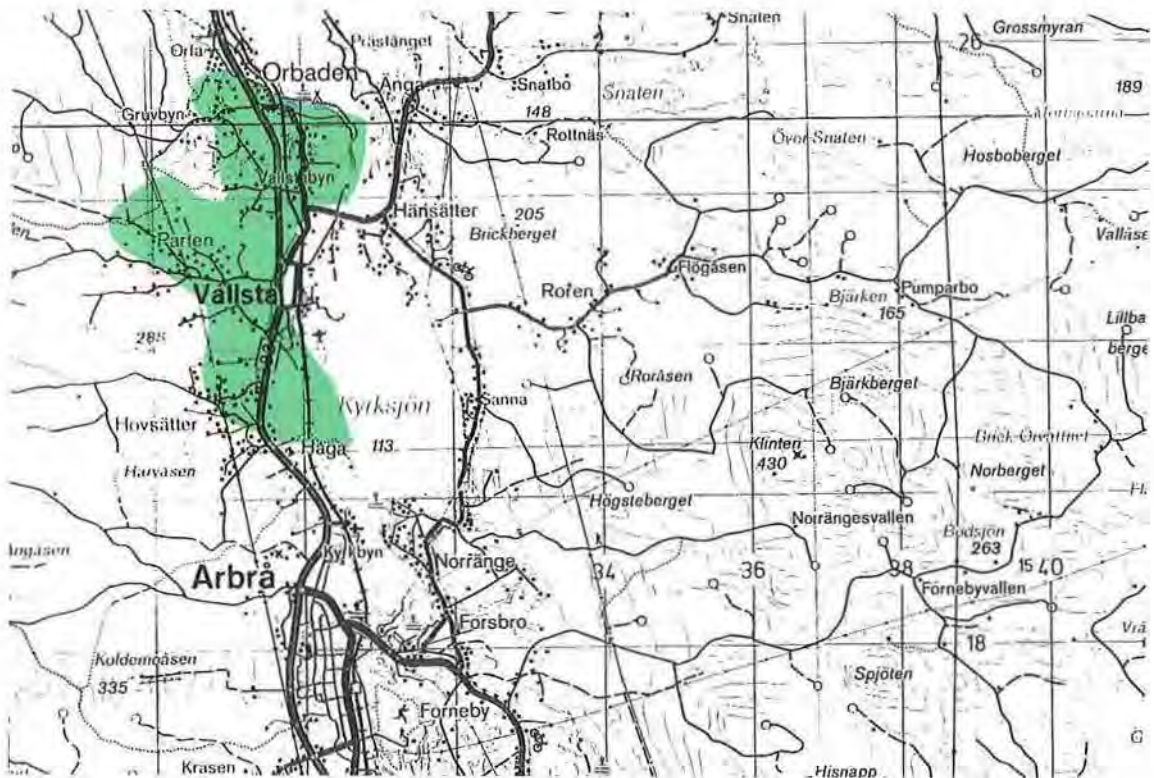
Befvård: FV, NOLA

Från Orbaden i norr till söder om Vallsta tätort finns ett sammanhängande odlingslandskap med flera välbevarade gårdsmiljöer. Bilden av landskapet ger en god uppfattning om äldre bebyggelseförhållanden i dalgången. Markerna är flacka i den norra delen kring Vallsta. I söder har de ibland en brant lutning mot de omgivande bergen. Kring byarna Hov och Åkre är marken relativt kuperad och i huvudsak öppen och hävdad, men också med flera igenväxta partier eller trädbevuxna holmar, som tidigare nyttjats som naturliga fodermarker. Längs en bäckravin finns ett bete och i brinken mot Partån står en lövlada i tättrimrat rundvirke.

Där Partån rinner ut i Kyrksjön finns rester av en strandäng.

Bebyggelsen karaktäriseras av stora, spridda 1800-talsgårdar, typiska för såväl sekelskiftet som äldre traditionell byggnadskultur. Uppe i skogskanten är bebyggelsen blandad, ofta med inslag av genuin smågårdsbebyggelse och utflyttade gårdar av sekelskifteskaraktär.

Intill Vallsta bykärna ligger fem gårdar samlade i en klunga utefter gamla landsvägen. Till största delen är det genuina gårdsanläggningar. På byns norra ägor finns utanvidsbebyggelse. Markerna runt byn är välhävda.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

NORDÖSTRA KYRKSJÖBYGDEN

Odlingslandskap med gårdar i älvdal och bäckdal

Nr: 8309-04

Klass: 2

Källor, riksintresse: RF:2, NRL:3:1, 2

Befskydd:

Socken: Arbrå

Areal: 200 ha

Källor, övrigt: NVP:14, ÖP:R3, U1, R1:5, AU:(1979:2)

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

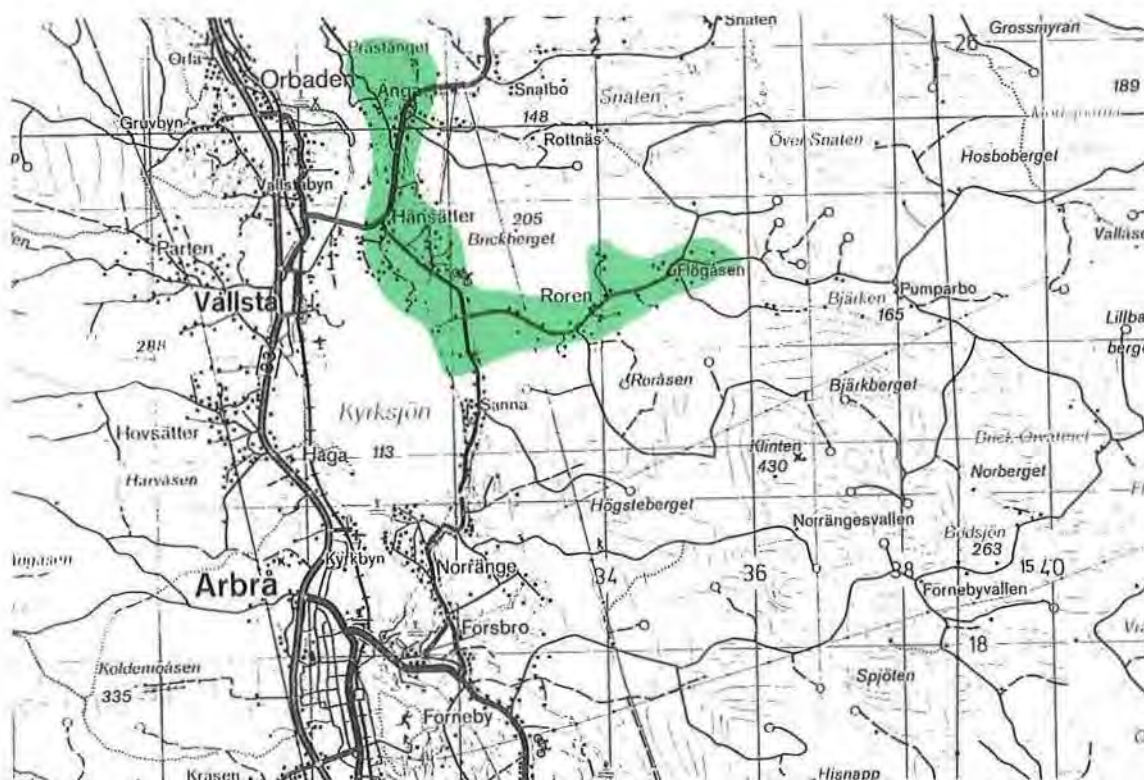
Området öster om Kyrksjön i Arbrå har sedan gammalt utgjorts av byarna Backa, Hänsätter och Änga. En splittrad ägostruktur gör det svårt att urskilja de enskilda byarna. Den odlade marken är backig och delas upp av skogspartier. På takterna står lador.

Kring Backa och Hänsätter finns de största sammanhängande odlingsytorna. De båda byarnas gårdar har husen samlade i en gles klunga på en plåt över älven. Några större gårdar är från mitten av 1800-talet. Avsaknaden av träd intill gårdarna ger ett ålderdomligt intryck. I nordost finns ett våtmarksområde, som vid högvatten står i förbindelse med Ljusnan. De gamla slätter-

maderna är betydelsefulla som rastlokal för sträckande fåglar.

Markerna i Änga har bäst hävd i de centrala delarna. Här finns brukad åker och en del betesmark. Gårdarna är både stora sekelskiftesgårdar och äldre småbruk. Några sommarstugor finns också.

I Sannån-Roråns dalgång ligger byarna Roren och Flögåsen. Bebyggelsen är äldre och välbevarad. Det finns också ett par nybruk. Markerna är välhävda och flera beten finns i båda byarna, såväl längs ån, som längre in i skogen. Rester av broar, dammar och vattenverk finns i och vid ån.

Blå karta:155

Skala: 1 :100 000

PRÄSTBORDET OCH HAGA

Odlingslandskap med kyrkomiljö

Nr: 8309-05

Klass: 1

Källor, riksintresse: RF:2, NRL:3:1, 2

Bef skydd:

Socken: Arbrå

Areal: 22 ha

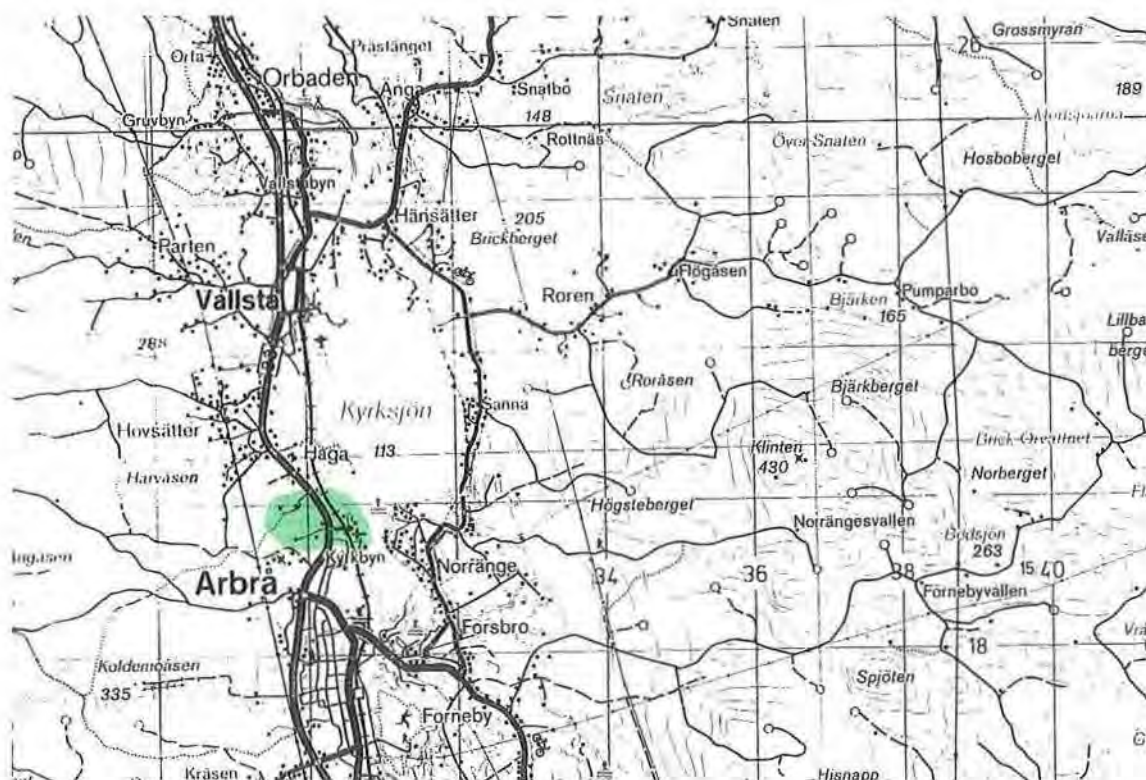
Källor, övrigt: NVP:14, ÖP:R3, Ö2
AU:(1979:2), ÅoH:90

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Arbrås sockenkyrka från 1400-talet står på Kyrksjöns västra strand. Prästgården ligger intill. Den äldsta landsvägen från färjeläget vid älvbrinken till kyrkbacken finns bevarad i ursprungligt läge. I närheten finns välbevarade jordbruksmiljöer.

Till gården Haga i kyrkbyn finns på Orbergets nordsluttning, dels fyra hektar öppen hagmark, dels tio hektar betad hundraårig granskog. Där växer staggen tillsammans med olika bärris och örter som kattfot och fläckigt nyckelblomster. I utmarken på Orbergets sluttningar växer även fjällnejlika.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

NORRÄNGE

Odlingslandskap med utanvids- och nyodlingskaraktär

Nr: 8309-06

Klass: 3

Källor, riksintresse: RF:2, NRL:3:1, 2

Socken: Arbrå

Areal: 135 ha

Källor, övrigt: NVP:14, ÖP:R3, R1:7, Ö2

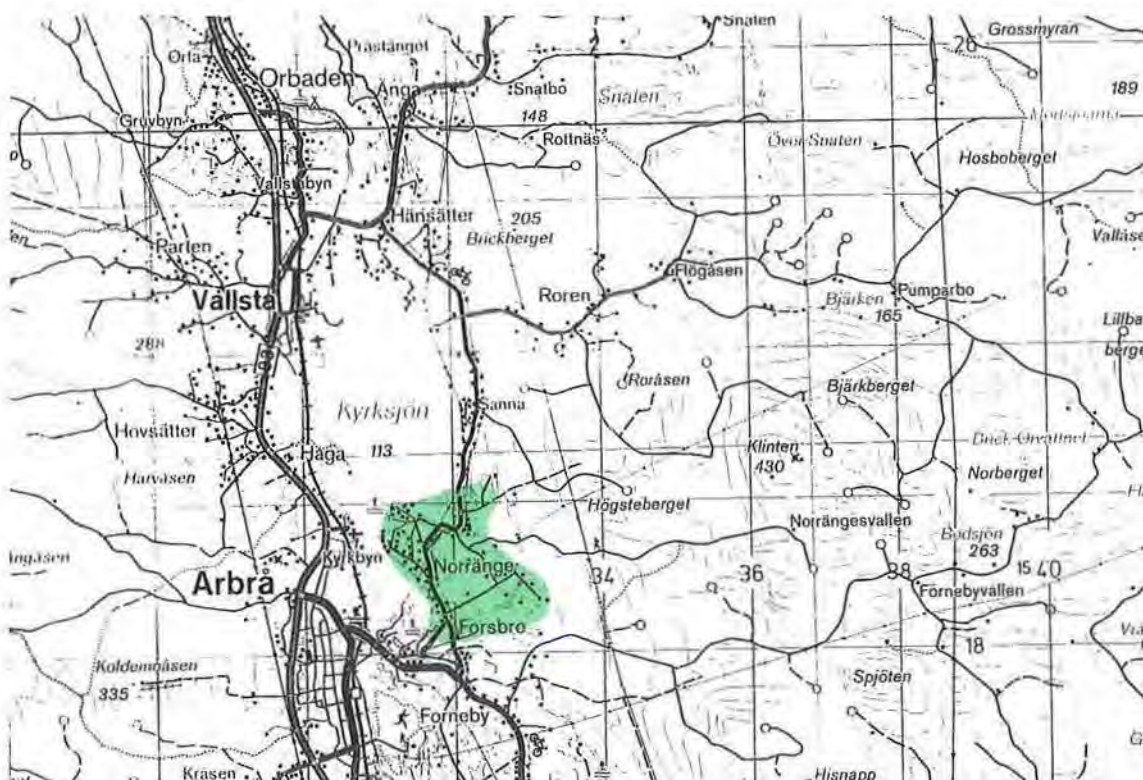
Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Norränge by har sina marker, på Ljusnans östra sida, kring Flybäckens slingrande lopp. Väster om bäcken höjer sig Ljusnanåsen på vars krön den gamla landsvägen går. Odlingsmarkerna i östra delen av byn är stora och flacka. Närmast Forsbo finns flera mindre, vinkelbyggda, torplik-

nande gårdar. Till byn hör flera stora brädlador med snedtak på gaveln för upplagt hässjevirke. Betesmarkerna och strandängarna kring bäcken har typisk flora. Låsbräken och rankstarr är två av områdets arter.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

FORNEBY OCH FLÄSTA

Odlingslandskap med gårdar längs åsväg

Nr: 8309-07

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:60, RF:2, NRL:3:1, 2

Bef skydd:

Socken: Arbrå

Areal: 460 ha

Källor, övrigt: NVP:22, 23, ÖP:R3, R1:7, AU:(1979:2)

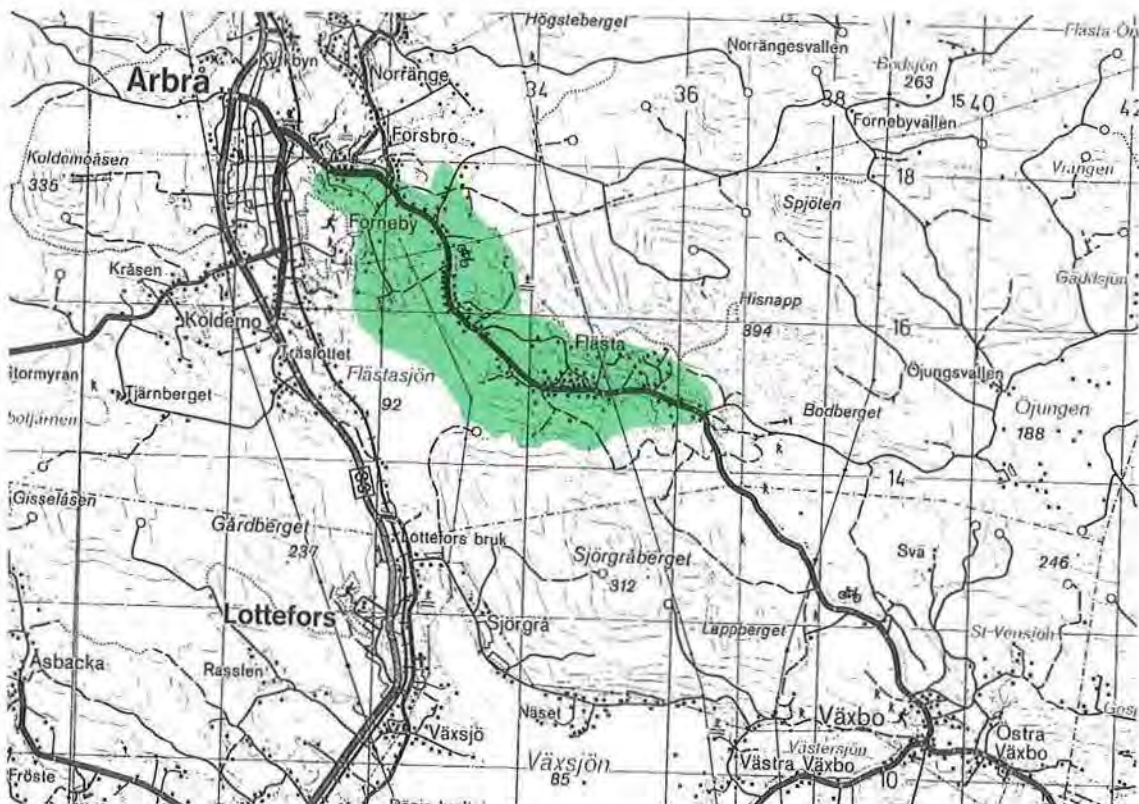
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Söder om Forsbro, finns ett sammanhängande odlingslandskap där byarna Forneby och Flästa ingår. I väster vidgar sig Ljusnan till Flästasjön och i öster reser sig det nästan 400 m höga Hisnopp. Sjögråberget bryter av bygden i söder.

Längs den gamla åsvägen finns huvuddelen av bebyggelsen. På ömse sidor finns stora odlingsmarker. De lätta jordarna är välhävdade och utan odlingshinder. Vid Djupdal har Kvarnån brutit genom åsen. Flera bäckraviner skär genom markerna och ger dem ett mer kuperat utseende. Timrade, snedväggiga lador står på takterna.

Forneby har spridd bebyggelse. Byggnaderna är från 1800-talet. De är stora och välskötta och gårdarna är ofta vinkelbyggda. Markerna är vidsträckta och välhävdade. På vägkanten och i en torr sydvänd brink vid Per-Ers växer backstarr tillsammans med flera andra torrmarksväxter. I skogsbrynet, mellan Forneby och Flästa ligger Linsänketjärn. Här rötades traktens lin. Även i Flästa ligger gårdarna spridda, men mer koncentrerade till vägen. Bebyggelsen är från olika tider.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

KOLDEMO MED STORMYRAN OCH TJÄRNBERG

Odlingslandskap med fornlämningar, gårdar och nybruk

Nr: 8309-08

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:60, RK:406, RF:2,
NRL:3:1, 2

Bef skydd:

Socken: Arbrå

Areal: 127 ha

Källor, övrigt: NVP:21, ÖP:R3, R1:7,
Ö2

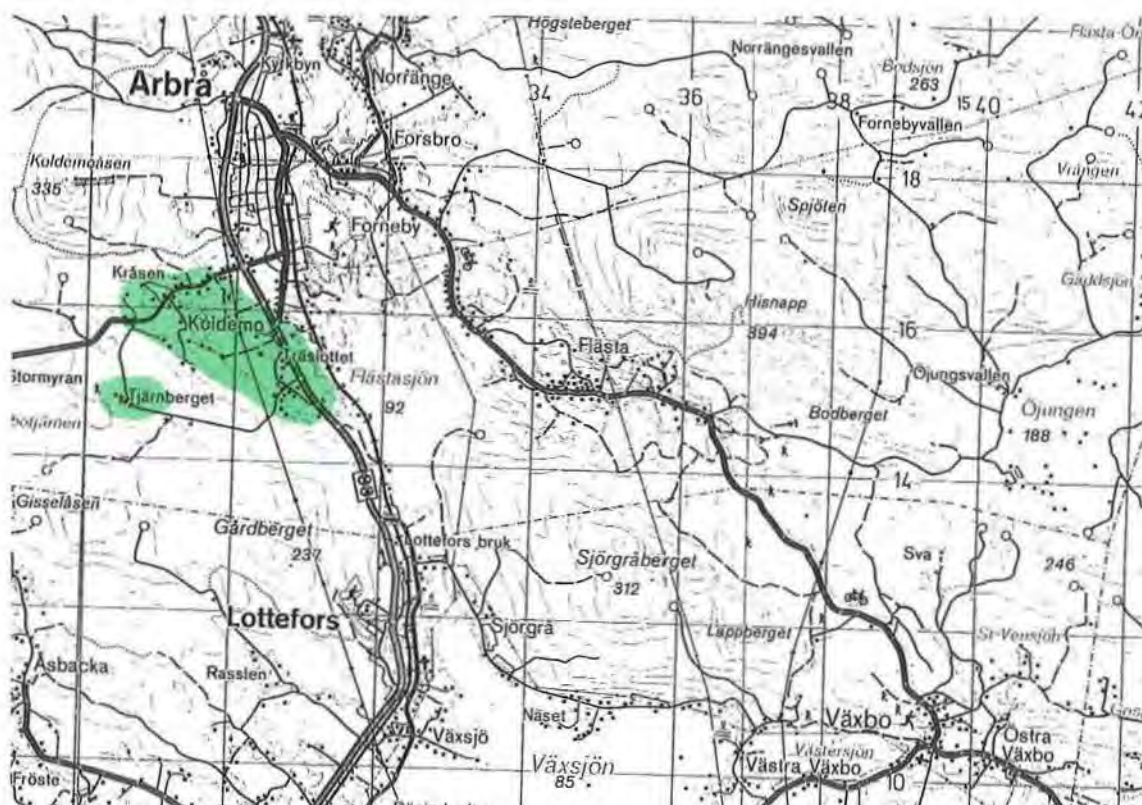
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

I Koldemo, söder om Arbrå samhälle, finns en stor, öppen jordbruksbygd, som i en svag sluttning sträcker sig ner mot Ljusnans västra strand. Stora välskötta gårdar dominerar landskapsbilden. Bebyggelsen är spridd och ligger ofta på små kullar, omgiven av odlingsmarken. Intill skogsmarken i nordvästra delen av byn finns flera småställen från slutet av 1800-talet. I anslutning till dessa finns stora, småbrutna odlingsmarker med eftersatt hävd. Här finns flera stora brädlador med snedtak på gaveln för upplagt hässjevirke. Små odlingsrösen och stenmurar ligger intill täkterna. Det finns också

naturbetesmarker.

Några km väster om Koldemo finns Stormyran. Det är ett myrkomplex, som delvis dikats ut och odlats upp i en sen tid. I västra kanten av de fortfarande hävdade markerna finns några nybruk. Norr om Lillbotjärn, i östra delen av Stormyran, ligger Tjärnberg. Trots läget intill den nyligen dikade och uppodlade myren bör stället ha fungerat för fast bosättning redan under förhistorisk tid. Som indikation finns här ett järnåldersgravfält. Täckerna ner mot myren och tjärnen är i bra hävd.

Blå karta:155

Skala: 1: 100 000

FÄBODAR I BOLLNÄS OCH HANEBO SOCKNAR

SJULSBO (SJORSBO)

Nr: 8303-12

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 3 ha

Källor, övrigt: NVP:54,
AU:Fäb.inv.1978

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Sjulsbo fäbodan ligger vid Stor-Flugens norra strand. Den består av tre olika delar. Högst på vallen ligger en fäbod, som består av en lång länga sammansatt av två enkelstugor med en dubbelbod mellan sig. Ena delen ägs av Gummens, andra delen av Lars-Ols. Till fäboden hör ett fähus och framför boden finns slagna och plöjda täkter.

Halvvägs till sjön finns byggnader kvar efter flera fäbodan. Oftast är uthusen försvunna. Nere vid Stor-Flugen finns stora bostugor och några fähus.

Vid stranden finns också ett båthus. Längst bort står en liten enkelstuga med fähus och invid skogskanten står en tät timrad myrlada. Täckerna hålls öppna.

ÖSTRA ÖJUNGSBO

Nr: 8303-15

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP:56,57,ÄoH:93

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Fäboden hade på 1700- och 1800-talet fem delägare från Bollnästrakten. Det finns ängslador och ett långt stenmursliknande odlingsröse på de kuperade markerna. Stora ytor av den forna fodermarken är delvis i hävd. Den visar upp arter

som blåsuga, pillerstarr, fjälltimotej, stagg, ormröt och gökärt.

Några av fäbodarna är välbevarade och den ena stugan är daterad 1718. Vallen är kompletterad med nyare bebyggelse.

KÖRSÅSEN

Nr: 8303-19

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:106

Bef skydd:

Socken: Bollnäs

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP.17

Värdekriterier: b, c, f, g

Bef vård:

Körsåsen är en genuin fäbod med fyra bostugor och ett par fähus. Det finns också en permanent gård och ett sentida nybruk ovanför gården. Två

snedväggiga lador timrade i rundvirke och en mindre lada står på den igenvuxna odlingsmarken.

KNUPBODARNA

Nr: 8306-06

Klass: 1

Källor, riksintresse: RK:411, RF:2,
NRL:3:1,2

Bef skydd:

Socken: Hanebo

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP:65, 666
AU:fäb inv 1978

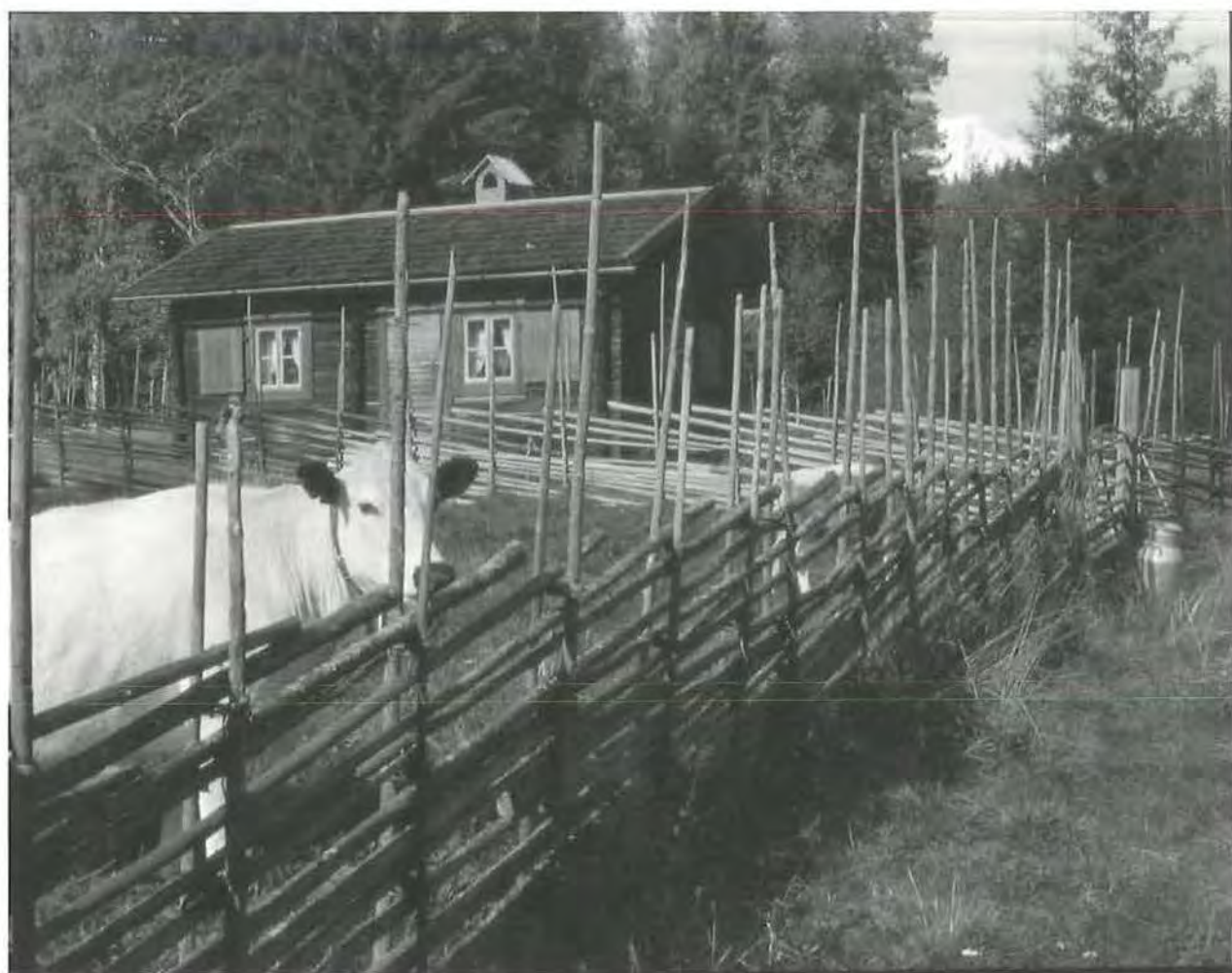
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Knupbodarna ligger på Digerbergets sydsluttning. En allé av kraftiga granar kantar vägen dit. Det är en välbevarad vall med sex bostugor kvar av typen enkelstugor med ingång direkt till stugan där murstock finns. Alla stugor har skorstenar täckta med ett tegelvalv som regn-

skydd.

Av fähusen är fyra kvar. En myrhölada och många trädgårdsgårdar har bevarats. Det finns också lövtäktsträd och söder om vallrutan rinner en bäck.

Knupbodarna, Hanebo

Foto: Erik Nordin

ÖRBODARNA

Nr: 8306-07
Klass: 2
Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Hanebo
Areal: 1 ha
Källor, övrigt: ÖP:R2:1,
AU:fåb inv 1978
Värdekriterier: a, b, d, e, f, g
Bef vård:

Örbodarna ligger i en brant västsluttning med lite odlingsmark som i en skål nedanför. Odlingsmarken går i norr över i myr och en liten tjärn. En gårdesgård leder ut i myren. Bodbäcken rinner genom tjärnen. I norr höjer sig Svart-

tjärnsberget. Sex stugor i bart, omålat timmer finns kvar. Några bodar finns intill stugorna, men riktiga fåhus tycks saknas. På vallen står några lövtäktsträd.

NYBODARNA

Nr: 8306-08
Klass: 2
Källor, riksintresse:

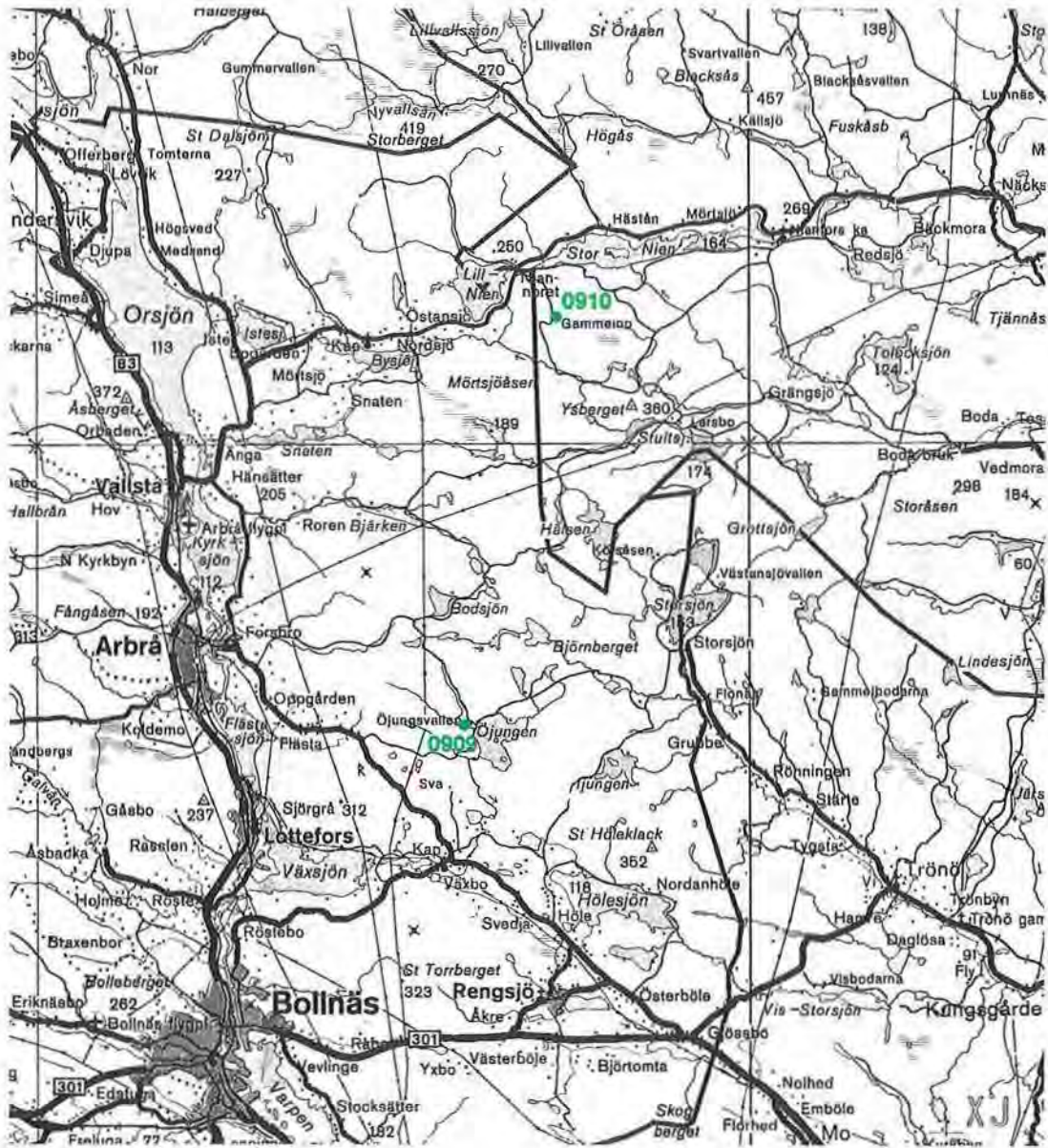
Bef skydd:

Socken: Hanebo
Areal: 1 ha
Källor, övrigt: NVP:73, ÖP:R2:1
Värdekriterier: a, b, e, f, g
Bef vård:

På Nybodarna finns två ursprungliga fåbodar och en nytimrad bostuga med samma utseende som de andra. Här har bostugorna parstugeform, liknande de i Forsa socken. I vinkeln mot den

stugan står en timrad bod. Det finns också ett fåhus. En bogran står på vallen. Nedanför vallen finns en dikad myr med öppna diken, möjligen för översilning.

FÄBODAR I ARBRÅ SOCKEN

ÖJUNGSVALLEN

Nr: 8309-09

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Arbrå

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: AU:fäb inv 1978

Värdekriterier: a, b, e, f, g

Bef vård:

Öjungsvallen har kvar fyra fäboddar. De fyra bostugorna ligger på rad utefter en brant skogskant. En av fäbodarna är komplett bevarad med fähus och stall samt kokhus, allt i grått timmer.

Liksom i övrigt på fäbodvallarna i socknen, håller Öjungsvallens odlingsmarker på att växa igen. Något av den öppna karaktären finns dock fortfarande kvar mot sjön Öjungen.

GAMMELBOVALLEN

Nr: 8309-10

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Arbrå

Areal: 1 ha

Källor, övrigt:

Värdekriterier: b, e, f, g

Bef vård:

I ett skyddat läge på höjderna söder om Stornien ligger fäbodvallen Gammelbo. Den består av tre bostugor, ett fähus och en lada. Flera grunder och källargropar vittnar om att vallen varit betydligt större. Odlad mark har bl a funnits

väster om vallen. Nu är endast ett mindre område vid husen öppet. En av bostugorna är i dåligt skick och i omedelbart behov av åtgärder. I övrigt är husen bra underhållna. En bäck, som är dämnd, delar vallen.

SÖDERHAMNS KOMMUN

Kulturlandskapet i Söderhamns kommun är varierat. Det innehåller lämningar från förhistorisk tid och från det äldre jordbrukslandskapet. Fisket har varit en viktig näring och fiskelägena har präglat kustbygdens landskap. Men delar av kulturlandskapet är också påverkat av en stark industritradition. Förutom bruken och träindustrin, som haft sin grund i järn och skog, var damast från Flors Linnemannufakturi tidigt känt i de europeiska hoven.

I kommunen finns de riksintressanta dalgångarna Trönö och Norrala samt åsbygden Söderala. De är välbevarade kulturlandskap med gårdar och byar i karaktäristiskt höjdläge med odlingsmarken nedanför. I Skog och Holmsveden är markerna stenigare och jordbruksbygden mer småbruten.

Areal i bevarandeprogrammet

I Söderhamns kommun har stor andel av åkermarken försvunnit under de sista 50 åren. Det kan kanske förklara, varför en mycket stor andel av den kvarvarande arealen finns med i bevarandeprogrammet, hela 87%, varav nära hälften i klass 1. Det är framförallt i de riksintressanta dalgångarna i Norrala och Trönö, men även i Mo socken, som de mest värdefulla markerna ligger.

Församling	Antal objekt	Areal, klass 1, ha	Areal, klass 2, ha	Areal, klass 3, ha	Total areal, klass 1–3, ha	Tot areal odlad mark, ha
Bergvik	4	0	0	219	219	266
Ljusne	2	0	21	0	21	23
Mo	3	1150	0	35	1185	1315
Norrala	6	531	0	151	682	970
Skog	10	177	866	3	1046	1201
Söderala	2	0	788	0	788	1052
Söderhamn	0	0	0	0	0	35
Trönö	8	819	3	0	822	830
SÖDERHAMN	36	2 677	1 878	408	4 963	5 691

1. Antal objekt och areal (ha) i klass 1, 2 resp 3 samt total åkerareal 1993, ha

Markanvändningens förändring 1927–1993

Totalt har åkerarealen i Söderhamns kommun minskat med 42% sedan 1927. Av betesarealen finns endast 20% kvar, och av slåtterängen finns i stort sett ingenting kvar jämfört med 1927. Det är i Söderala som nedläggelsen av åker har varit störst, närmare 60% av den odlade arealen är tagen ur produktion. Däremot har Söderala behållit en större andel av betesmarken är genomsnittet för kommunen, 40%. Även i Skogs socken har åkermarken minskat kraftigt, med nära 50%.

Församling	Areal åker, ha		Areal betesmark, ha		Areal slåtteräng, ha	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Bergvik	*	266	*	18	*	0
Ljusne	*	23	*	10	*	0
Mo	1750	1315	86	54	69	0
Norråla	1687	970	334	62	57	0,3
Skog	2334	1201	783	78	199	0
Söderåla	2586	1052	256	97	596	0
Söderhamn	373	35	1	0	0	0
Trönö	1161	830	117	15	17	0
SÖDERHAMN	9891	5692	1577	334	938	0,3

2. Areal olika markslag år 1927 och 1993. Betesmark motsvaras av "ordnad betesäng" och "annan betesäng" 1927. Uppgifterna om slåtteräng 1993 är hämtade från ängs- och hagmarksinventeringen 1993.

* ingick i Söderåla 1927

Förändring i djurantal 1927–1993

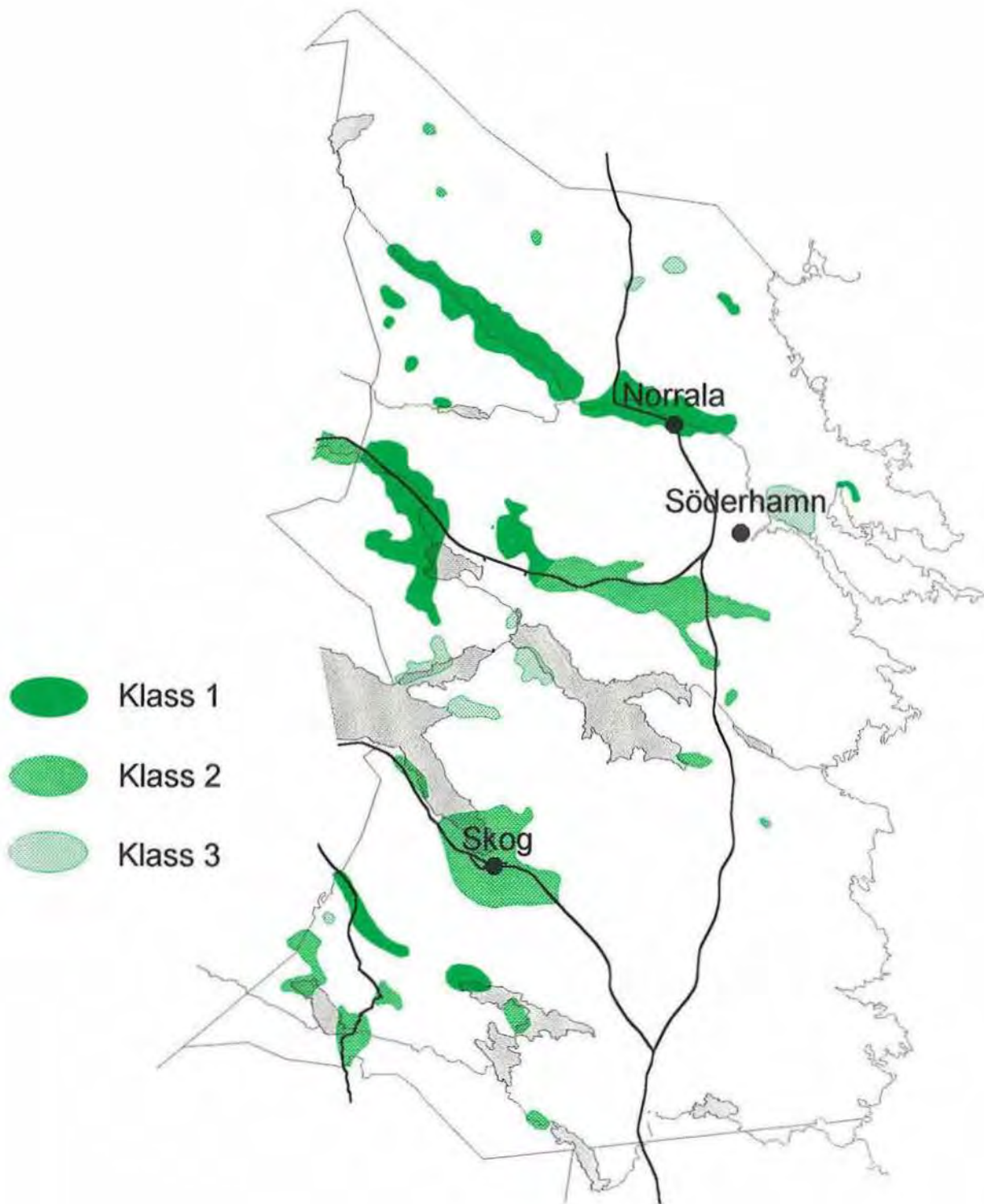
Minskningen av antalet mjölkkor i Söderhamns kommun sedan 1927 har varit mycket stor, över 80% . I socknarna Norrala och Söderala, som båda tidigare hade mycket mjölkkor, har minskningen varit störst. Endast omkring 10% av de kor som fanns där 1927 fanns kvar 1993. Detta kan var förödande när det gäller vård av markerna på sikt, eftersom nötkreaturen är alltför få för att kunna hålla odlingsmarken i hävd. I Söderala och Norrala församlingar har även antal övrig nötkreatur minskat under de sista 70 åren, något som är mera ovanligt i övriga delar av i länet.

Församling	Antal mjölkkor		Antal övr nötkreatur	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Bergvik	*	30	*	65
Ljusne	*	0	*	0
Mo	878	317	314	688
Norrala	1032	134	433	315
Skog	1508	290	535	509
Söderala	2003	147	485	236
Söderhamn	262	0	45	0
Trönö	748	201	214	293
SÖDERHAMN	6431	1119	2026	2106

3. Antal nötkreatur år 1927 och 1993

* ingick i Söderala 1927

BEVARANDEOMRÅDEN I SÖDERHAMNS KOMMUN

HAMNÄS

By mellan bergsstup och sjö

Nr: 8203-01

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 44 ha

Källor, övrigt: NVP:57, ÖP:R1:18,R1:27

Värdekriterier: a,b,c,e, f, g

Bef vård:

Vid västra stranden av sjön Bergviken finns en smal remsa odlad mark mellan Hamnäsberget och sjön. Stora stenblock finns på några av täkterna, men mestadels består markerna av flack mark utan odlingshinder. Byn domineras av stora gårdar. Några av bostadshusen är sammanbyggda i vinkel med ekonomibyggnaderna.

Hela området vid Hamnäs och Hamnäsudden har en påfallande örtrik flora och rik fauna. Mellan vägen och Bergviken finns på översilningsmark ett igenvuxet ängsparti, med bl a blåsippa, myskmadra och tvåblad och träd som lind, alm, ask och lönn. I norr har området gallrats och är nu en beteshage med stora lövträd.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

SKOGBYGDEN

Kyrkby och andra byar i anslutning till sjöar

Nr: 8203-02

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 520 ha

Källor, övrigt: NVP:(58),(59),63NM,
ÖP:R1:27,R2:57,R2:58,R3:8

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Bebyggelsen i kyrkbyn innehåller hus från olika tider, som visar hur samhället vuxit fram. På kyrkoherdebostället i Skog växer en ek med en omkrets på mer än fyra meter vid brösthöjd. Trädet är lagskyddat naturminne sedan 1931.

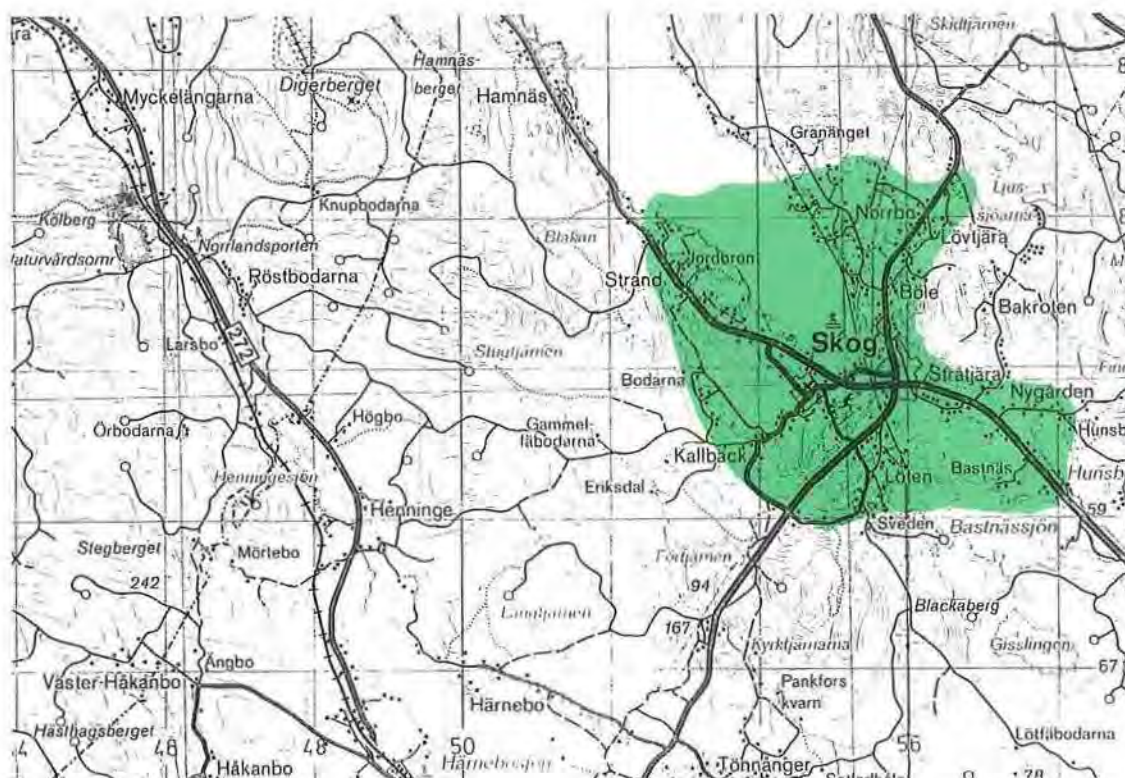
Kallbäcks by gränsar till det tätortsliknande området kring Skogs kyrka. Jordbruksbebyggelsen, med mycket välbevarade boningshus, ligger kring den gamla landsvägen. I nordvästra delen av byn binder en utdikad myr samman Kallbäcks marker med Bodarnes odlingar.

Bodarne domineras av ett stort, flackt och välhävdat jordbrukslandskap. Förmodligen är detta nyodlingsmark, marker som torrlagts i

slutet av 1800-talet. Här finns flera brädlador. Gårdarna ligger i skogskanten mot norr, med betesmarker delvis in i skogen. I byns södra del ligger en ensam gård med en mycket vällagd stenmur, som nära nog omsluter hela ägan.

Strand ligger vid sydvästra delen av Bergvik. Jordbruksbebyggelsen är välbevarad med boningshus huvudsakligen från senare delen av 1800-talet och stora ekonomibyggnader. I de stora, öppna och välhävdade markerna ingår även betesmark.

Lövtjära är en by med en slingrande gammal byväg, som på något ställe bildar gårdsplanen för en husgrupp. Jon-Ols och Lundbarka är två

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

fastigheter som särskilt väl bevarar äldre byggnadstradition. Till byn hör också några småbruk och ett par torp. Odlingsmarken består av små tegar med spannmål och vall.

I Norrbo och Böle fortsätter jordbruksbygden runt Bergvikens sydöstra stränder. Markerna i söder är stora och välbrukade medan de i norr och öster blir mer uppsplittrade och i något sämre hävd.

Stråtjärä ligger öster om Skogs kyrkby. Gårdarna ligger i rad utefter den gamla landsvägen, som går i en slinga söder om den nya. Jordbruksbebyggelsen blandas delvis med nya inslag, t ex skola och affär, som förtätar byn. De

flacka odlingsmarkerna är välhävdade.

Byn Nygårdens är en direkt fortsättning på Stråtjärä. Markerna är hävdade och även här finns bebyggelsen längs vägen, men mer utspridd. Högre upp mot skogen ligger ett par nybruk.

Längst i öster, i Hunsbo, finns några välbevarade gårdar, bl a en stor vitmålad sekelskiftesgård och en äldre liten parstuga med valmat tak. Väster om landsvägen ligger Bastnäs. Det är ett uppodlat näs omgivet av myrmarker (fd slåttermarker) och Bastnässjön/ Hunsbosjön. Stora block ligger på de flacka markerna.

Foto: Ann Renström

Gård i Härnebo, Holmsveden

HÄRNEBO - HENNINGE

Långsträckta byar i sjödal

Nr: 8203-03

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 120 ha

Källor, övrigt: ÖP:R2:65,R2:66,R3::9,
ÄoH:80

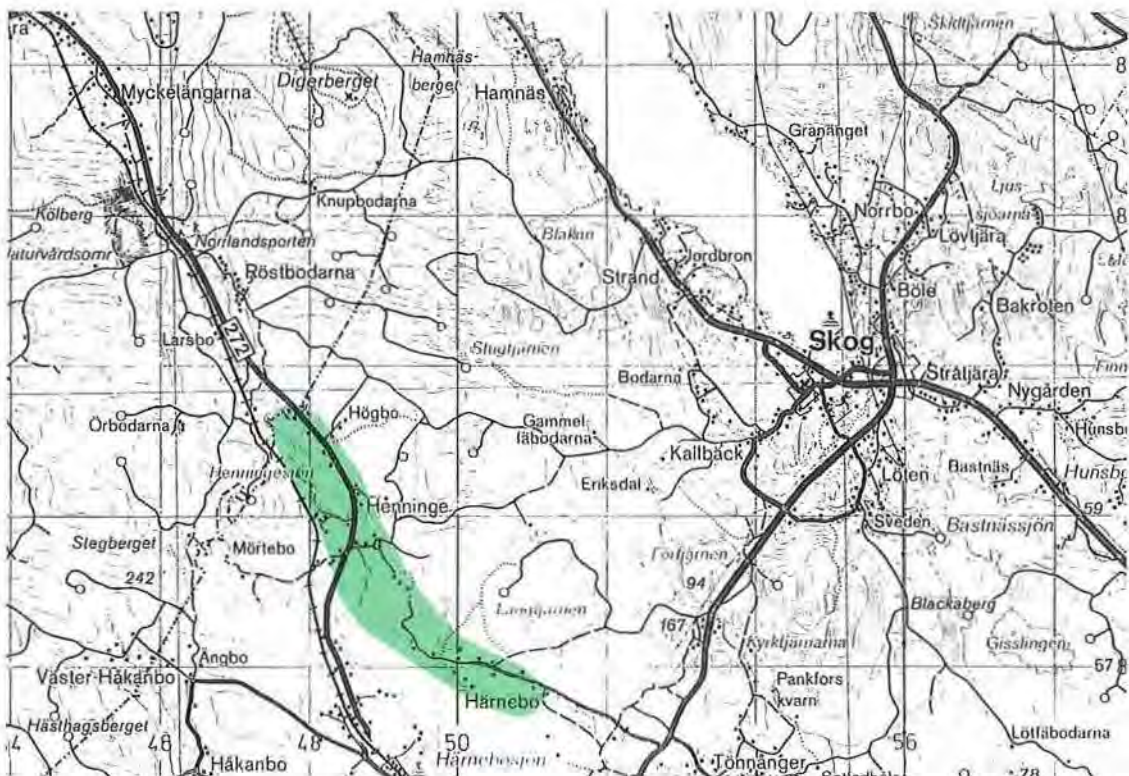
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Byn Härnebo ligger med de sluttande odlingsmarkerna i en remsa längs norra stranden av Härnebosjön. De välhävda markerna är öppna och kuperade, med stenblock och stora brädlador på takterna. På flera ställen ner mot sjön finns betesmarker. Bostadshusen är från 1800-talet, men flera äldre uthus med anknytning till jordbruket, t ex smedja och flera timmerlador, har bevarats. Utefter skogskanten ligger ett par små utanvidsgårdar. I västra delen av byn ligger odlingsmarker med sina timmer- och brädlador på ovansidan av byvägen. Vid sjöns nordöstra strand finns ett stort betesområde, som till största delen består av gammal åker,

men till en del också utgörs av en sötvattensstrandäng. Här finns kortskottsvegetation med bland annat nålsäv, strandranunkel och vanlig igelknopp. Längre från stranden vidtar artrika fuktängar.

Markerna i Henninge utgör fortsättningen av odlingsmarken i Härnebo. Området är kuperat och välhävdat med betesmark, som på några ställen även sträcker sig in i skogen. Henningen, som rinner genom byn förbinder Henningsjön med Härnebosjön. Gårdarna ligger i höjdläge med skogen bakom sig och markerna sluttande ner mot ån och sjön. Flera av gårdarna har två boningshus, varav åtminstone det ena är från 1800-talet.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

MÖRTEBO

Gård i skogen

Nr: 8203-04

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 3 ha

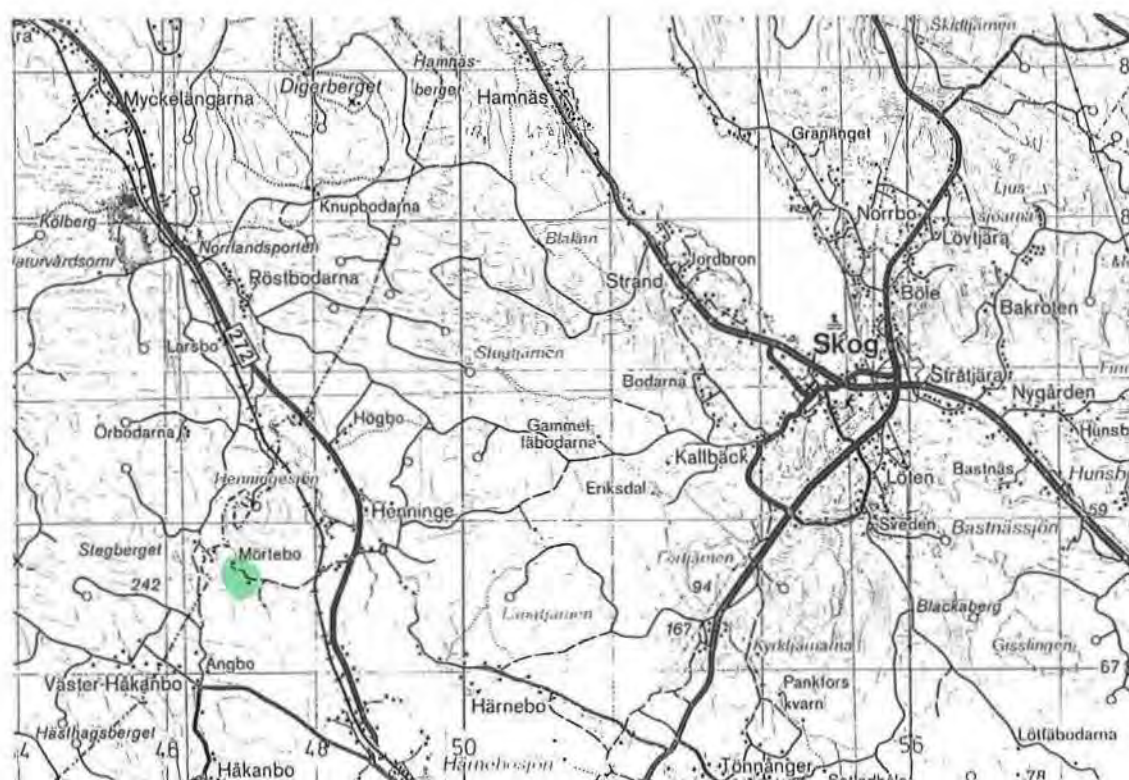
Källor, övrigt:

Värdekriterier: b, c, g

Bef vård:

Mörtebo är en gård i skogen ett par kilometer väster om Henninge. Markhävden är eftersatt. Det ensamliggande huset är mycket stort. Gårdsplanen, som är planterad med många växter, är

inhägnad med gärdesgård. Till gårdsanläggningen hör flera uthusbyggnader i timmer. En mycket lång, låg, äldre uthuslänga har bostadsdel i ena änden.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

HÅKANBO-HEMSTANÄS

Nyodlingsbygd och före detta herrgård

Nr: 8203-05

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 120 ha

Källor, övrigt: NVP:69, ÖP:R2:68,R3:10

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Håkanbobyarna är delade i två delar, dels Håkanbo vid Storsjöns norra ände nära Hemstanäs, dels Väster-Håkanbo, som ligger ett stycke norrut. Planterade och spontant igenvuxna marker mellan bydelarna döljer att dessa en gång haft samband.

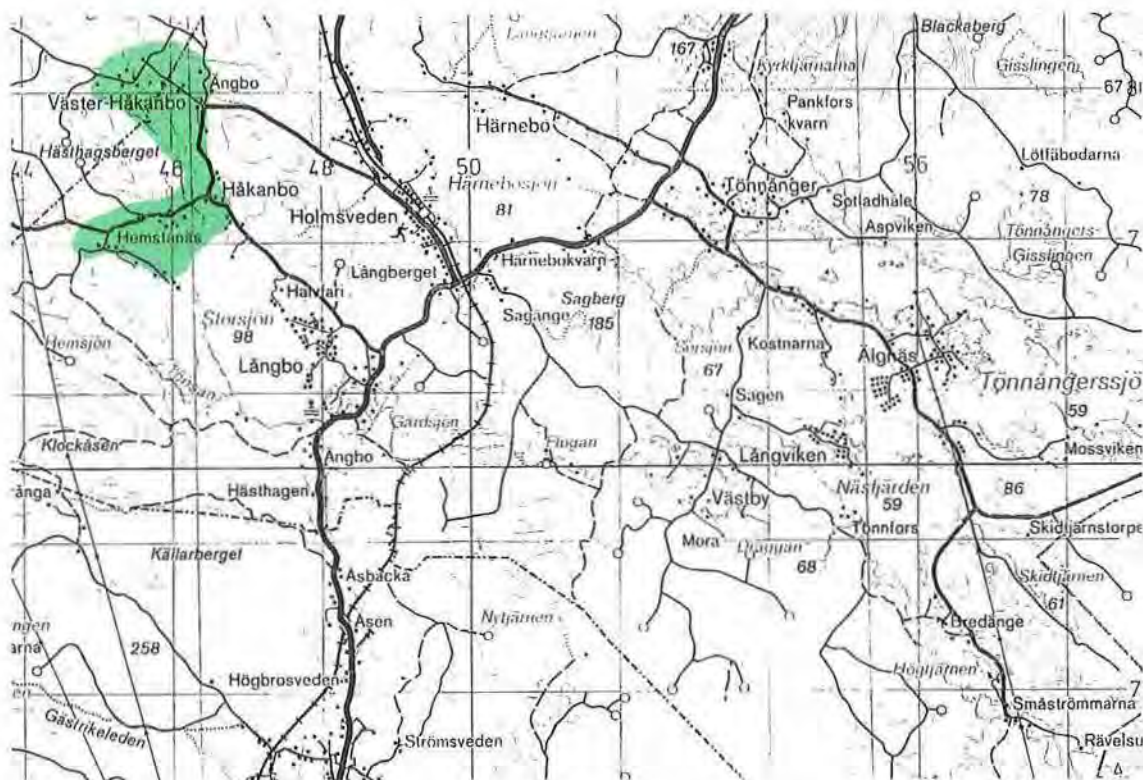
I Håkanbo är markerna välhävade. Där finns några gårdar som bevarar en äldre karaktär.

I Hemstanäs byggde brukspatron CA Rettig vid mitten av 1800-talet en av Hälsinglands få herrgårdar. Den hade orangeri, trädgård och park. Senare införlivades hela byn, med undantag för ett hemman, med herrgården. Av husen

återstår idag två välbevarade flygelbyggnader, ett likaledes välbevarat sädesmagasin och en förvaltarbyggnad. Markerna däremot, är i mycket dålig hävd.

I nordvästra viken av Storsjön finns två gårdar med lite öppen mark. Vid ett vattendrag intill en gård väster om sjön finns en liten kraftstation med välbevarad sekelskiftesexteriör.

Av Väster-Håkanbo ligger ena halvan av byn i Hanebo. Byn famnar en liten sjö och omges av berg både i norr och söder. Den stora nyodlingsbygden är utan några odlingshinder och i bra hävd.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

Odlingsbygd kring gammal landsväg mellan sjöar

Bef vård: NOLA

109

HOLMSVEDEN (SAGÄNGE OCH AMERIKA)

Odlingsmarker vid stationssamhälle, strandängar

Nr: 8203-07

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 50 ha

Källor, övrigt: NVP:70, ÖP:Ö:7,

ÄoH:82, AU:1989 B-inv

Värdekriterier: b, c, d, e, f, g

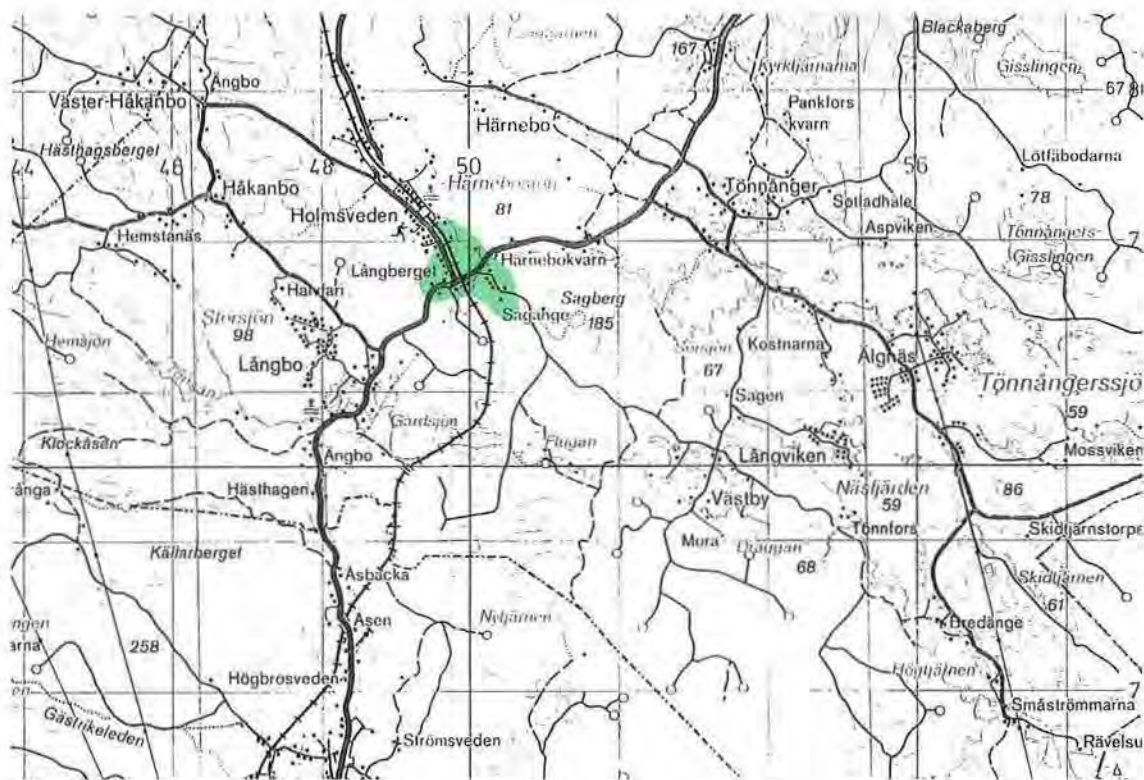
Bef vård:

Förutom de byggnader som hör till järnvägen och den välbevarade villabebyggelse, som bildar stationssamhället, finns i Holmsveden ett par gårdar med karaktär från slutet av 1800-talet och sekelskiftet. De utgör en liten odlingsbygd med välhävda marker.

Öster om landsvägen i Sagänge, upp mot skogen, ligger några bostadshus från 1910-50-talet samt ett nybruk. Där finns välvärdade

marker och ett litet skogsbete.

I samhällets sydöstra del, på en udde i Härnösjön ligger gården Amerika. Markerna sträcker sig ner till sjön, där det finns två betade strandängar. De har varit betesmark under flera generationer brukare. Här finns imponerande mattor av nålsäv och fina bestånd av strandranunkel. Kortskottvegetationen är väl utvecklad.

Blå karta: 145

Skala: 1: 100 000

TÖNNÅNGER

Jordbruksbygd nära sjö med gårdar längs väg

Nr: 8203-08

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 57 ha

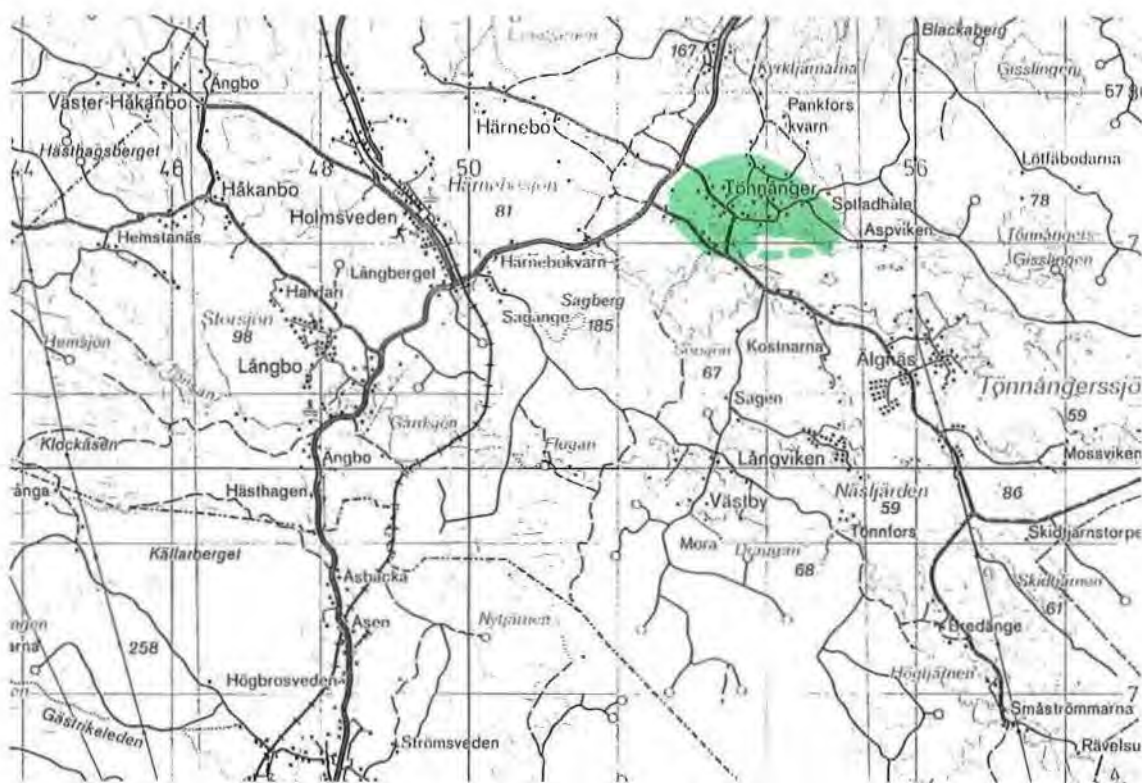
Källor, övrigt: ÖP:R2:74, ÄoH:81

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Vid Tönnångersjöns inre, västra vik ligger byn, som är typisk för senare delen av 1800-talet och 1900-talets början. Gårdarna ligger längs en väg på en höjdsträckning. Mangårdsbyggnaderna har kvar sin ursprungskaraktär. Härbren, stengärdesgårdar och odlingsrösen ger byn en ålderdomlig prägel. Odlingslandskapet är småskaligt med

särskilt intressanta marker ner mot sjön. Intill en av byns äldre gårdar finns en björkhage som brukats under lång tid. Odlingsrösen och fornlämningar vittnar om annan markanvändning än dagens bete. I hagen växer nu betesgynnade växter som kattfot, stagg och ormröt med flera.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

ÄLGNÄS

Odlingsbygd på näs mellan sjöar

Nr: 8203-09

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Skog

Areal: 52 ha

Källor, övrigt: ÖP:R3:11,

AU:1974 B-inv

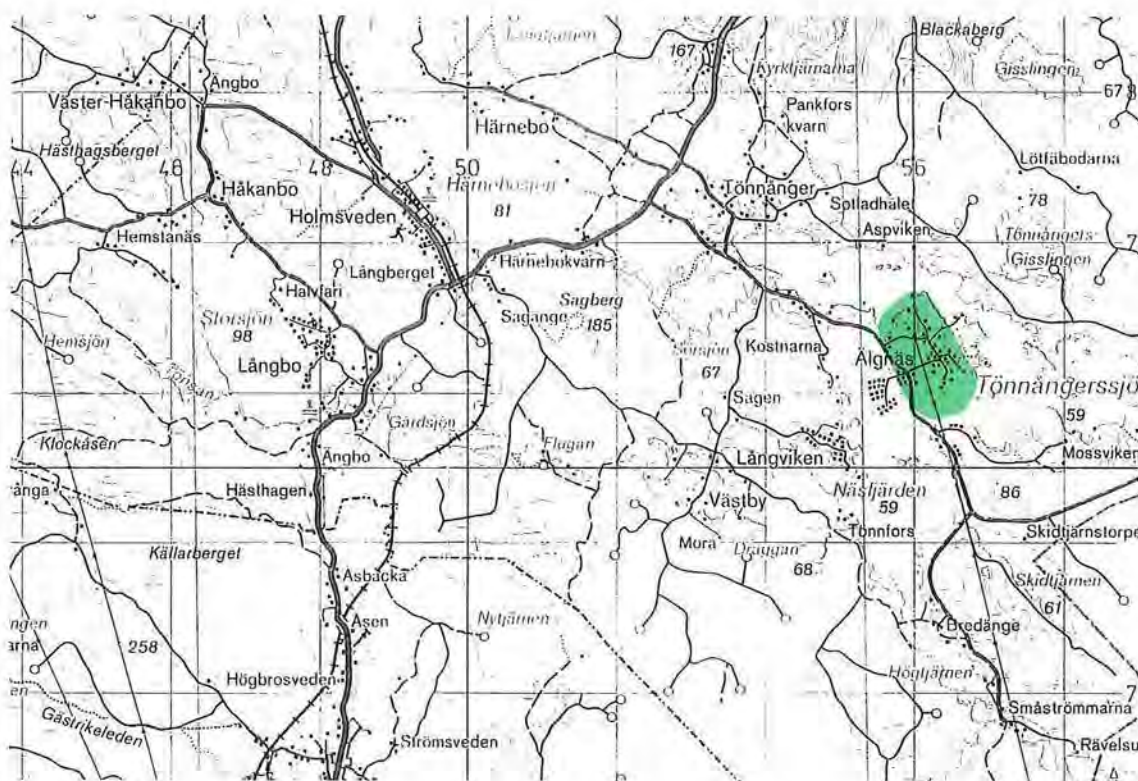
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Det breda näset med byn skjuter ut i Tönnångerssjön. Söder om byn är ett sommarstugeområde samlat intill sjön Nästjärnen. I bykärnan ligger gårdarna på en svag höjd, tätt samlade utefter den gamla byvägen och grupperade kring en vägkorsning. Flera av byns byggnader, såväl bostadshus som ekonomidelar, har en väl bevarad 1920-talskaraktär. I odlingsmarken finns stenmurar, terrasser och odlingsrösen, som

vittnar om äldre tiders bruksformer. Jordbruket lever fortfarande och ännu hävdas flera små, fina betesmarker.

Kostnarna ligger i skogen en kilometer väster om Älgnäs. Det är en stor sekelskiftesgård med ett stort, brett uthus. De småbrutna, begränsade odlingsmarkerna betas av får, och ingår i ett levande jordbruk.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

SMÅSTRÖMMARNA

Små skogsgårdar

Nr: 8203-10
Klass: 2
Källor, riksintresse:

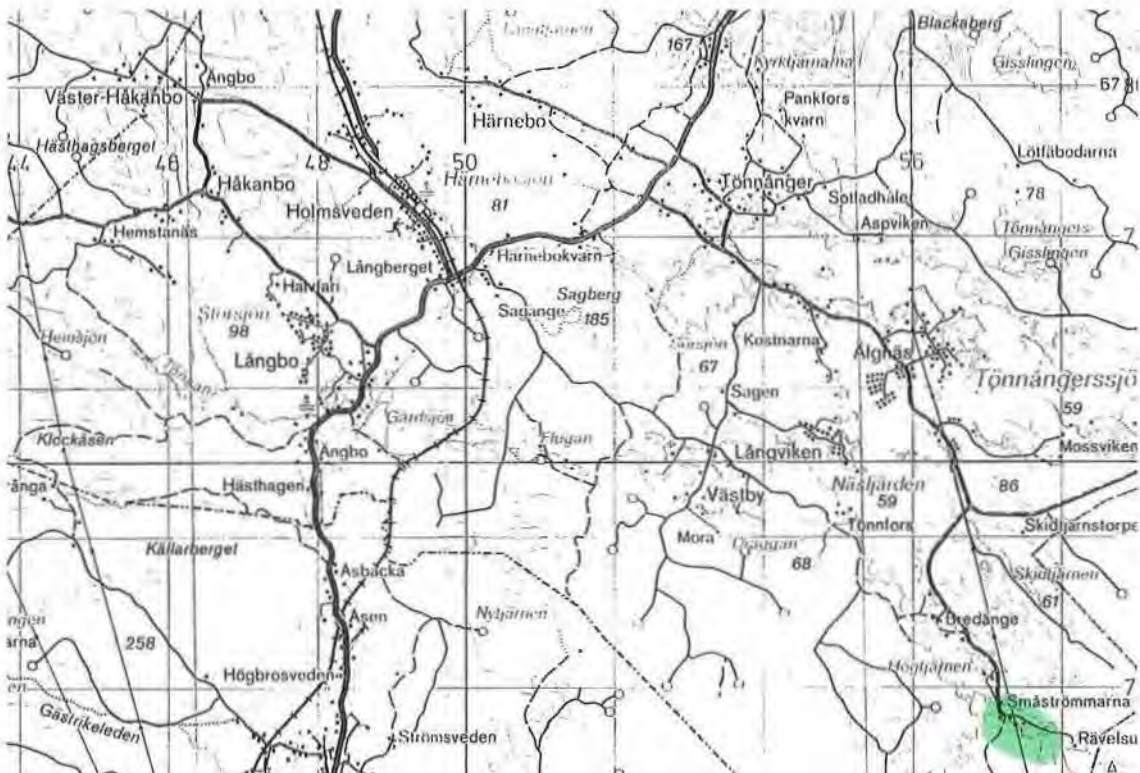
Socken: Skog
Areal: 3 ha
Källor, övrigt:

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, g
Bef vård:

Småströmmarna består av små skogsgårdar längs en kort åsträcka, som förbinder sjöarna Högtjärnen och Björkången. Gårdarna ligger på bitvis mycket storblockiga små täkter. En såg och en smedja finns bevarade.

Bebyggelsen vid Högtjärnen, en kilometer söderut, har ett äldre ursprung, men är förändrad. Före Rävellsudden finns en välbevarad gård med några små åkrar.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

HÅ

Jordbruksby vid sjö

Nr: 8204-01

Klass: 2

Källor, riksintresse: RK:608

Socken: Ljusne

Areal: 16 ha

Källor, övrigt: ÖP:R1:13

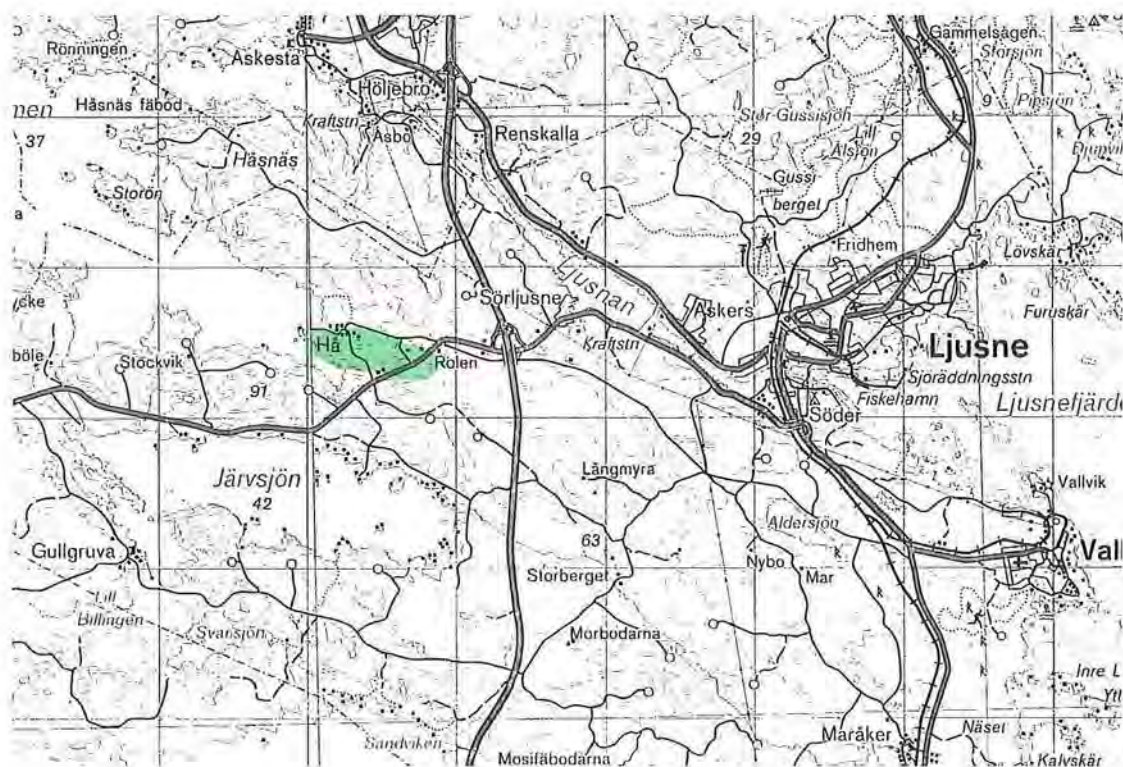
Befskydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Befvård:

Byn Hå ligger vid Marmens sydostspets. Bymiljön är intressant med gårdarna och husen tätt samlade. Ett litet utanvidsområde finns centralt i byn. Odlingsmarken sköts med olika intensitet. Täkterna är oregelbundna och steniga och med flera bräd- och timmerlador. Ett antal något

snedväggiga lador i rundtimmer fångar blicken. Byn ingår i det område med lågtekniska järnframställningsplatser från senare delen av 700-talet, som lokaliserats kring Marmen. De tyder på att det funnits tidiga bybildningar, som är utan direkt koppling till den nutida bebyggelsen.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

STORBERGET

Skogsgårdar vid dikad myr.

Nr: 8204-02

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ljusne

Areal: 5 ha

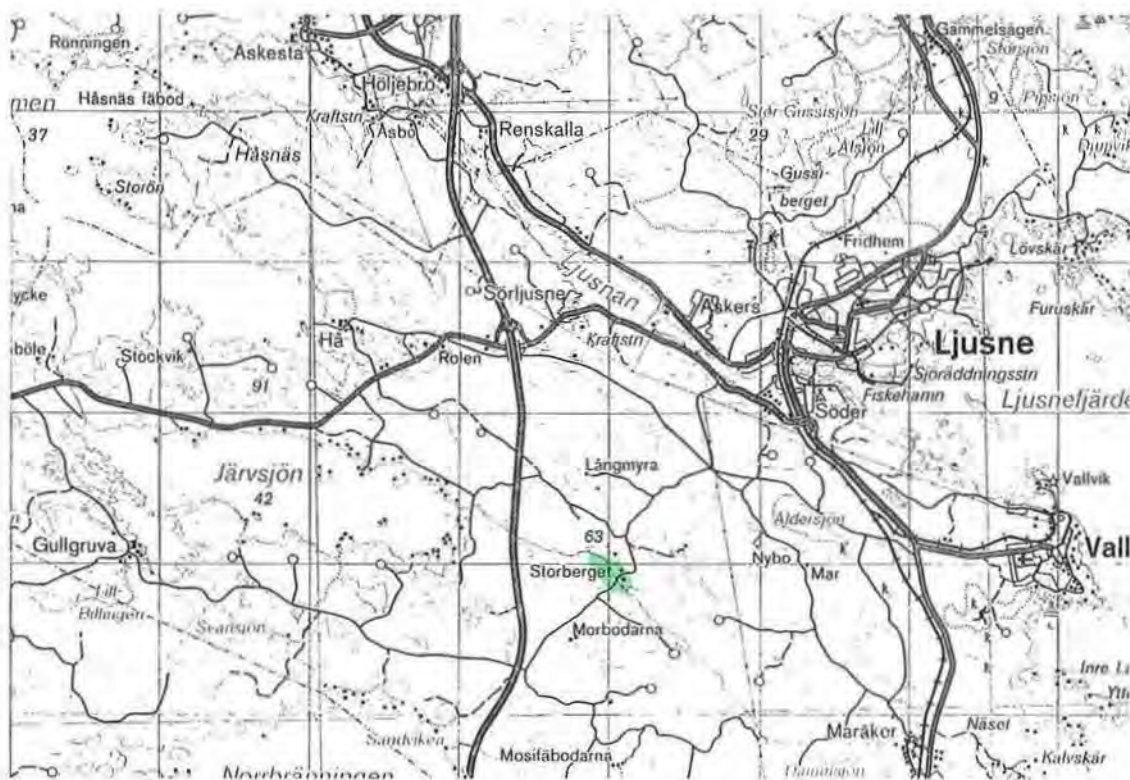
Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Byn Storberget bildas av tre gårdar som ligger i en gles rad på östra sidan av en dikad myr. Bebyggelsen är från olika tider. Två av ladugårdarna är murade av slaggsten. Markerna utgörs av f d myrmark. I en stenig backe finns ett

naturbete. Öster om Storberget finns också hävdade marker. Här har legat en gård, men av denna återstår endast ruiner av ladugårdens slaggstensdel.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

SÖDERALASLÄTTEN

Byar och gårdar på jordbruksslätt, fornminnen (se även 0702)

Nr: 8205-01

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:68,RK:600

Bef skydd:

Socken: Söderala

Areal: 770 ha

Källor, övrigt: NVP:34,35NR36,37,38, 39,87,ÖP:R3:6,R2:48,R1:28,R1,R2,R3, Ö6

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f

Bef vård:

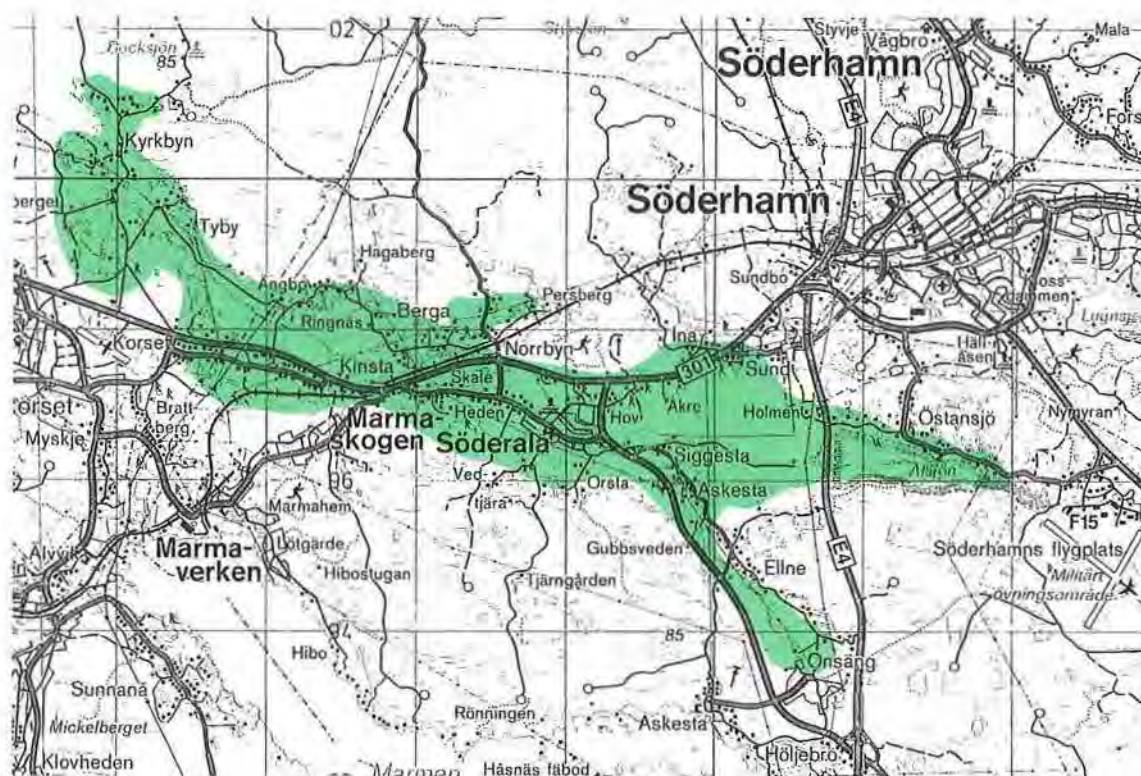
Mellan Tyby i Mo socken och Söderhamns flygplats i Sandarne breder en flack, låglänt jordbruksslätt ut sig. Detta område är södra Hälsinglands gamla centralbygd. Fornlämningsförekomsten är rik och Söderala har landskapets äldsta kyrka, från 1100-talet. Slätten är i stora delar sen landhöjningsmark och Söderalåån, som rinner igenom, är i flera omgångar fördjupad och rätad. Slätten kantas av en rad byar.

I Söderalaslättens östligaste utlöpare finns den mycket grunda Ålsjön. Sjön har utsatts för flera olika sänkningsföretag, det första år 1888. Merparten av sjön täcks av täta vassar. Ålsjön är

en av länets främsta fågelsjöar och har av det skälet avsatts som naturreservat. I samband med att väg E4 lades i bank över sjön, höjdes vattenståndet i sjön med 70 cm, för att bevara värdet som fågelsjö.

Odlingsbygden i anslutning till Ålsjön har stor betydelse för fågellivet. Under senare tid har dock hävden av strandängarna försämrats, och stora delar växer igen. En restaurering av våtmarkerna i sjön öster om E4 har påbörjats under 1994.

Väster om E4 fortsätter Ålsjön som ett ca 100 hektar stort område mader. Dessa blötängar var

Blå karta: 145, 155

Skala: 1:100 000

tidigare mycket viktiga för foderförsörjningen och gav dessutom förutsättning för ett rikt fågelliv, med arter som är knutna till odlingslandskapet, t ex storspov, sånglärka, gulärta och olika gäss och änder. Idag är markerna ohävdade och i behov av restaurering.

Mellan Ålsjön och de skogklädda bergen i norr finns Östansjö. Det är en smal slätt med flera gårdar av äldre karaktär. Längst i söder av Söderalsslätten ligger nyodlingsbygden Onsäng och sydväst av Ålsjön ligger Ellne.

Askesta och Siggesta har odlingsmark som i öster direkt ansluter till Ålsjön. Bykärnan i Askesta ligger på en moränhöjd och domineras av äldre tätt liggande gårdar. Siggesta har mer blandad bebyggelse. Den gamla vägen slingrar genom byarna. Vid vägen finns en hög och ett par stensättningar från yngre järnålder. Flera lador står på takterna. En del är stora och med sneda väggar.

Orsta by domineras av några välbevarade, stora gårdar på rad. De omges av flack, hävdad jordbruksmark, ett ladlandskap med främst brädlador samt enstaka timmerlador.

Bebyggelsen i centrala Söderala ligger på den markanta åsen, som fortsätter västerut genom Modalen och vidare till Arbrå. De gamla gårdarna ligger i rad på åsen. Bebyggelsen är förtätad under 1900-talet. Vid den gamla åsvägen finns flera stensättningar och högar från järnå-

dern. Söder om kyrkan, i norrläge mot skogen, ligger två gårdar med varsitt äldre bostadshus. Ovanför gårdarna ligger några takter och en stenig betesbacke. Vedtjäras tre gårdar ligger i skogskanten bortom dessa.

Berga och Hov är två byar med bevarade fornlämningar i form av gravfält och förhistoriska åkerytor. I Berga torde också de äldsta boplatslägena finnas. Den bebyggelse, som nu finns här, är dock mest av yngre slag. I den breda flacka delen ligger den äldre bebyggelsen utefter åssträckningen.

Mellan Berga och Hov finns järnvägssamhället Norrbyn med ett antal välbevarade bostadshus från olika tidsperioder.

Kring Norräng och Persberg bildas en sammanhängande bygd, som smalnar av mot öster. En stenig betesbacke i området står med en rödmålad, snedväggig ängslada på toppen.

Genom Heden går den gamla färdvägen på åschrönet med bebyggelsen på ömse sidor. Kontrasten mellan den bebyggda åsen och jordbrukslätten är markant. De flesta jordbruken finns på södersidan.

Ringnäs består av ett par gårdar från tiden runt sekelskiftet. Nedanför gårdarna breder de nu uppodlade Kinstaängarna ut sig, men kring gårdarna är de gamla takterna små, oregelbundna och steniga.

Söderala

Foto: Erik Nordin

RENSKALLA

Gårdar vid älv

Nr: 8205-02

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Socken: Söderala

Areal: 18 ha

Källor, övrigt: NVP:50, ÖP:R1:8

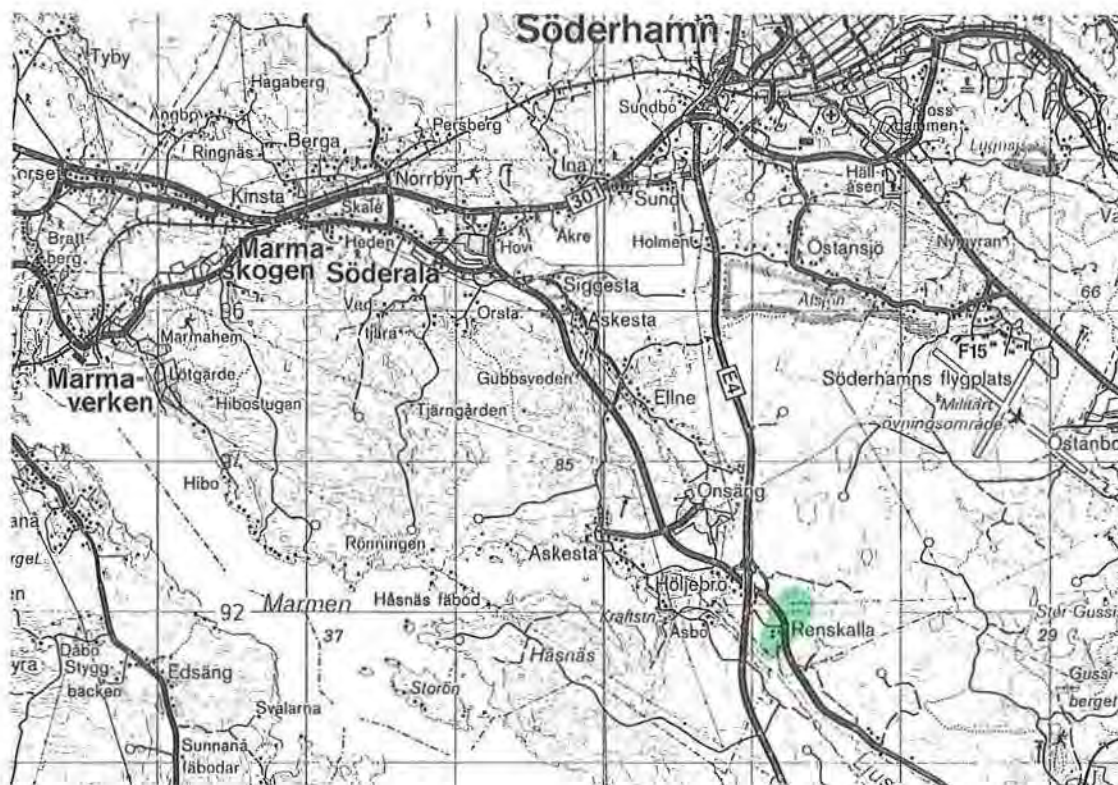
Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Byn Renskalla består av två välbevarade gårdar på Ljusnans östra sida. Den ena gårdsanläggningen består av två äldre bostadshus, där uthusen ligger bakom och bildar en egen gårdsplan. Den andra gården har ett 1920-talshus med brutet tak och stora uthusbyggnader. Ett äldre bostadshus är i vinkel sammanbyggt med ladu-

gården. Täckerna är oregelbundna med många små lador. Någon är byggd med sneda väggar. Igenväxning har medfört att man inte längre ser odlingsmarken i norr och nordost. Intill älven söder om byn finns ett för breddgraden ovanligt storvuxet hasselbestånd.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

MYSKJE-BRATTBERG

Industrinära odlingslandskap (Se även 8207-03)

Nr: 8206-01

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Bergvik

Areal: 12 ha

Källor, övrigt: ÖP:Ö5, Ö12, ÄoH:Beb.inv. 1989

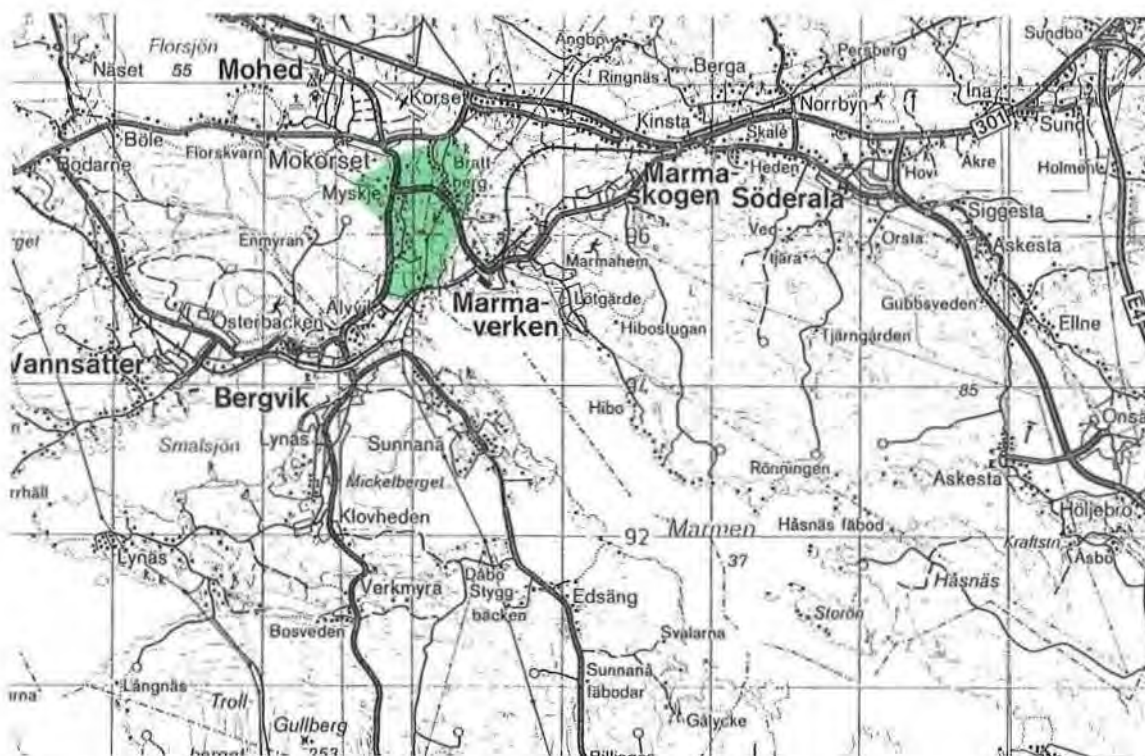
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Brattbergs by ligger i ett småskaligt, skogsomgivet odlingslandskap vid Myskjeån och Vågen, som är en vik avsnörd från sjön Marmen. Marmaverkens industrier och ett egnahemsområde i skogskanten är påtagliga delar av detta kulturlandskapsavsnitt.

Utefter en bäck, som från norr rinner in i

Vågen, finns betade strandängar och en öppen fastmarkshage. I den senare står två ängslador som vittnar om tidigare slätterängsbruk. Här växer ängsväxter som bockrot, ormröt, stagg och rödklint. Nere vid Vågen finns ett område med fornlämningar.

Blå karta: 145

Skala: 1: 100 000

VANNSÄTTER

Heterogen odlingsbygd vid sjöstrand

Nr: 8206-02

Klass: 3

Källor, riksintresse: RF:2, NRL 3:1,2

Bef skydd:

Socken: Bergvik

Areal: 110 ha

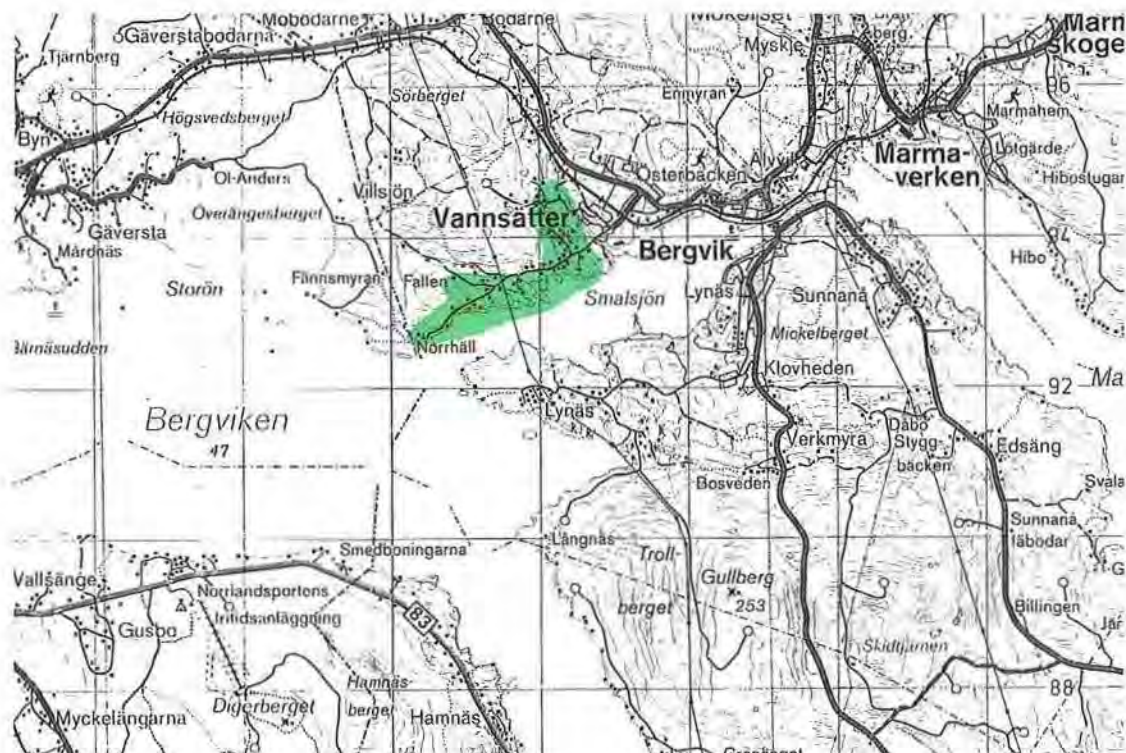
Källor, övrigt: ÖP:R1:27,R3:4,
AU:1989B.Inv

Värdekriterier: ,a b, c, e, f, g

Bef vård:

Byn Vannsäter ligger på en kulle med tätortsliknande bebyggelse. Vid Åsen finns några sekelskiftesgårdar och en parstuga med uthus. I skogskanten mot Fallen ligger några gamla, mindre gårdar och två snedväggiga rundtimmerslador. Markerna är överlag välhävdade, men

igenbuskade partier finns. Vägen slutar vid Norrhäll, en ensam gård som ligger vid sjöstranden två kilometer väster om Vannsätters by. De hävdade täkterna är hägnade av en lång gärdesgård.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

SUNNANÅ

Småbrutet odlingslandskap vid sjö

Nr: 8206-03

Klass: 3

Källor, riksintresse: RK:608

Bef skydd:

Socken: Bergvik

Areal: 34 ha

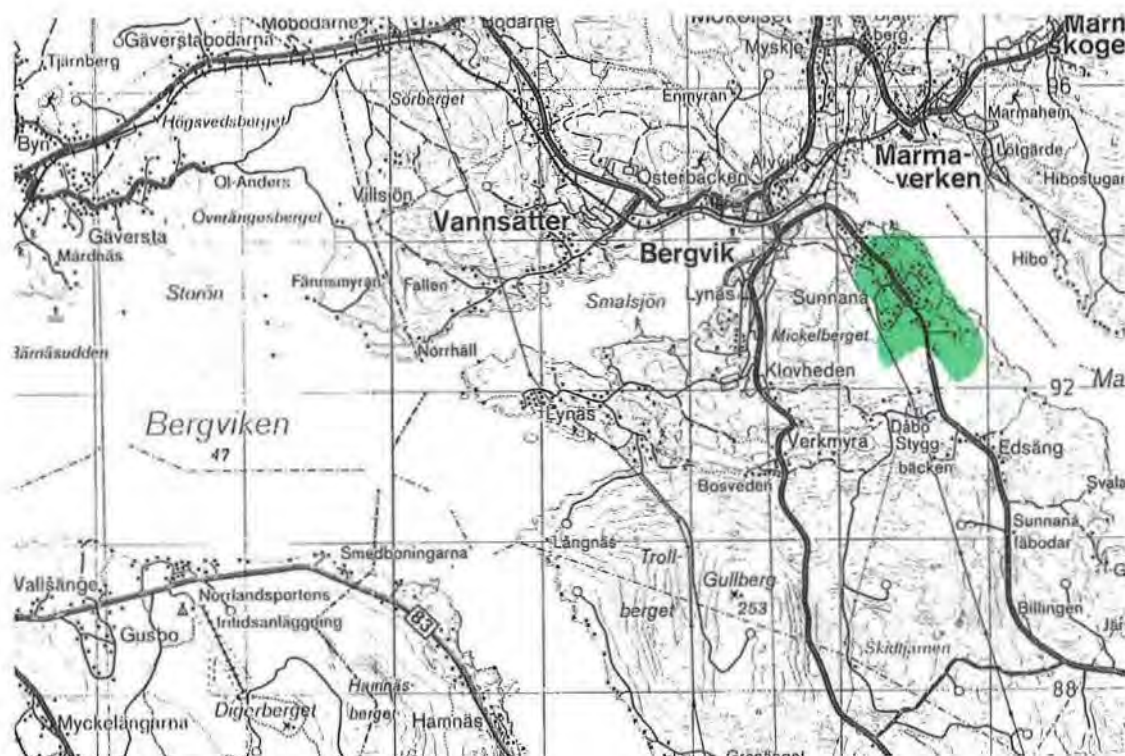
Källor, övrigt: NVP:48, ÖP:R1:13,
AU:1989 B.Inv

Värdekriterier: a, b, c, d, f, g

Bef vård:

Byn Sunnanå ligger på sydsidan av sjön Marmens nordvästra del. Mot sjön finns några jordbruk från början av 1900-talet, men en hel del av dagens bebyggelse saknar jordbruksanknytning. Hästar går på bete. Floran är intressant med en anmärkningsvärt rik förekomst av hassel.

Byn ingår i det område med lågtekniska järnframställningsplatser från senare delen av 700-talet, som lokaliserats kring Marmen. De tidiga bybildningar, som man kan anta fanns i anslutning till dessa, är utan direkt koppling till den nutida bebyggelsen.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

LYNÄS

By och gårdar på näs

Nr: 8206-04

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Socken: Bergvik

Areal: 63 ha

Källor, övrigt: ÖP:R1:27,AU:1989B.Inv

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, f, g

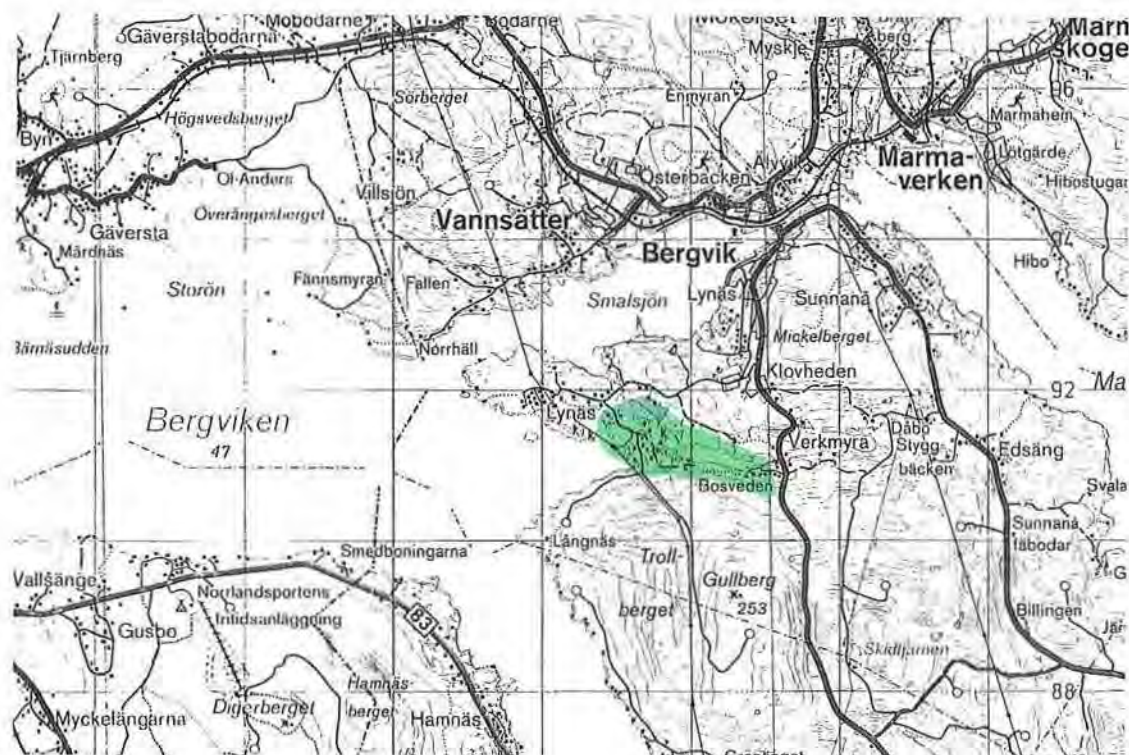
Bef vård:

På ett näs i östra delen av sjön Bergviken ligger Lynäs. Odlingsmarken är tämligen väl hävdad. Flera fornminnen finns på näset.

Bebyggelsen i byn Lynäs ligger samlad mitt på näset, på båda sidor om byvägen. Gårdarna, som ligger glest, är i huvudsak från 1800-talets mitt och början av 1900-talet. Äldre husgrunder

finns i området. De äldre bostadshusen är faluröda medan de yngre oftast är målade i ljus oljefärg. Söderut finns några nybruk.

Norr om västra Bosjön bildas en egen liten odlingsbygd. Här finns ett nybruk från seklets början.

Blå karta: 145

Skala: 1:100 000

med vägen ger en värdefull vägmiljö. Själva byn ligger samlad på åsen och på ömse sidor om denna finns brukade nyodlingsmarker med både bräd- och timmerlador, några med sneda väggar. I väster, i en avskild dal mellan Florhed och Mo, ligger några småhus med välhävdade mindre täkter. Dalen kantas i väster av de mäktiga Gruv- och Kasbergen. Den kraftigt meandrande Glössboån, som slingrar sig fram genom betesmarken i dalen, kallas i detta parti för Färgeriån. Flors Färgeri låg nere vid ån.

Florbyn ligger tätt samlad på en kulle. Bebyggelsen är blandad. I västra Flordalen går vägen

högt uppe på den norra kanten. Den stora, odlade dalen bildar en mosaik av diken och betesmark.

På en udde, högt på en kulle, ligger byn Näset i västra delen av Florsjön. Odlingsmarken går fram till sjön utefter hela näset. Vid landsvägen, söder om Näset, finns ett skogsbyte inhägnat med färrät.

I Bodarne finns en trelängad gård, flera sekelskiftesgårdar och två missionshus. Byns välhävdade marker går i en kil mot söder och innefattar en betesbacke. Odlingsmarken fortsätter söderut in i Söderala socken.

Foto: Ann Renström

Flor, Mo

KYRKBYN-TYBY

Gammal, varierad odlingsbygd (se även 8205-01)

Nr: 8207-02
Klass: 1
Källor, riksintresse:

Socken: Mo
Areal: 220 ha
Källor, övrigt: NVP:27,ÖP:R2:42

Bef skydd:

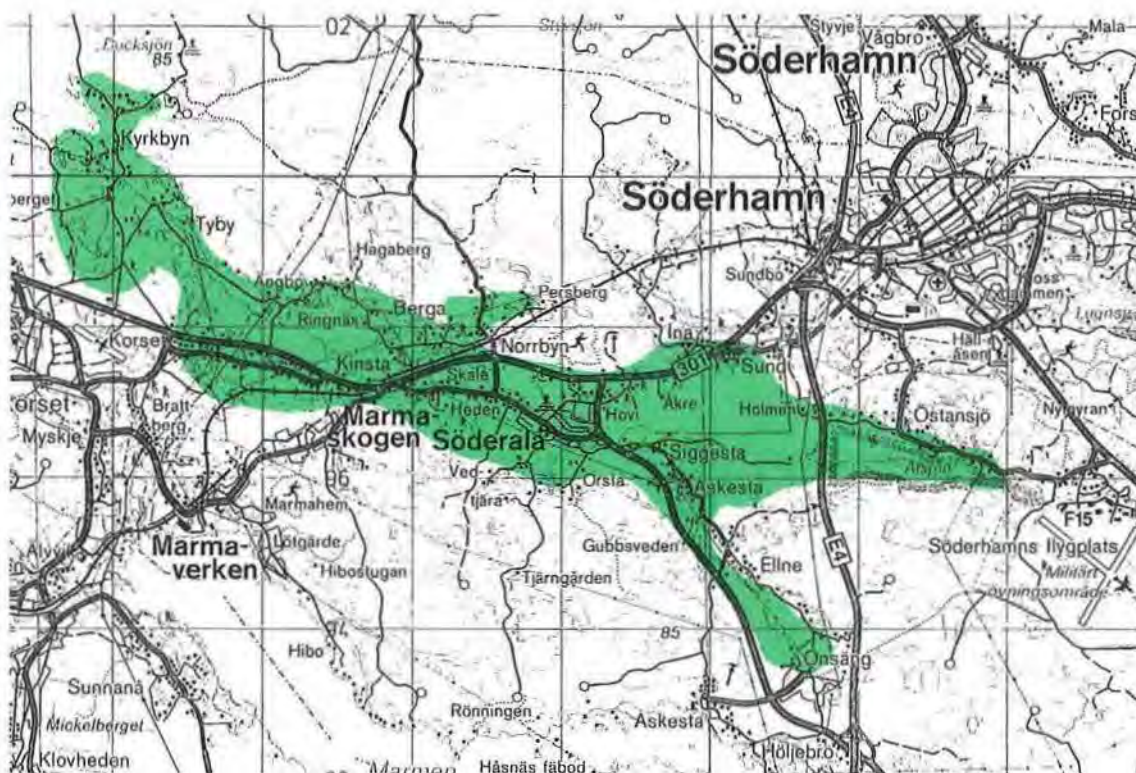
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g
Bef vård:

I sydöstra delen av Modalen finns en gammal, varierad odlingsbygd. Byvägen löper centralt genom byarna. Det kuperade jordbrukslandskapet omges av barrskog och skiljs på så sätt från den övriga dalen. Bebyggelsen ligger i höjdlägen, dels på kullar, dels uppe i sluttningarna mot de omgivande bergen.

Mitt i kyrkbyn finns den gamla sockenkyrkans ruin. Kyrkan byggdes förmodligen på 1300-talet. Öster om ruinen rinner en bäck mot norr,

med ett vattenverk vid gården i söder. I byn finns flera större gårdar från sekelskiftet och även en del äldre.

Tyby ligger söder om kyrkbyn med gårdarna samlade mitt i byn, längs med Hergån. En av gårdarna har två vinkelställda parstugor med valmade tak. De småkuperade markerna är i bra hävd. På ett par av gårdarna fanns betesdjur vid inventeringstillfället.

Blå karta: 145, 155

Skala: 1:100 000

BRATTBERG-MYSKJE

Industrinära odlingslandskap (se även 8206-01)

Nr: 8207-03

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Mo

Areal: 35 ha

Källor, övrigt: ÖP:Ö5, Ö12, ÄoH:79,
B-inv1989

Värdekriterier: a, b, c,d,e, f, g

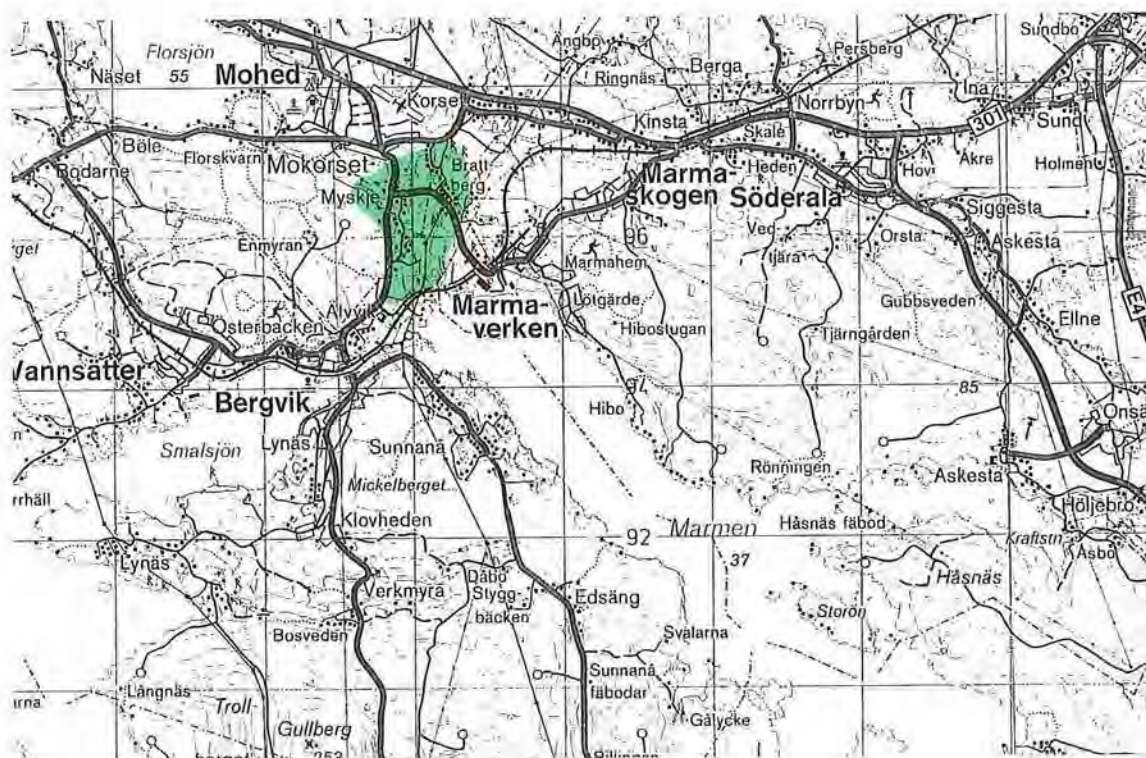
Bef vård:

Brattbergs by ligger i ett småskaligt, skogsomgivet odlingslandskap vid Myskjeån och Vågen, som är en vik avsnörd från sjön Marmen. Marmaverkens industrier och ett egnahemsområde i skogskanten är påtagliga delar av detta kulturlandskapsavsnitt.

Utefter en bäck, som från norr rinner in i Vågen, finns betade strandängar och öppen fastmarkshage. I den senare står två ångslador

som vittnar om ett tidigare slätterängsbruk. Här växer ängsväxter som bockrot, ormrot, stagg och rödklint. Nere vid Vågen finns ett område med fornlämningar.

Myskje by delas av den gamla åsvägen, som löper öster om den nya landsvägen. Nyodlingsmarkerna på sidan av åsen präglar landskapsbilden, mot öster finns påfallande många snedväggiga lador.

Blå karta: 145

Skala: 1: 100 000

TRÖNÖDALEN

Odlingsbygd i ådal, kyrkmiljö

Nr: 8208-02

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:67,RK:601

Bef skydd:

Socken: Trönö

Areal: 810 ha

Källor, övrigt: NVP:11,ÖP:R1:3,R1:4,
R2:24,R2:25,ÄoH:74,76

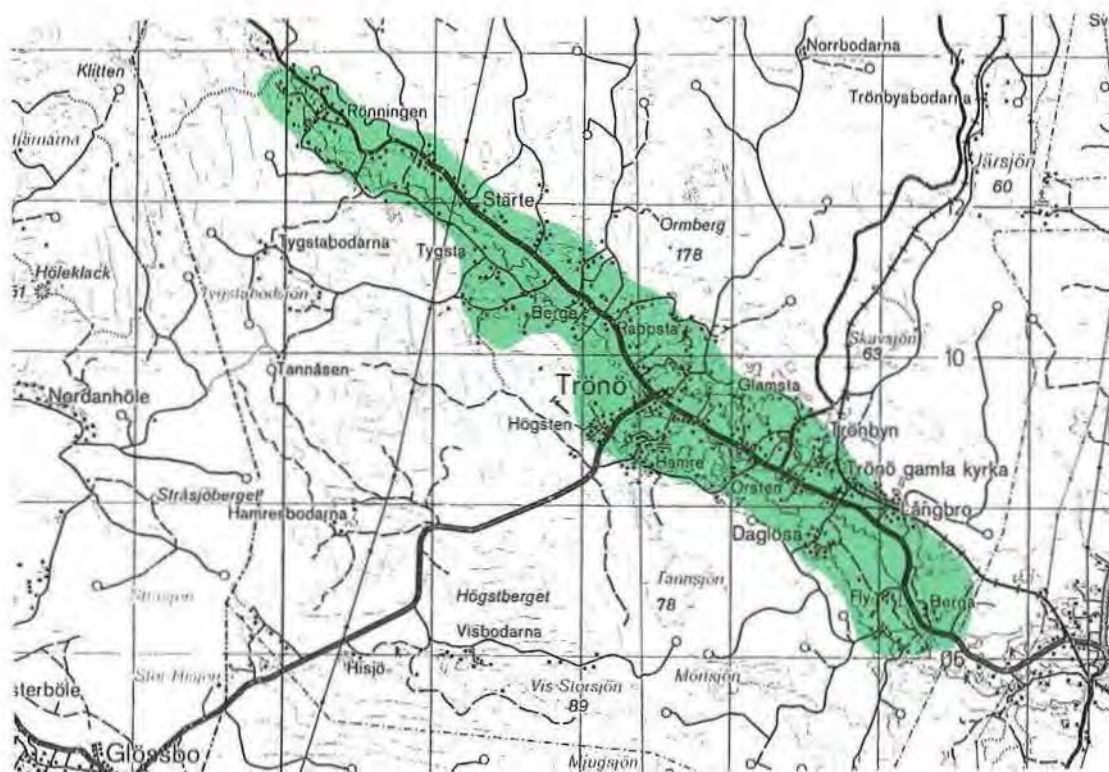
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Trönöån meandrar sig fram i den smala, uppodlade och långsamt fallande dalgången. I nordväst har dalen en småkullig karaktär och omges av skogklädda berg. Intrycket är att bebyggelsen ursprungligen legat vid dalens norra gräns mellan inägor och utmark. Det är utflyttade och nytillkomna byggnader som är vanliga ute i odlingsmarken eller i det södra skogsbrynet. Den gamla trelängade gårdsformen lever kvar i de äldre gårdarna. Bland de äldre husen förekommer långsmala parstugor och två bostadshus i vinkel. Mellan de båda kyrkorna, på norra dalsidan, är det tätt mellan bebyggelsegrupperna, som vanli-

gen består av två, tre gårdar tätt intill varandra. Närmast den nya kyrkan är det blandad tätortsbebyggelse. Spridda i odlingslandskapet finns ett stort antal ängslador. Några har snedtimrad nederdel och sedan en bräddel. En storchässja ditflyttad från östergården i Långbro, står vid järnvägen, norr om den gamla kyrkan.

Fly ligger längst i sydost. Byn är tätt samlad på en kulle där det också finns järnåldersgravar. Uthusen har sekelskifteskaraktär medan böningshusen verkar äldre. I en backe mellan Väster- och Östergården är ett stort öppet naturbete. Rödklint, blålocka, ormrot, kattfot,

Blå karta: 155

Skala: 1: 100 000

ängsnejlika och ögontröst hör till de arter som växer där. De plana välhävdade täkterna runt om är troligen gammal ängsmark som dränerats. Ån rinner igenom dessa. Här finns både bräd- och timmerlador.

Daglysa by ligger samlad i höjdläge med täkterna sluttande mot norr. I den trivsamt, levande byn ligger två trelängade gårdar intill varandra. Bakom finns en gård med stenmur och en parstuga i två våningar samt ett brett centralplanshus. Dessutom finns några småställen med utanvidskaraktär.

Långbro ligger öster om medeltidskyrkan med markerna sluttande mot dalbotten i söder. Byn har många välbevarade gårdar från 1700-talet till sekelskiftet.

I Trönbyn, norr om den gamla kyrkan, finns flera exempel på gårdar med två eller tre bostadslängor. Jon-Ols har ett bostadshus från

1700-talet. I en skogsbacke finns ett stort naturbete.

I byn Orsten, söder om ån finns tre små välbevarade gårdar från 1800-talet. Täkterna är små och oregelbundna. De håller på att växa igen.

I Hamre börjar de välhävdade markerna bli kuperade. Rappsta ligger norr om nya kyrkan. Här börjar både mark och bebyggelse få en annan karaktär än längre söderut i delen. Det finns flera småställen, flera renoverade. En timrad smedja ligger vid vägen till Rappsta.

I skogsmarken söder om Tygsta ligger torpet Fålmo. Torpmiljön är välbevarad med boningshus, ladugård och ängslada. De gamla, nu betade täkterna har inte brutits de senaste 50 åren. Betesfloran typisk med bland annat brudborste, ängsskallra, ängsfryle, ormrot och ögontröst.

Trönö

Foto: Erik Nordin

TANNÅSEN

Ensamgård

Nr: 8208-04

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Trönö

Areal: 3 ha

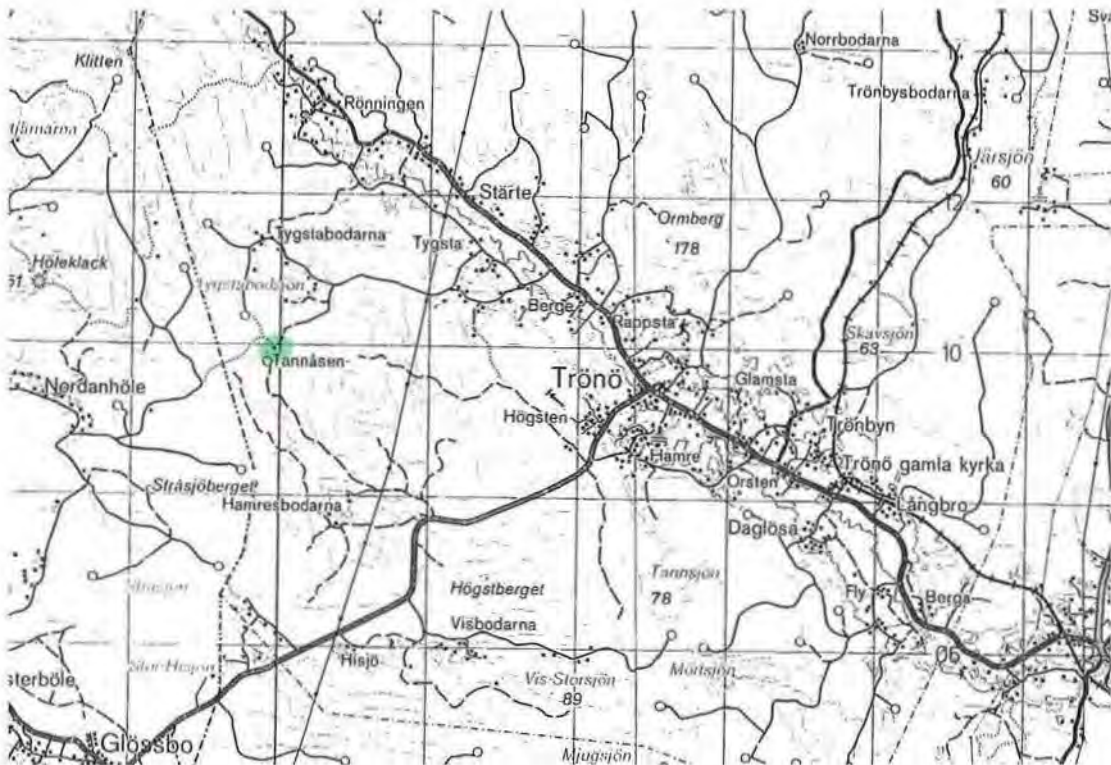
Källor, övrigt: NVP:10, ÖP:R2:21, R2:22, ÄoH:75

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Tannåsen är en ensamgård med böljande odlingsmarker i en sluttning mot öster, knappt en kilometer söder om Tygstabodsjön. Gården har en välbevarad enkelstuga i två fulla våningar. Uthuset är ihopbyggt i vinkel med ett yngre centralplanshus. Alla hus är rödmålade och välsköta. Några timmerlador står ute på markerna. Åkern, som inte har plöjts på tre decennier, hävdas nu genom färbete. Här växer ängsväxter som stagg, kattfot, ormrot, backnejlika, vår-

brodd, ängsfryle och prästkrage. I en gammal sidvallsäng hittar man dessutom trådtåg, brudborste och slätterblomma. Nedanför takterna finns en lada i rundtimmer med pulpettak. En skvaltkvarn, också byggd i rundtimmer, ligger vid en skogsbäck en bit från gården. I den fd skogsbetesmarken vid Blystermyran, nära Abborrtjärn väster om Tannåsen, växer rikkärrarter som hirsstarr, ullsäv, gräsull och ängsnycklar. I närheten växer också tibast och ängsvädd.

Blå karta: 155

Skala: 1:100 000

ALEBO

Gård med hagmarksbete vid sjö

Nr: 8209-01

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Socken: Norrala

Areal: 12 ha

Källor, övrigt: ÖP:R2:27,ÄoH:72

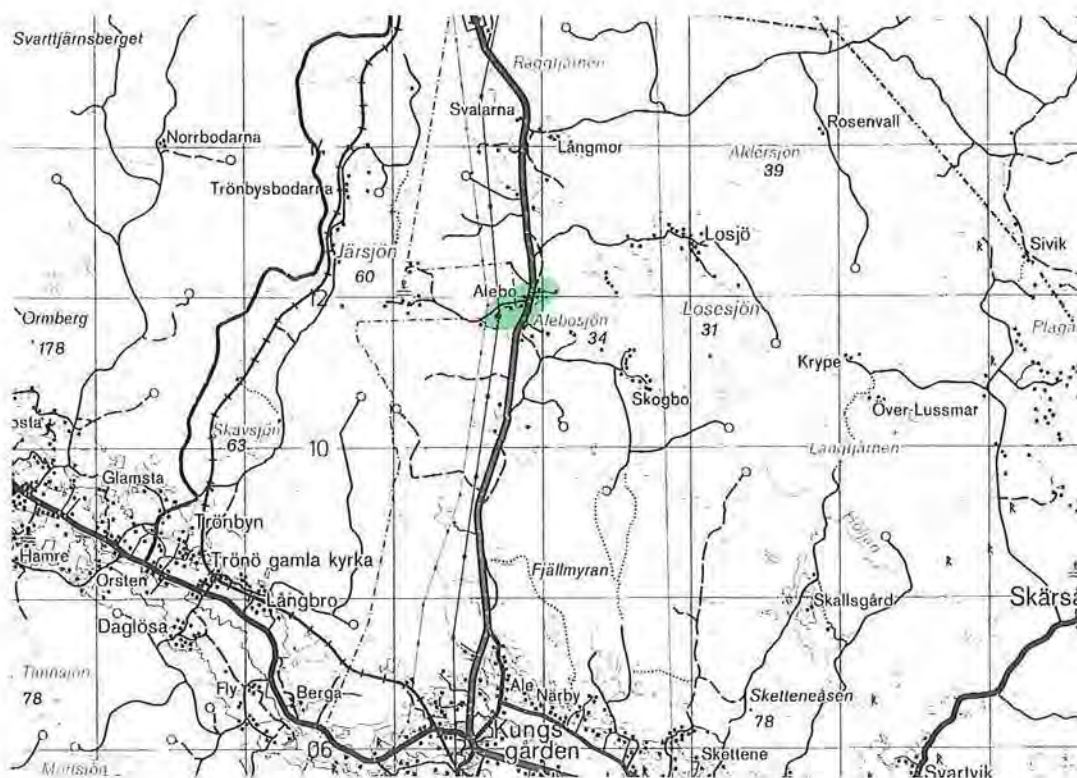
Bef skydd:

Värdekriterier: c, d, e, f, g

Bef vård:

Väster om Alebosjön ligger en gård med bland annat en öppen naturlig beteshage och en slåtteräng bland ägoslagen. I hagen finns någon enstaka björk och tall. I slåttermarken finns dessutom någon apel, lönn och gran. Bland de

hävdgynnade växterna finns stor blåkllocka, gökblomster, stagg, ormröt och kattfot. På takterna står lador. Höet från slåttervallarna mot sjön hässjas på traditionellt sätt. Mot söder är hävden eftersatt.

Blå karta: 155

Skala: 1:100 000

LOSJÖ

Skogsby vid sjö

Nr: 8209-02

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:53(54)

Socken: Norrala

Areal: 9 ha

Källor, övrigt: ÖP:R1:1

Bef skydd:

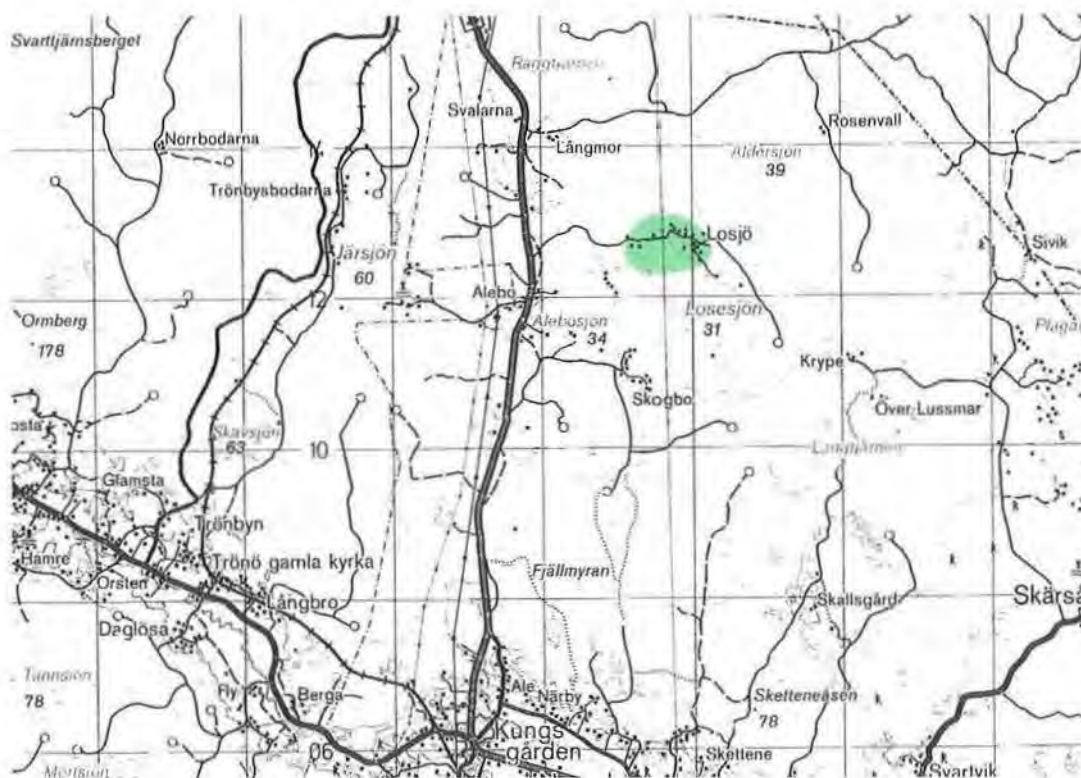
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Vid norra viken av Losesjön ligger Losesjö by. Den omges av skog. Längs vägen till byn finns igenplanterade täkter. Även i byn har flera täkter lagts ner de senaste decennierna. År 1542 fanns en skattebetalande bonde i Losjön. I byn finns nu fem gårdar, tre välbevarade småbruk och två

sentida nybruk.

Längst i öster finns ett område med sommarstugor. Ned mot sjön finns några långsmala täkter med öppna diken och några brädlador. Vid sjöstranden finns betesmarker.

Blå karta:155

Skala: 1:100 000

NORRALADALEN

Jordbruksbygd i flack dalgång. Fornlämningar

Nr: 8209-04

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:(108)67, RK:600,601

Bef skydd:

Socken: Norrala

Areal: 520 ha

Källor, övrigt: NVP:19,20.ÖP:R1:5,
R1:24,R1:3,R2:33,R2:34,R3:2, ÄoH:77,78

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

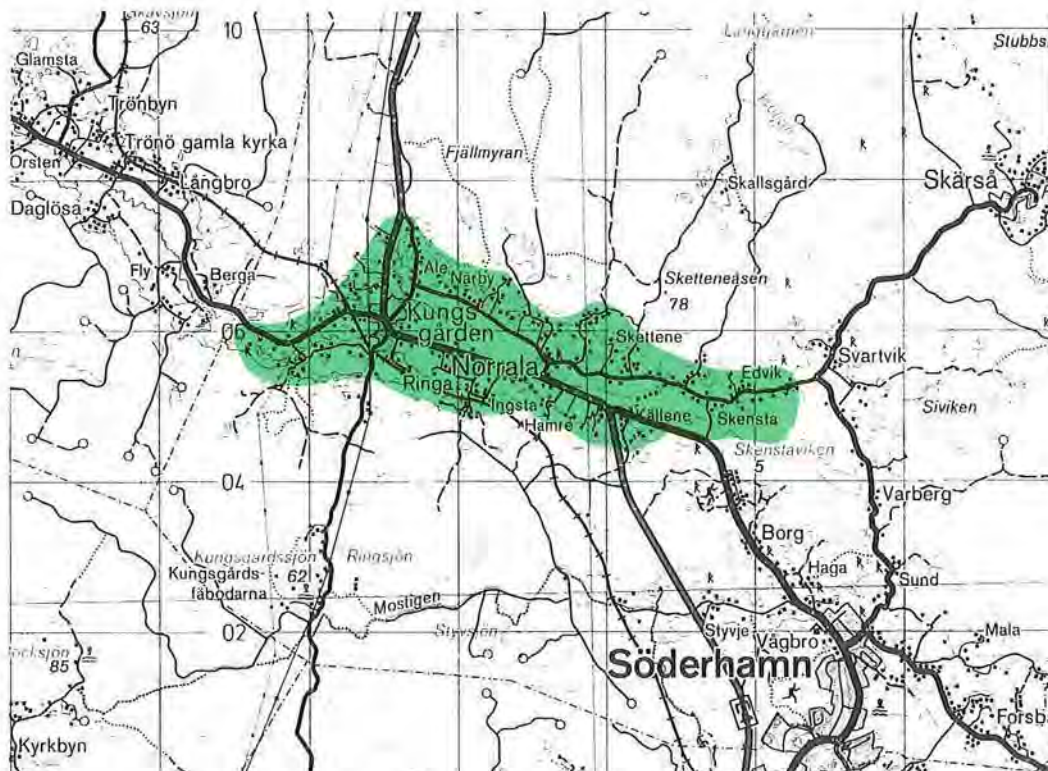
Bef vård: NOLA

Den flacka dalgången vid Norrala är en utpräglad jordbruksbygd med välbevarade byar upp mot skogsbrynet. Det första intrycket är en ordinär fullåkersbygd, men odlingslandskapet kring Norralaån är egentligen ganska ålderdomligt. Det är parcellerat av öppna diken och med ett sjuttiotal lador ute på ägorna. Mycket har inte hänt sedan de gamla slättermaderna dränerades. Trots att Norralaån är rätad har den stor betydelse som lekvattnet för havsvandrande fisk. Den gamla hårdvallen med svalåkrarna fanns på dalslutningarna och kanske främst mellan gårdarna och utmarken.

Norrala kyrka, som ligger på en kulle i dalbotten, bildar ett välkänt landmärke. Här predikade enligt traditionen Helige Staffan år 1060 för första gången om den kristna läran för hälsingarna. Här är också rest en runsten.

Nedströms Norralaslätten rinner Norralaån genom Skenstaviken och Varbergsviken, som är två värdefulla fågelsjöar.

I Ale ligger bebyggelsen längs vägen. De äldre gårdarna blandas med villor. En bevarad tröskvandring kan noteras. Vid Närby öppnar sig flacka marker i anslutning till ån. Ett femtiotal brädlador finns på åsidan av vägen. Gårdarna

Blå karta: 155

Skala: 1:100 000

ligger högre utmed skogskanten. I allmänhet har de byggts om i slutet av 1800-talet. Det finns även något äldre bostadshus med bagarstugedel och några härbren. Mellan byn och skogen, den gamla utmarken, ligger den förmodligen gamla åkern med gammal arrondering, terrasseringsar och stora stenar kvar ute på takterna. Byns "baksida", det vill säga uthusen och husens baksidor, vetter ner mot de utdikade markerna vid ån.

Till en av gårdarna i Berge by hör en brant och hög moränkulle. Här finns i anslutning till en traditionell betesvall en av de få hävdade björkhagarna i Söderhamns kommun. Bland några spridda rosbuskar växer arter som brudsporre, brudbröd, rödkämpar, rödklint, stor blåklocka, tjärblomster, stagg och kattfot under björkarna. Hagen är en av landets nordligaste växtplatser för brudbröd.

Solberg ligger norr om den egentliga bygden. Byn består av torpställen som en gång utgjorde skärsåfiskarnas vinterboställen. Ansamlingen av torp saknar motsvarigheter i länet.

I Skärså fiskeläge, en dryg halvmil österut, finns fortfarande byggnader kvar från den tid då det var en fiskehamn kombinerad med fäbodrift. I Skettene ger gårdsbilderna ett mer genuint intryck, trots ett visst förfall eller ombyggnader.

Även här ligger gamla oregelbundna och inte stenröjda åkrar mellan byggnaderna och skogen. Ovanför byn finns ett utanvidsliknande område.

Ringa ligger som ett litet utanvidsområde upp mot skogen, söder om ån. Där finns bl a en öppet fyrbyggd gård och flera portluderbyggnader. Slutningen mot åkermarken i norr kantas av sekelskiftesgårdar, som även har ekonomibyggnader av äldre slag. Längre mot sydost finns tre gårdssamlingar upp mot skogsbrynet. Hävden är svagare i söder och sydost än ner mot väg E4, som går genom området.

Kungsgården är en äldre välbevarad gård med två bostadshus. Det större och yngre är från mitten av 1800-talet. Gården omges av blandad tätbebyggelse. Övriga gårdar ligger spridda i höjdlägen. Tre gårdar på åskanten bildar en bymiljö. Marken i anslutning till ån är i god hävd. Den ger intryck av att ha varit i bruk under lång tid. Vallar och skogsbackar används för bete.

Till en av de genuina gårdarna i Fors, som är en av kungsgårdens byar, hör en betad moränbacke med karakteristisk hagmarksvegetation. Här växer arter som ängsnejlika, brudbröd, kattfot, och stagg under några tallar, björkar och lönnar.

Foto: Länsmuseet

FORSBACKA OCH MALA

Flack nyodlingsbygd på landhöjningsmark

Nr: 8209-05

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Norrala

Areal: 130 ha

Källor, övrigt: NVP:30, ÖP:R2:1, R1:21

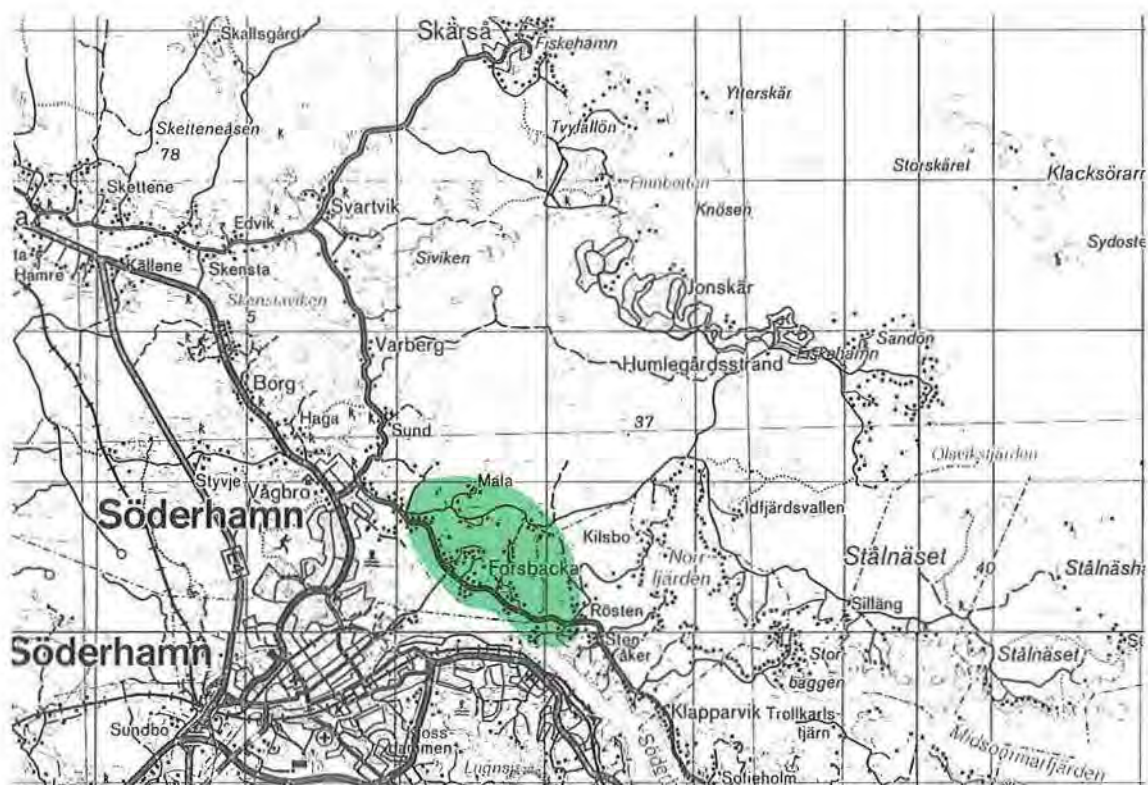
Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Forsbacka har välhävdade marker. På odlingsmarken, som delvis avgränsas av gamla stenmurar, står brädlador och någon timmerlada. Husen ligger tämligen tätt och flera äldre hus är välbevarade. Vid vägkorsningen finns några sekelskiftesgårdar med delvis bevarad snickarglädje. Norr om Forsbacka är bilden ålderdomligare. Här finns små oregelbundna täkter med odlingshinder och fina betesbackar. På nyodlingsmarkerna kring Mala står både bräd- och

timmerlador. Vid västra Mala finns en välbevarad 1900-talsgård och hävdade marker. I själva Mala är bebyggelsen mer förändrad och kompletterad.

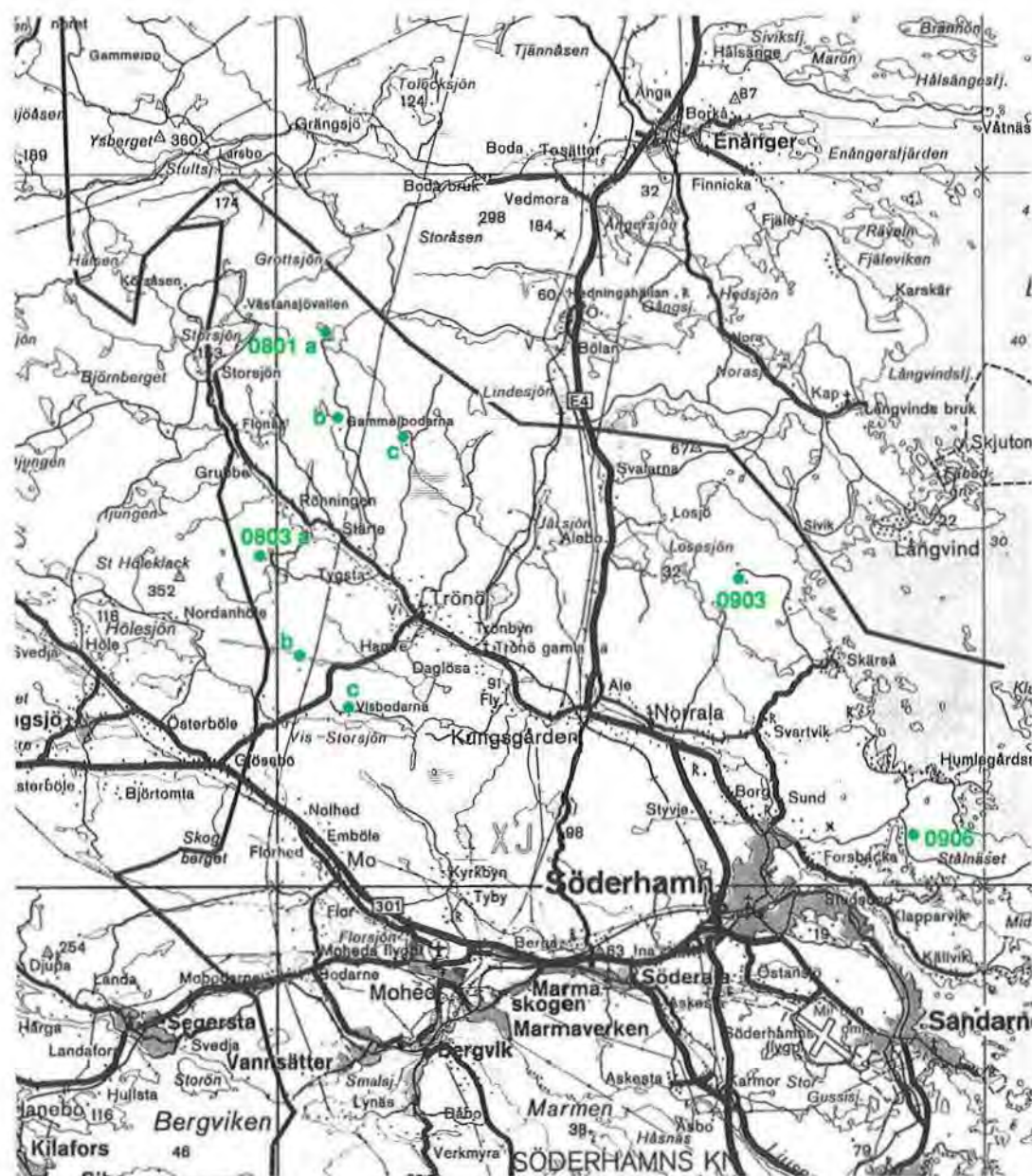
Tuvan är resterna av en havsvik som snörts av från Söderhamnsfjärden och nästan växt igen med bladvass. Den kringliggande odlingsmarken är dränerad och i väster avgränsas Tuvan av ett stort utfallsdike. Området är intressant som fågelokal.

Blå karta: 155

Skala: 1:100 000

FÄBODAR I SÖDERHAMNS KOMMUN

TRÖNÖ NORRA FÄBODSKOG

Nr: 8208-01

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Trönö

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP:2,4,12,ÖP:R2:10,
R2:11,R2:12,R:2:13,R2:16,R2:1,AU:B-inv

Värdekriterier: a, b, e, f, g

Bef vård:

a. Långbrosbodarna ligger samlade i en hävdad björkbacke på en udde ut i sjön, som fått namn av fäbodvallen. Vallen har sju fäbodlar. I regel ligger bostugorna högt på ena sidan om vallgatan medan fähusen på den andra sidan ligger betydligt lägre. Väster om vallen finns igenväxta täkter, som mot tillfartsvägen kantas av lövtäktsträd.

b. Gammelbodarna ligger över igenväxande täkter i en sydslutning inte långt från Gästjärn. Vallen har fyra fäbodlar. Ett stall och ett förfallet

uthus finns dessutom. Ytterligare en fäbod ligger i skogen, skild från de andra.

c. Norrbodarna ligger i en sluttning mot Bodbäcken, som avvattnar Norrbodtjärn, vilken finns en dryg kilometer norr om vallen. Vallen består idag av fyra enkelstugor och tre fähus. Skogen går alldeles inpå vallen och man ser inte att det funnits odlad mark till den. I sydost ligger ett stort orört myrkomplex. Norr om myrarna är det ett höjdparti med kärr och bäckar, som kallas Goddagarna. Det berättar om bra bete.

TRÖNÖ SÖDRA FÄBODSKOG

Nr: 8208-03

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Trönö

Areal: 6 ha

Källor, övrigt: ÖP:R2:31

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

a. Tygstabodarna ligger runt Tygstabodsjön och består av både gårdar och fäbodlar. Sjön har varit dämjd, men förmodligen mer för att binda vatten åt såg- och andra vattenverk, som funnits i det åt norr rinnande utloppet, och mindre för jordbrukets behov. Fäbodstugorna är i regel enkelstugor. Några fähus och bodar finns bevarade. I norr finns ett torp. Vid sjöns nordöstra sida finns ett mycket brett och långt centralplanshus med uthus i vinkel och en sommarstuga. Vid sjön finns lövtäktsträd och betesmarker.

b. Hamresbodarna består idag av fyra vallar delade i två husgrupper med skilda tillfartsvägar, norr respektive söder om Hamresbodsjön. Genui-

na fäbodbyggnader samsas med mer okonventionella hus och husgrupperingar. De små täkterna mellan husgrupperna håller på att växa igen.

c. Vägen till Visbodarna från Hisjö har förmodligen en mycket gammal sträckning. En väghållningssten står vid vägen. Vallen ligger i Högstbergets sydslutning, halvvägs till Visbodsjön. Den består av tre fäbodlar. Avskilt finns ännu en fäbod, som en period antagligen varit permanent bebodd. Den består av en enkelstuga och ett fähus. Ett stort lövtäktsträd står på vallen. Hävdade täkter finns mellan denna och sjön. Några sommarstugor har byggts vid sjön.

KRYPE OCH ÖVER-LUSSMAR

Nr: 8209-03

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Norrala

Areal: 3 ha

Källor, övrigt: NVP:13,14,ÖP:R1:21

ÄoH:73,AU:(1979 B-inv)

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

Krype har fem fäbodrar, som ligger i en storblockig och kuperad skogsterräng. Några fähus/stall och bodar finns kvar. Husen är ganska väl underhållna, men de omfattande takterna är igenvuxna. De västra takterna har dränerats med ett mycket djupt dike. Ursprungligen bör de ha brukats som en slåttermyr.

Över-Lussmar ligger några hundra meter söder om Krype. Terrängen är den samma. Vallen består av två från varandra skilda husgrupper om två respektive tre fäbodrar. Trots ett visst smygande förfall, särskilt beträffande fähus

och övriga uthus, är husbeståndet genuint och intakt. Särskilt attraktiv är den östra husgruppen där det också finns kokhus och en öppen källa. Den traditionella fäboddriften upphörde i mitten på 1950-talet.

Även på **Över-Lussmar** har takterna, på f d myrmark, varit omfattande. Längst från husen står skogen hög på den tidigare åker- och ängsmarken. Vid den västra husgruppen slås fortfarande en del av hövallarna. I växttäcknet ingår arter som stagg, trådtåg, vårbrodd, ängsfryle, ormröt och åkerbär.

IDFJÄRDSVALLEN

Nr: 8209-06

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Norrala

Areal: 8 ha

Källor, övrigt: NVP:32,31,ÖP:D2,D3

AU: B-inv 1989

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

På Idfjärdsvallen finns ett tjugotal byggnader. Åtta är bostugor, några i bart timmer och andra med panel. Vallen ligger i en brant sluttning mot en utdikad myr. En liten dikad myr finns även på ovansidan av vallen. Floran är intressant och påverkad av översilningsvatten. På fodermarken

söder om vallen finns gullviva, vårärt och blåsip-pa.

Vid Norrfjärdens norra strand, intill vägen mot IdtjärnsvalLEN, finns en mycket liten parstuga och ett stall och närmare vallen ytterligare en parstuga.

OVANÅKERS KOMMUN

I centralbygderna i Alfta och Ovanåkers församlingar finns mycket av den bebyggelse som är typisk för den rika odlingsbygden i Voxnadalen. Byggnadstraditionen har en egen karaktär utan motsvarighet i landet. Speciellt kännetecknande är brokvistarnas rika utsmyckning och de brutna taken med valmade gavelspetsar. Odlingslandskapet domineras på många håll av dessa stora gårdar. I Ovanåker finns också ovanligt många, välbevarade fäbodan kvar. De utgör betydelsefulla restmiljöer med stora natur- och kulturhistoriska värden.

Areal i bevarandeprogrammet

Det är framförallt i centralbygderna i Alfta och Ovanåker som marken i bevarandeprogrammets klass 1–3 ligger. I Alfta finns ca 60 % av den odlade marken med i bevarandeprogrammet. Här finns, i högre utsträckning än i Ovanåker, relativt många jordbruk med en småskalig struktur. I Ovanåkers församling har jordbruksrationaliseringen drivits längre och många av de natur- och kulturvärden som förknippas med det småskaliga jordbruket försvunnit. Detta avspeglas i bevarandeprogrammet – endast 28% av den odlade marken återfinns i klass 1–3. I Voxna församling har många värden försvunnit i samband med att jordbruken till stor del lagts ned i dessa trakter.

Församling	Antal objekt	Areal, klass 1, ha	Areal, klass 2, ha	Areal, klass 3, ha	Total areal, klass 1–3, ha	Tot areal odlad mark, ha
Alfta	24	1638	351	47	2036	3 423
Ovanåker	22	658	8	33	699	2 474
Voxna	5	0	74	152	226	252
OVANÅKER	51	2 296	433	232	2 961	6 149

1. Antal objekt och areal (ha) i klass 1, 2 resp 3 samt total åkerareal 1993, ha

Markanvändningens förändring 1927–1993

Totalt har åkerarealen i Ovanåkers kommun minskat med 20% sedan 1927. Betesmarken har minskat med nära 90 % och av den naturliga slåttermarken återstår endast 3 promille. Men minskningen ser olika ut i de olika församlingarna.

Det är i Voxna församling som den stora minskningen av odlingsmark har skett. Stora arealer betesmark fanns i Voxna så sent som 1927. 1993 återstår endast 2 % av dessa, samtidigt som mer än hälften, 58%, av åkermarken har lagts ned. I Ovanåkers och Alfta församlingar däremot, har nedläggningen av åkermark varit relativt liten sedan 1927. Av åkermarken har 14% har lagts ned i Ovanåker, i Alfta 18%.

Församling	Areal åker, ha		Areal betesmark, ha		Areal slåtteräng, ha	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Alfta	4 179	3 423	1 936	222	1 468	4,3
Ovanåker	2 871	2 474	824	185	726	1,8
Voxna	598	252	1 023	19	144	1,3
OVANÅKER	7 648	6 149	3 783	426	2 338	7,4

2. Areal olika markslag år 1927 och 1993. Betesmark motsvaras av "ordnad betesäng" och "annan betesäng" 1927. Uppgifterna om slåtteräng 1993 är hämtade från ängs- och hagmarksinventeringen 1993.

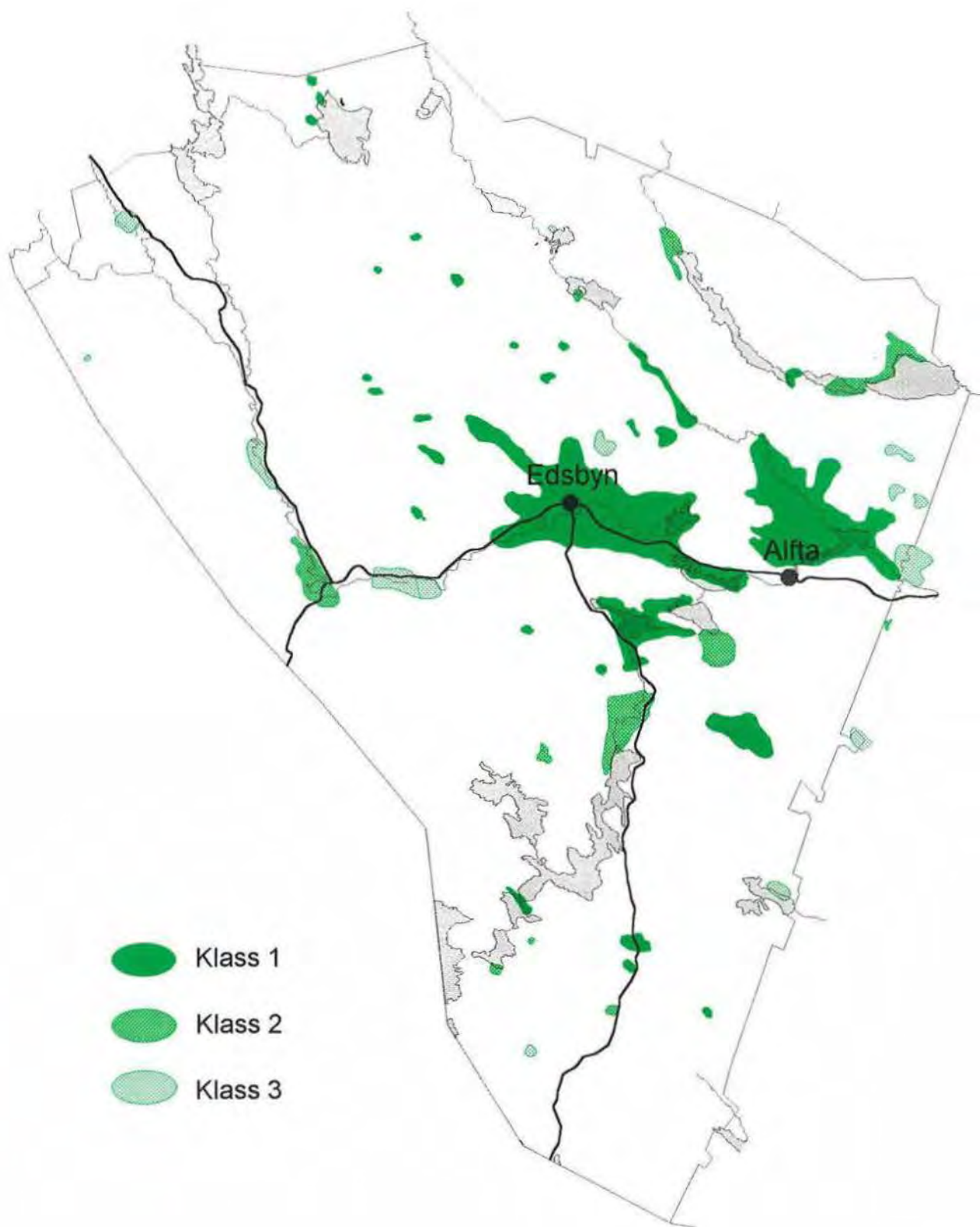
Förändring i djurantal 1927–1993

Idag är många av de stora sekelskiftesladugårdarna tomma. Jämfört med 1927 finns bara en tredjedel av mjölkkena kvar. Liksom på andra håll i länet verkar dock antalet övriga nötkreatur ha ökat starkt under de sista 70 åren. Det kan bero på brister i den tidiga statistiken, men är ändå ett tecken på att köttproduktion idag är en viktig del i jordbruksdriften.

Församling	Antal mjölkkor		Antal övr nötkreatur	
	år 1927	år 1993	år 1927	år 1993
Alfta	2635	949	996	1851
Ovanåker	1990	879	558	1332
Voxna	567	48	209	104
OVANÅKER	5192	1876	1763	3287

3. Antal nötkreatur år 1927 och 1993

BEVARANDEOMRÅDEN I OVANÅKERS KOMMUN

ÄLGNÄS

Gård på sjöudde

Klass: 2

Bef skydd:

Areal: 8 ha

Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Älgnäs gård ligger på en udde som från södra sidan går ut i Mörtsjön. Den ligger vid en gammal färdväg i Hässjaåns dalgång. Här fanns det sista raststället för folk, som kom norrifrån för att driva handel på Knåda marknad. Här fanns också en rad färdstallar.

Gårdens huvudbyggnad är anmärkningsvärt

stor i förhållande till gårdens mark. Den har kallats för "Jämthotellet" eftersom det mest var jämtar som tog in här. Den stora, reveterade tvåvåningsbyggnaden står idag oanvänd. I vinkel står en parstuga som nu används som bostad. Uthusen är timrade. Markerna är hävdade.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

HOMNABO, HOMNANÄSET, MATTESVALLEN OCH TORRBERGSBO

Odlingslandskap med fåbodursprung, i ådal

Nr: 2101-02

Klass: 1

Källor, riksintresse: RK:559

Socken: Ovanåker

Areal: 40 ha

Källor, övrigt: NVP:20,21,33, ÖP:Rr11

Befskydd:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Befvård:

I övre Hässjaådalen finns Homnansjöarna. Homnabo ligger vid ån alldeles där denna vidgar sig till Norra Homnan. Ursprungligen är Homnabo en fåbod under Vängsbo, Gråsäter och Höjen, som senare har fått permanent bosättning. I byn finns fortfarande välbevarade fåbodmiljöer med välhävda marker. Dessutom finns ett par äldre bondgårdar och några nybruk.

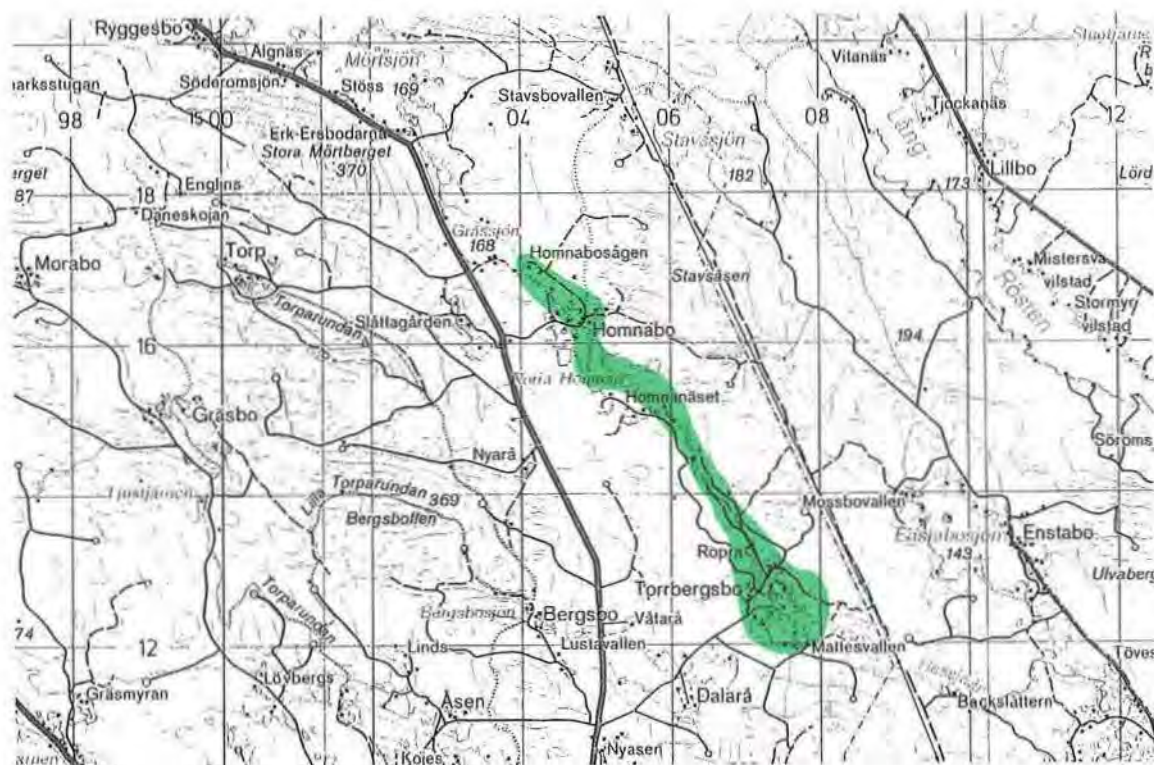
I Homnabo finns länets kanske största fåbodstuga, med brutet tak och valmade gavelspetsar. I skogskanten finns en äldre välbevarad gårdsgrupp med parstuga, härbre och många timrade uthus. Vid bron över ån finns ett vattenverk. Väg

och gärdesgårdar bidrar till att bygga upp en fin miljö. Betesmarken sträcker sig in i skogen.

Mitt emot Homnabo, på andra sidan sjön Homnan, finns den lilla odlingen Homnanäset. Markena är begränsade och ligger på båda sidor om Homnaån. Bebyggelsen utgörs av några äldre enkelstugor och sentida nybruk.

Södra Homnan är en sänkt sjö, som nu ingår i Homnamyran. Myren, med sina gamla fodermarker, har ett intressant fågelliv och är en viktig rastlokal för flyttfåglar.

Mattesvallen, Sverka och Ol-Ers är tre fåbodvallar, som ligger nära varandra. Mattes-

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

vallen är ett fäbodställe med ovanligt omfattande, välhåvdade odlingsmarker väster om Hässjaån. Vallen har också väl bevarade byggnader. Den kan liknas vid ett bodland eller en mindre gård. Bostugan är en rödmålad enkelstuga och uthusbyggnaderna består bland annat av fähus, vedbod, stall, härbre och kornlada. De båda andra fäbodarna har mer spridda byggnader, men av samma karaktär.

Torrbergsbo ligger en kilometer norr om Mattesvallen. Här är markerna kuperade. Torrbergsbos bebyggelse är blandad och består både av permanent bosättning, fäbodarna och en del sommarstugor.

Fäbodarna är botaniskt intressanta med en värdefull grässvålsflora.

Foto: Lena Boox

Mattesvallen

DALARÅ

Nyodlingslandskap med fäbodursprung

Nr: 2101-03

Klass: 1

Källor, riksintresse: RK:559

Bef skydd:

Socken: Ovanåker

Areal: 32 ha

Källor, övrigt: ÖP:Rr11, ÄoH:113

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Norr om det branta Illaberget ligger byn Dalarå i ett flackt landskap. Den består av en handfull gårdar. Norr om vägen är takterna låga och flacka och i utkanten av byn finns stora dikade åkrar. Kring fyra torpliknande små gårdar är

landskapet mer småbrutet. Flera betesmarker och ett skogsbyte finns i byn. Vid en gård finns en öppen hagmark med några enbuskar och en intressant grässvålsflora. Stagg, hirsstarr, ormröt, rödklint och slätterblomma finns i artstocken.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

ÅSEN

Gårdar i nybruksbygd

Nr: 2101-04

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovanåker

Areal: 33 ha

Källor, övrigt: NVP:32

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Byn Åsens gårdar ligger på västra sidan av en liten åsrygg, som omges av en myr. På västra sidan har myren dränerats och här återfinns nu byns odlade mark. Byn förefaller vara en nybruksbygd, men några av gårdarna är större och har sekelskifteskaraktär. Längst bort i byn finns den fina gården Slättgården med två parstugor i vinkel och förstukvistar. Till gården hör flera

timrade uthus.

I norr vidgar sig myrarna till Hundtjärnamyran. Flera diken går genom myren. Hundtjärnarna är sänkta och delvis igenvuxna. Den kulturpåverkade myren är en förnämlig fågellokal. Flera arter av änder, vadare och tättingar häckar på myren, som också är betydelsefull som rastlokal.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

OVANÅKERSBYGDEN

Gårdar och byar i varierat sjö- och älvlandskap

Nr: 2101-05

Klass: I

Källor, riksintresse: RN:56, RK:554,567

Bef skydd:

Socken: Ovanåker

Areal: 570 ha

Källor, övrigt: NVP:31,39,40,41,42,
ÖP:Rr3,Rr9,Rr16,Rö20,ÄoH:114-120,125
AU:1979:3

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

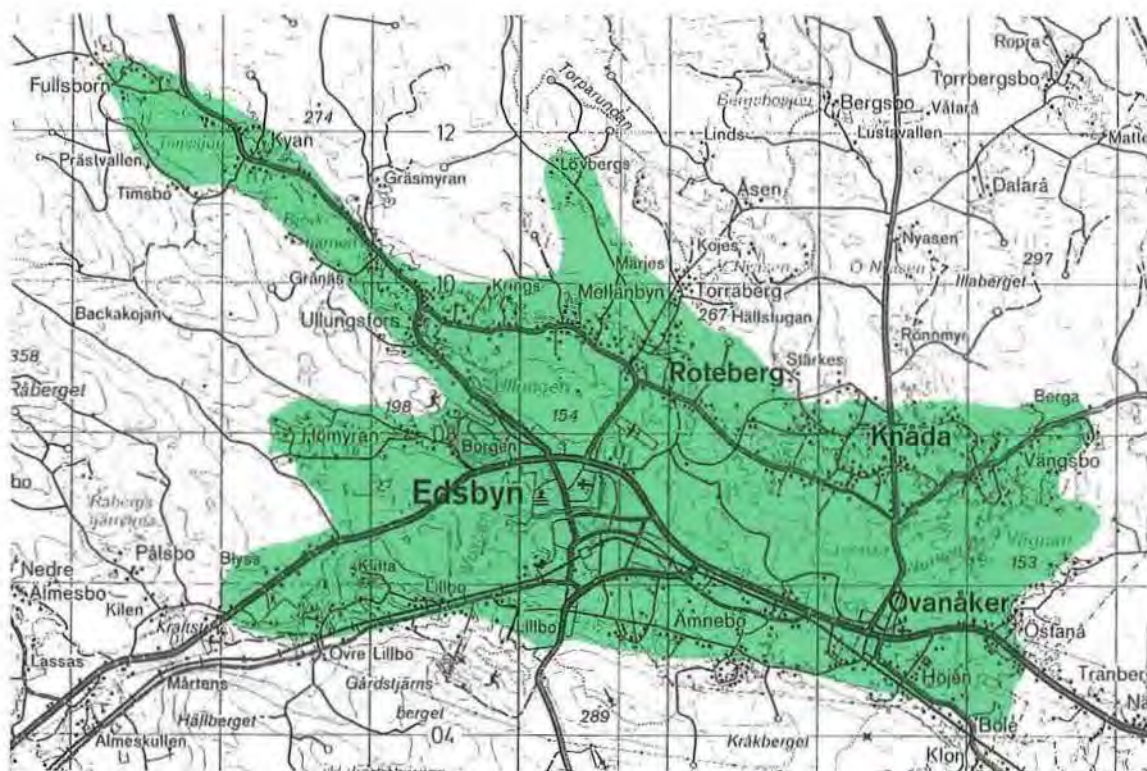
Norr om tätorten Edsbyn sträcker sig en långsmal dalgång mot nordväst. Tre sjöar, Ullungen, Björktjärnen och Timsjön förbinds med varandra av Kyeån och Ullungsån. Sjösystemet omges av odlade marker. Från Roteberg i sydost går en väg upp till socknens nordligaste byar. Den går genom en öppen, levande jordbruksbygd med spridd bebyggelse och passerar byarna Mellanbyn, Ullungsfors, Kyan och Fullsborn.

Inom området finns både stora bondgårdar, småbruk och småskalig utanvidsbebyggelse. De större gårdarna ligger ofta i höjdlägen och uppvisar flera av Voxnadalens karaktäristiska

byggnadssätt.

I Kyan är gården Stöss ett exempel. De två bostadshusen med brutna och valmade tak är uppförda vid mitten av 1800-talet, men också en traditionell gammal byggnad med rikt dekorerad brokvist och bevarad interiör står kvar. På 1730-talet var Kyan ett finntorp. I Fullsborn, som ligger längst upp i dalen, finns några äldre, stora gårdar på höjder. Byn domineras i övrigt av sentida småbruk, där husen ofta har byggts om. Markerna hålls i hävd.

Hammar är en gård vid Ullungens norra strand. Till gården hör en strandäng med en rad

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

typiska strandängsväxter som ävjebrodd, ävjepilört och slamkrypor. Den har betats av häst.

Landskapet kring Roteberg och Mellanbyn, norr om Ullungen, består av en ojämn sluttning mot sjön. I vissa partier är den stenig och svår-odlad med dagens teknik. Där är nu beteshagar. Bebyggelsen är samlad utefter skogskanten där också den backiga landsvägen slingrar fram utefter stenmurar och hus. Vägmiljön är mycket genuin. De välskötta, äldre gårdarna ligger kvar i ursprungliga lägen. Ofta har gårdarna två bostadshus. Det ena är då av hög ålder och det andra i allmänhet från sekelskiftet. Voxnadalens typiska, stora sekelskiftesladugårdar är rikt företrädda.

Mellan Edsbyn och Ovanåkers kyrka flyter Voxnan genom ett lågland, närmast obebyggt svåmråde som kallas Sässman. Den med- andrande älven omges här av ett virrvarr med småsjöar och andra vattensamlingar. Här finns en stor, levande jordbruksbygd med åkrar och beten. Våtmarkerna kantas av flera lövskogsdungar. I de gamla våtstättermarkerna finns flera bevarade lador. Sässman har stor betydelse för fågellivet.

Vid Ovanåkers kyrka gör älven en tvär sväng mot norr, där den breder ut sig i sjön Vagnan. Loppet stoppas i öster av höga, branta, skogklädda berg. Västerut är dalen vid och öppen. Bondgårdar ligger spridda på kullar och höjder omgivna av åkermark. I en sluttning ned mot Sässman ligger byn Knåda med de stora gårdarna på ursprungliga platser. Även i Knåda finns naturliga betesmarker.

Norr om Vagnan, mellan det öppna odlingslandskapet och bergen, ligger den gamla odalbyn Vängsbo. Bebyggelsen är mycket intressant med stora och välbevarade bostadshus och ladugårdar. Iljas gård kan tas som exempel. Den är uppförd 1842 i tre våningar och omges av flera ekonomibyggnader. Där den ligger på en kulle, bildar gården en imponerande gårdsmiljö. Till Iljas hör en hage på stor- och rikblockig moränmark med typiska betesväxter.

I norra delen av byn finns en öppen hage, hägnad med trä- och stengärdesgårdar. Djuren betar bland enbuskar och nyponrosor. Vid gården Jon-Ers i södra delen av byn finns ett betat skogsparti på tolv hektar. Skogen har varierande slutenhet och består av gran, tall och björk.

Voxnan har utloppet från Vagnan mot söder. Efter en knix mot öster fortsätter älven och bygden in i Alfta socken. Även här sluttar jordbruksmarken mot älven. Gårdarna ligger i flacka höjdlägen med utblick över sina ägor. På några ställen klungar gårdarna sig samman till tätare byar.

Östanå by har väl bevarade gårdar. Speciellt kan Jon-Sjuls nämnas. Det äldre av gårdens båda bostadshus är byggt 1843. Det yngre huset byggdes på 1890-talet och är ett exempel på sekelskiftets påkostade panelarkitektur. Några gravhögar vid byn, och sambandet med bygden norr om Viksjön, antyder en mycket lång bebyggelsehistoria.

Byarna Gråsäter, Höjen och Böle ligger på Voxnans sydvästra sida med odlingsmarken i sluttningen ner mot älven. Huvuddelen av de äldre gårdslägena är fortfarande bebyggda. Flera nya gårdar tillkom under 1800-talet. Byn Klon har en särskilt väl bevarad äldre bebyggelsestruktur. Två av de tre gårdarna ligger tätt tillsammans på en udde i Voxnan, på samma sätt som beskrivs i 1542 års jordebok.

Nymans är en gård i Böle. Till gården hör några naturbetesmarker och mellan två hagar fungerar fortfarande den gamla fågatan. Trägardegård finns ännu kring en del av betesmarken där det också finns odlingsrösen och spår av husgrunder. Markerna är mycket artrika och har en rad hävdgynnade växter.

Ämnebos gårdar ligger spridda på små höjder i odlingsbygden söder om Voxnan, mellan Ovanåkers och Edsbyns tätorter. På denna sida av älven är gårdarna ofta ombyggda och blandade med nya inslag. En vanlig byggnadskombination är en äldre traditionell parstuga med en mangårdsbyggnad från sekelskiftet i vinkel. Mot skogskanten i söder ligger mitt i området ett utanvidsområde med mindre gårdar. Markerna är öppna och välhåvdade med många brädlador. Mot skogskanten finns några naturbeten, t ex vid den genuina gården Fälta.

Väster om Edsbyn buktar älven i stora, kilometervida bågar genom ett platt och lättodlat landskap. Byarna är påverkade av närheten till tätorten Edsbyn och den genuina prägeln är ofta störd. Nedströms Bornforsen finns utefter norra Voxnastranden finns ett antal järnåldersgravar i tre grupper med några hundra meters mellanrum. Även i Lillbo, på motsatta sidan av älven finns

flera gravar från samma tid. Trots dessa tecken på tidig fast bosättning har denna tydligen haft ett kontinuitetsbrott. I historisk tid har här endast funnits fäbodrar. Den fasta bosättningen etablerades först på 1800-talet.

Bebyggelsen i Born består av tre gårdar, alla av Voxnadalstyp, med väl bevarade detaljer som förstukvistar, valmade gavelspetsar och stora ladugårdar med riklig fönstersättning. Den odlade marken ligger i öppen sluttning mot älven. Täckerna är stora, välhävade, lättbrukade och utan odlingshinder. Stora lador står på täckerna.

Mitt emot Born, på andra sidan älven, ligger Övre Lillbo, Lillbo och Klitta. Lillbo, som tidigare var fäbod, fick fast bosättning under 1870-talet. Bykärnan ligger på en kulle. Några äldre genuina byggnader finns kvar, annars är de flesta om- och nybyggda. Den drygt femtio meter

höga klittakullen med byn Klitta, är omslingrad av älven och bildar ett näs mot norr. Bebyggelsen är blandad även här. Odlingsmarken är av samma slag som vid Born.

Norr om Born, strax väster om Edsbyn, ligger ett storslaget odlingslandskap fyllt av stora brädlador. Det är Hömyran. Några gårdar ligger spridda ute på de stora täckerna medan resten av den blandade bebyggelsen återfinns i skogsbrynet. Det finns flera stora sekelskiftesgårdar, men även traditionella småställen och en stor voxnadalsgård. Förmodligen rör det sig om sent dikade och uppodlade myrmarker, som tidigare varit viktiga vinterfodermarker, alldeles som namnet antyder. Markerna fortsätter i sydväst ut i Mistermyran, som når nästan fram till älvkan-
ten.

Vängsbo i Ovanåker

LOBONÄS

Skogsby

Nr: 2102-01

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Socken: Voxna

Areal: 24 ha

Källor, övrigt: ÖP:R96,R32

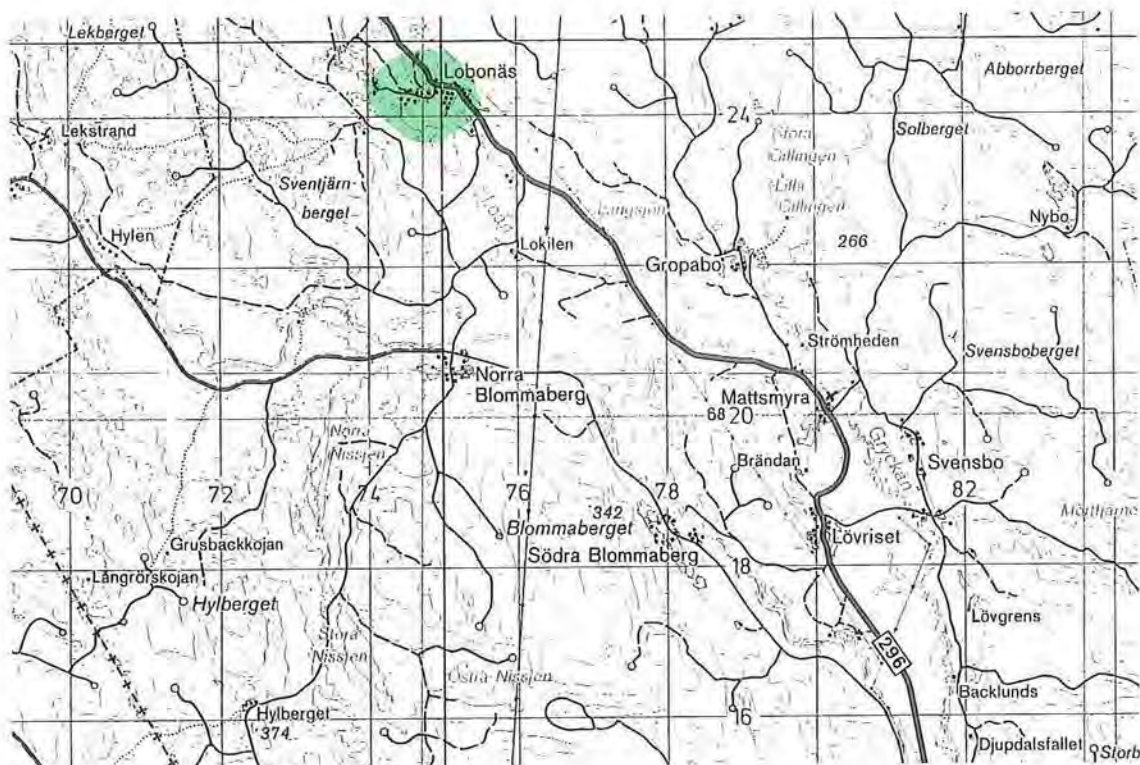
Bef skydd:

Värdekriterier: b, c, d, f, g

Bef vård:

Längst upp i socknens norra del, nära gränsen mot Los, ligger skogsbyn Lobonäs på en udde skapad av den slingrande Loån. Vid vägen är bebyggelsen tätast. Den består av några sentida

nybruk samt några äldre byggnader, såsom en trelängad gård med en ombyggd parstuga i två våningar. I byn finns stora öppna åkrar och betesmarker.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

HYLBERGET

Skogsby

Nr: 2102-02

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Voxna

Areal: 2 ha

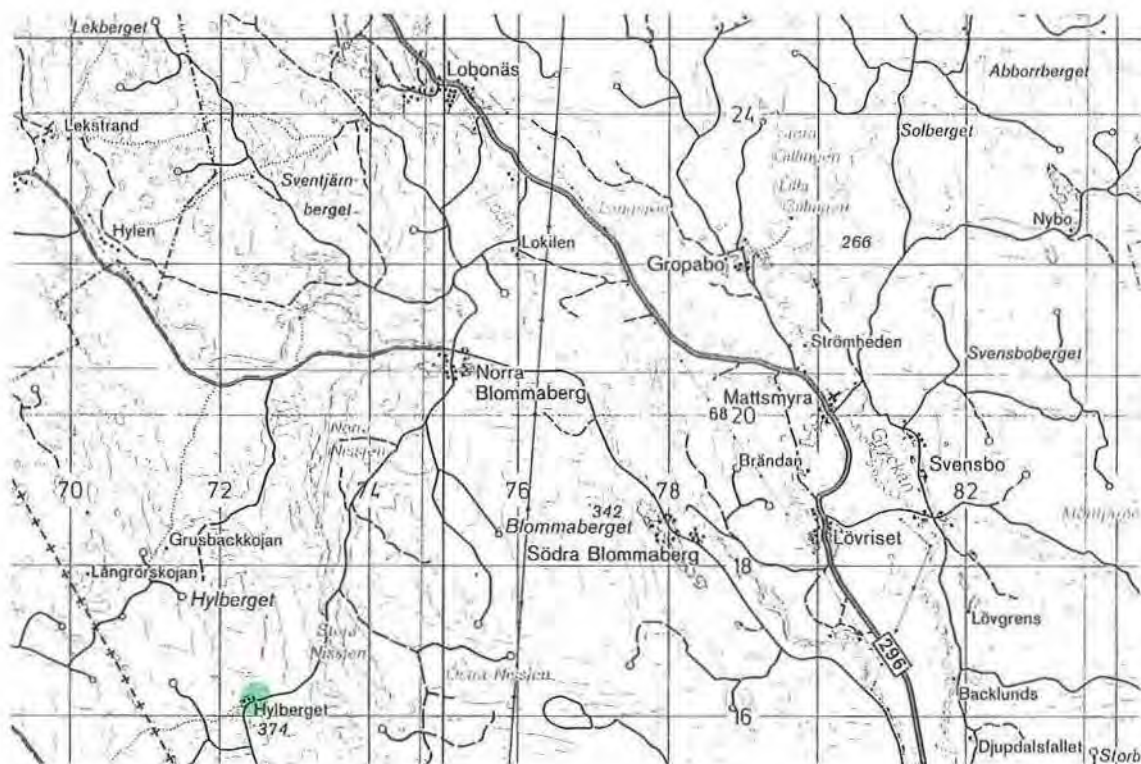
Källor, övrigt: ÄoH:111

Värdekriterier: d, f, g

Bef vård:

Vid de båda Hemsjöarna på sydsidan under det höga Hylberget ligger en liten, mycket isolerad skogsby. Den har fått namn efter berget. Jordbruket i Hylberget avvecklades redan i början av 1900-talet. Traditionen att slå hackslåtmarkerna fick dock leva kvar. Fortfarande slås ett hektar

av de gamla fodermarkerna närmast de tre återstående gårdarna i byn. Ängsmarken är öppen, bortsett från någon tall, rönn och lönn. I grässvålen finns arter som rödkämpar, ormrot, prästkrage och ögontröst.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

RÄKA
Nybruk

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:11, RF:7

Areal: 26 ha

Källor, övrigt: NVP:12, ÖP:R1

Värdekriterier: a, b, c, d, f, g

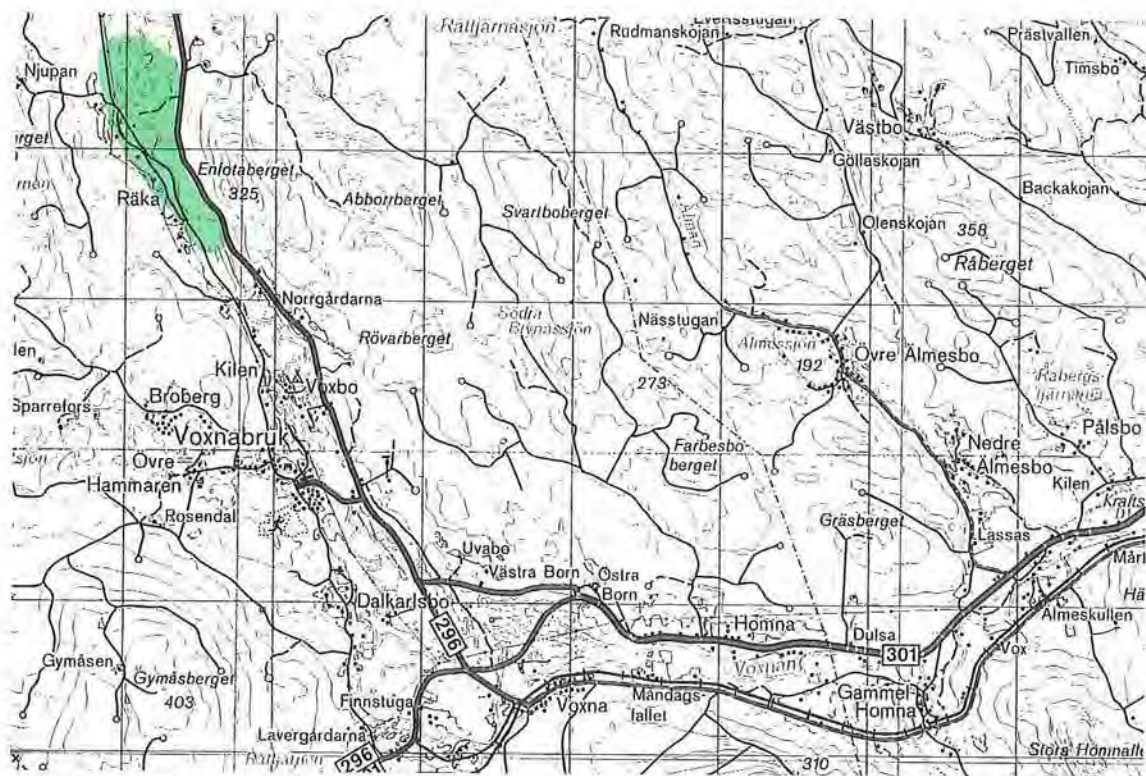
Bef vård:

Bef skydd:

En halvmil norr om Voxnabruk slingrar sig Voxnan genom mäktiga isälvsavlagringar. Byn Råka ligger väster om älven uppe på en platt platå i ett område med gott om solfjäderformigt ordnade sandbankar och myrstråk som åskådligt visar hur älvfåran successivt flyttat sig. Erosionen och den regelbundna översvämningen av strandängarna ger förutsättningar för att vissa annars ovanliga växtarter skall trivas. Kung Karls spira har således en av sina rikaste förekomster i länet utmed Voxnan.

Mosippa, som är kulturgynnad och beroende av skogsbete, är ännu inte ovanlig på sandavlagringarnas väl-dränerade jordar.

Byn ger intryck av nybruksbygd. Såväl de flacka takterna, som bebyggelsen, vilken är av yngre slag, indikerar detta. De långa uthusen har en ursprunglig karaktär och trots att de flesta av byns bostadshus har moderniserats uttrycker hela bebyggelsen enhetlighet. Marken är välhävdat. Ett jordbruk finns i byn.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

VOXNABRUK-DALKARSBO-FINNSTUGA

Nyodlingsbygd i anslutning till järnbruk

Nr: 2102-04

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:11, RK:580

Bef skydd:

Socken: Voxna

Areal: 74 ha

Källor, övrigt: NVP:12, ÖP:Rr1, ÄoH:121
AU:1979:3

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

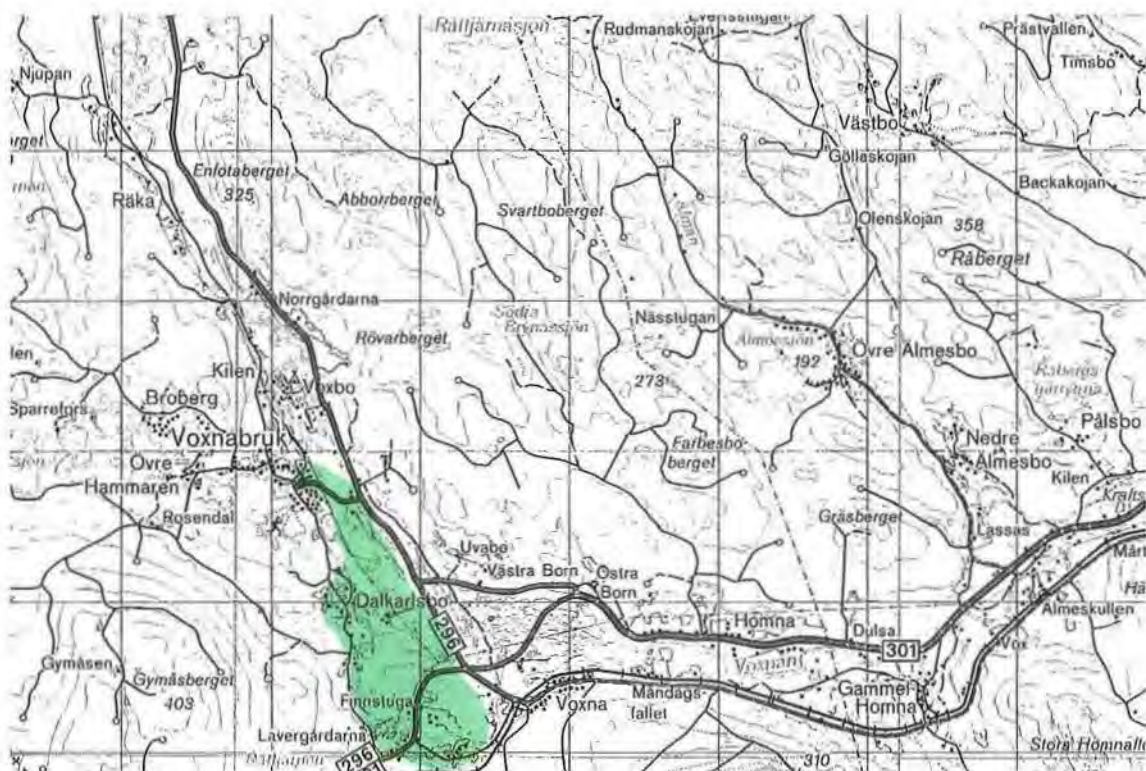
Voxnabruk ligger där Voxnan gör en skarp krök åt öster. Voxnaströken karaktäriseras av delataytor av sand eller finmo och ett omfattande system av erosionsfenomen skapade av Voxnan. Här är Voxnaåsen 20-25 m hög och med en skarp rygg, som kallas Galtryggen.

Voxnabruk anlades på 1700-talet. Herrgården fick storslagna proportioner. Utanför samhället finns en del öppna marker, som antagligen hört till bruket.

Dalkarsbo har marker på båda sidor om älven. Väster om älven är markerna stora, plana och välhävade och några gårdar har nybrukska-

raktär. På östra sidan av älven ligger ett par gårdar på en sluttning. Även här är markerna hävdade. Denna del av byn ligger högre än de platt liggande nybruken och läget förefaller vara det för den ursprungliga byn i Dalkarsbo.

Finnstuga och Lavergårdarna har marker som ligger lågt och nära älven. I Lavergårdarna har gårdarna, som är från slutet av 1800-talet, en stram snickarglädje. Idag är de stora odlingsmarkerna ganska vansköta. Öppna marker finns dock runt Voxnans meanderslingor, en del åkrar ända fram till strandkanten. Några timmerlador står ännu kvar på strandängarna.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

HOMNA

Nybruksbygd kring älv

Nr: 2102-05

Klass: 3

Källor, riksintresse: RN:11, RF:7

Socken: Voxna

Areal: 100 ha

Källor, övrigt: NVP:12, ÖP:Rr1

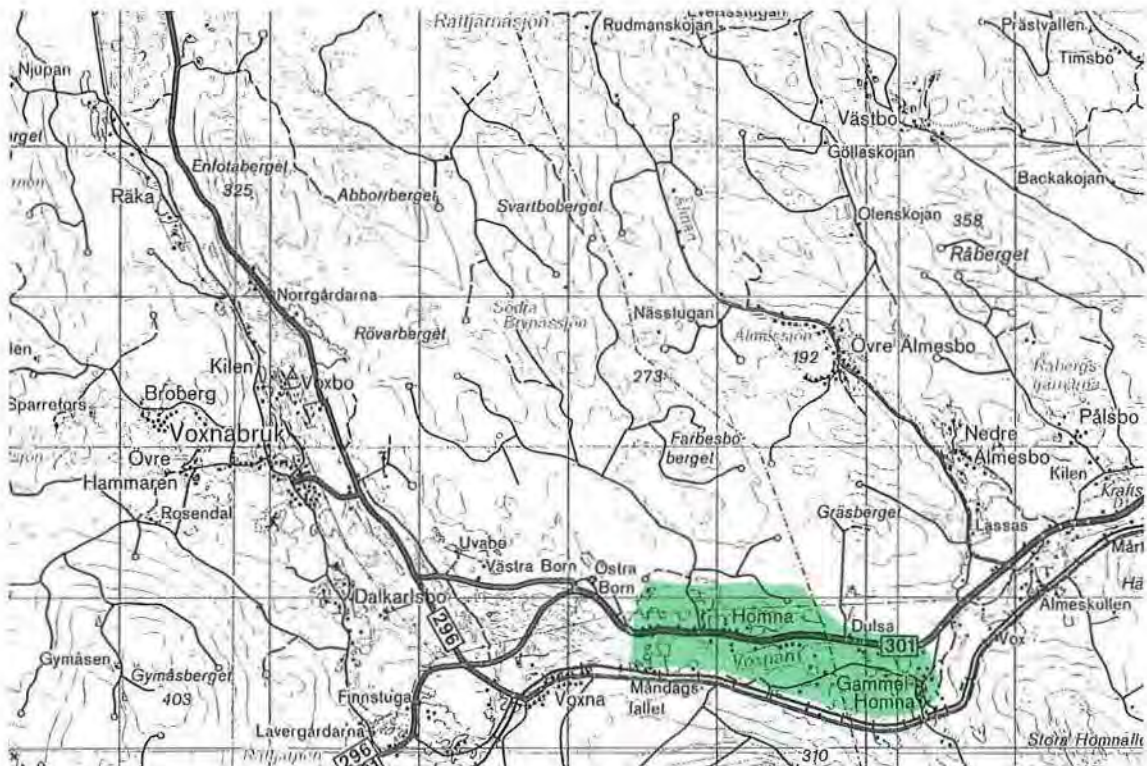
Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, f, g

Bef vård:

Byn Homna är lång. Den består av mycket små nybruk. En del av husen är ombyggda men karaktären av nybruk är enhetlig och entydig. Jordarna är plana och lätta. De stora odlings-

markerna är välhävdade. Bland annat finns stora betesmarker. Några äldre lador byggda av rundtimmer står på fälten.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

RYGGE

Gårdar vid skogssjö

Nr: 2103-01
Klass: 3
Källor, riksintresse:

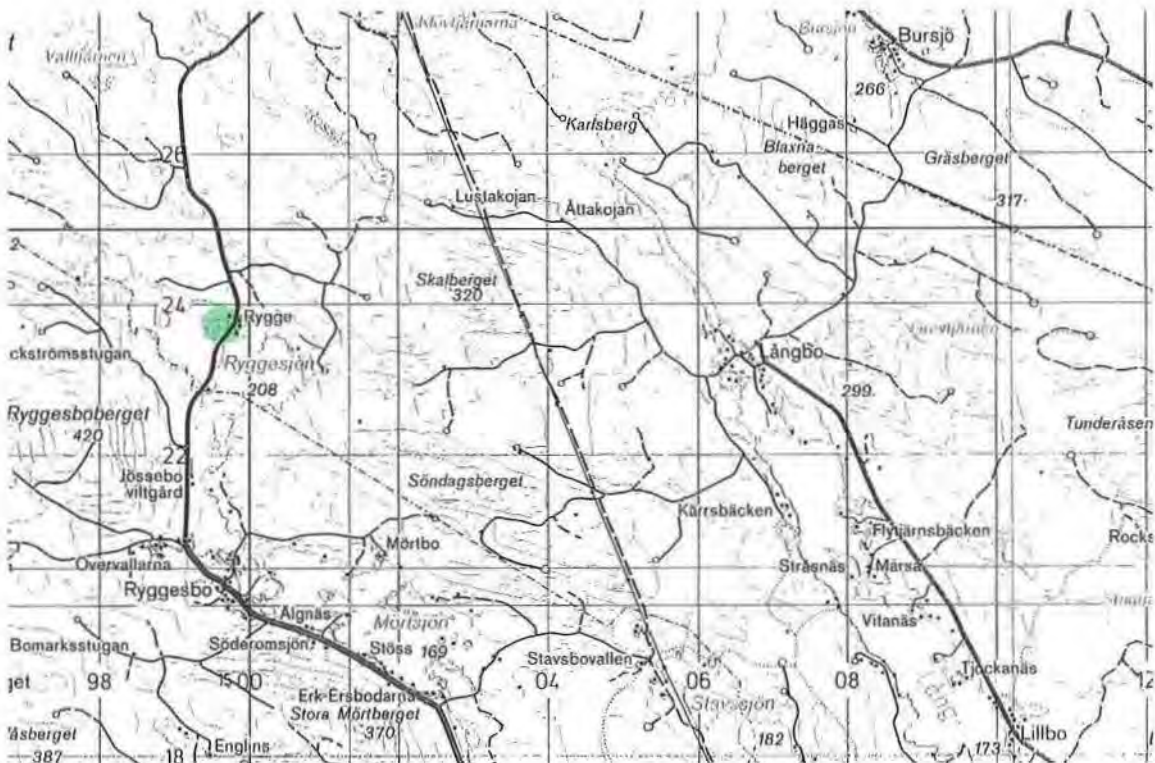
Socken: Alfta
Areal: 1 ha
Källor, övrigt: ÄoH:1

Bef skydd:

Värdekriterier: c, d, f, g
Bef vård:

Mellan Ryggesjön och den lilla Ryggetjärnen ligger några gårdar omgivna av myrar och skogar. Husen är genuina hus med bart timmer. Några odlingsrösen vittnar om nybyggestidens möda och marken är fortfarande i bra hävd. Vid

en av gårdarna finns två öppna hackslåtterytor. Här finns växter som indikerar lång och störningsfri hävd, t ex rödkämpar, kattfot och ormröt. Höet torkades vid inventeringstillfället på traditionella hässjor.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

LÅNGBO, KÄRRSBÄCKEN

Nybruksbygd vid sjö

Nr: 2103-02

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:54

Socken: Alfta

Areal: 30 ha

Källor, övrigt: ÖP:R100

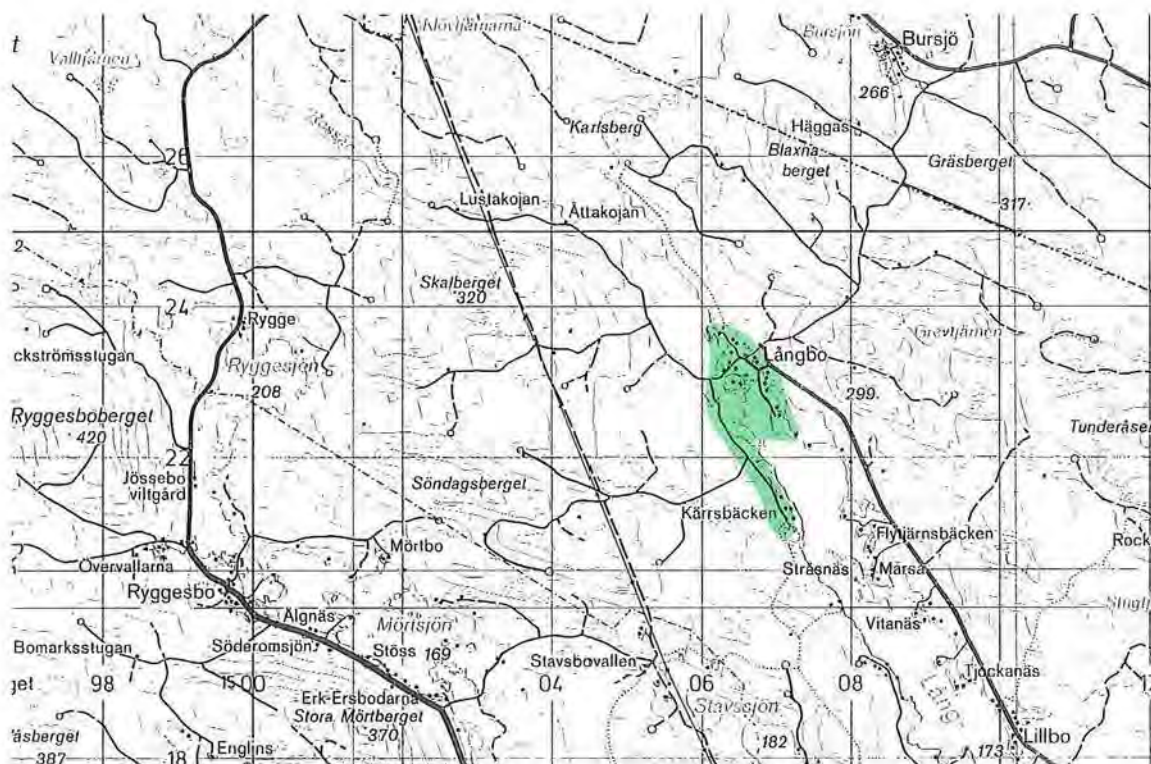
Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Byarna Långbo och Kärrsbäcken är skogsbyar i en nybruksbygd, som domineras av bebyggelse från tidigt 1900-tal. Långbo ligger norr om sjön Långgrösten. Jordbruket är levande med välhåvda marker. Den flacka odlingsmarken omges av myrar. I söder går ett långt uppodlat näs, med

myrmark på ömse sidor, ut i sjön. På västra sidan av sjön, några kilometer söderut, ligger Kärrsbäcken. Åkrarna är smala och sträcker sig utefter sjökanten. Här finns bara några hus, en bod med blyinfattade fönster, ett centralplanhus och längst bort i byn står en parstuga.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

RÖSTABO

Nyodlingsbygd med bodlands-/fäbodursprung

Nr: 2103-03

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:54

Socken: Alfta

Areal: 14 ha

Källor, övrigt: ÖP:R100

Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g

Bef vård:

Röstabo ligger mellan sjöarna Lång-Rösten och Lill-Rösten. En fin åsväg leder dit från Långhed. Bebyggelsen består dels av små fäbodliknande gårdar med timrade bodar och härbren, dels av bebodda gårdar. En av dessa är pampig och vitmenad med brutet tak. Det finns brukad mark

och hägnade betesbackar, men också en hel del i ohävd. I direkt anslutning till bäcken som förbinder de båda sjöarna står slätterlador. Där finns också ett vattenverk. Längst in i viken vid Lång-Rösten ligger tio timrade båthus i varierande skick.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

GALVSJÖBYGDEN

Odlingsbygd med finskt ursprung vid sjö

Nr: 2103-04

Klass: 2

Källor, riksintresse: RN:54,57

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 100 ha

Källor, övrigt: NVP:23,24,25, ÖP:Rr6, R88, R47, R48

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

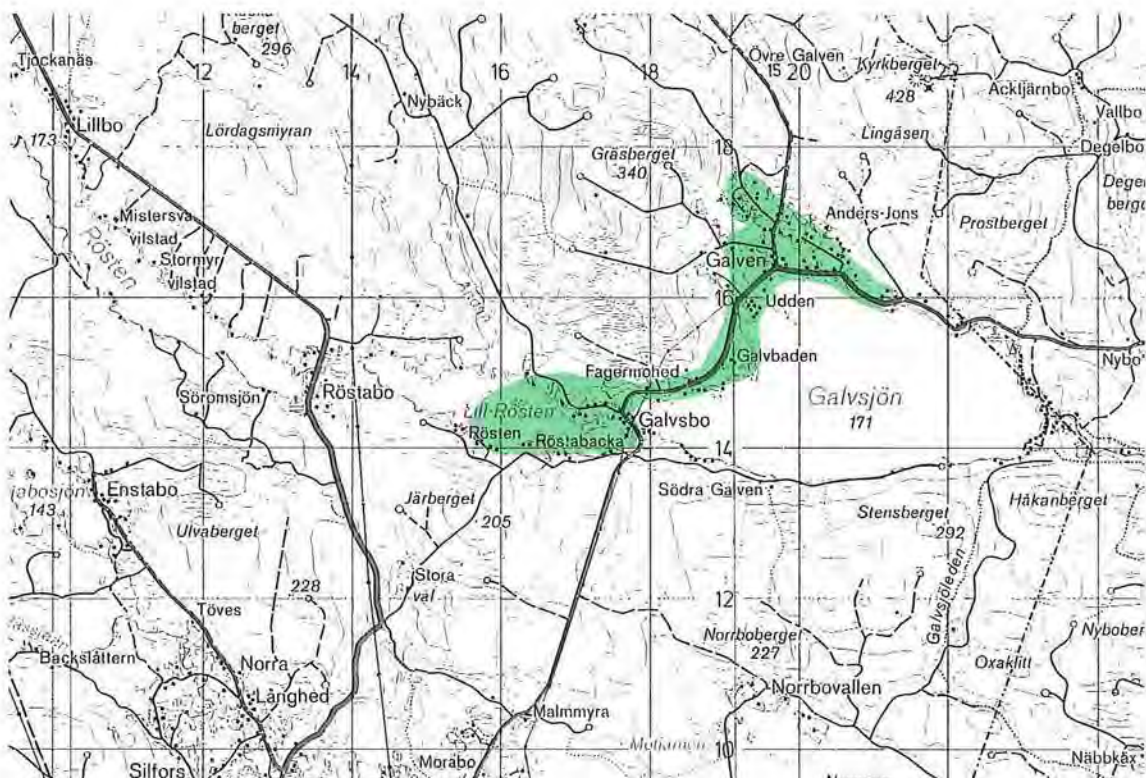
Markerna kring Galvsjön koloniserades av finnar i början av 1600-talet.

Byn Galven har i centrum några större gårdar med levande jordbruk. På renar och restmarker finns den naturliga ängsfloran bevarad. Ett par av gårdarna är från sekelskiftet, några av voxnadalstyp. I skogsbrynet ligger en äldre gård med två välbevarade boningshus och flera äldre uthusbyggnader.

Byn Galvsbo ligger där sjön Lill-Rösten med en kort å förbinds med Galvsjön. Bebyggelsen

ligger lågt på nordsidan. Odlingsmarken är i hävd. I norr kantas den brukade marken av myrar. Någon utlada vittnar om tidigare foder-täkt.

Byarna Rösten och Röstabacka ligger på Lill-Röstens södra sida med markerna i anslutning till vattnet. Markerna är flacka och nybrutna och mestadels utan odlingshinder. I Röstabacka finns ett levande jordbruk med djur på ett bete som sträcker sig in i skogen.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

NYMYRAN OCH GÄSSLINGEN

Nyodlingsbygd med fäbod-/bodlandsursprung

Nr: 2103-05 a - c

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 40 ha

Källor, övrigt: NVP:36, ÖP:R55, R2

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

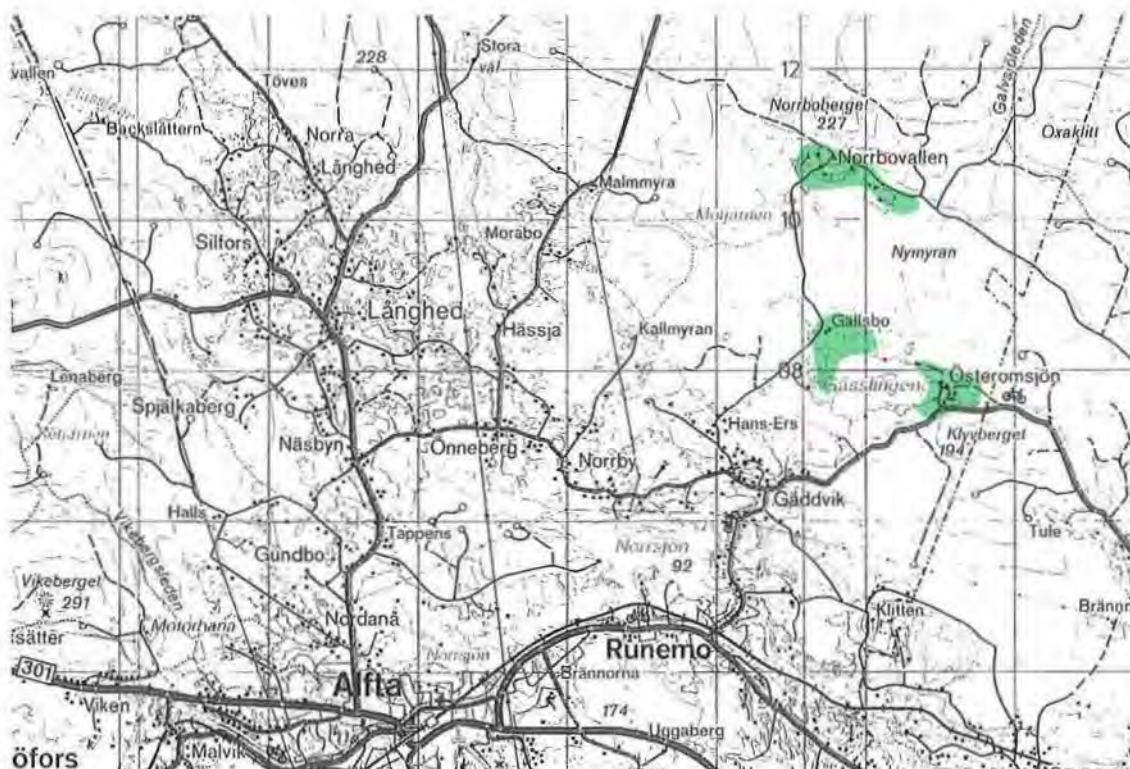
Myrarna mellan sjön Gässlingen och Norrboval-
len-Hammarbodarna har varit intressanta för
jordbruket, främst som slåttermark.

a. Norrbovallen ligger norr om den utdikade
Norrbosjöns före detta slåttermarker. Mellan
dessa och byggnaderna i byn finns fortfarande
upplöjda och brukade marker. De är stora och
flacka. En del av dem kan bestå av mark som
vunnits från den sänkta sjön. Både permanent
bebyggelse, i form av ett centralplanshus från
slutet av 1800-talet, och flera fäbod-
dar finns i byn.

b. Gällsbo ligger väster om sjön Gässlingen.
Markerna är av nybrukskaraktär och har vunnits

genom torrläggning av myren. Förmodligen är
ursprunget till bosättningen även här en fäbod-
vall. Byns enda jordbruk ligger i norr. Ett bo-
stadshus är från sekelskiftet medan ett annat i
bart timmer är äldre.

c. Österomsjön ligger vid Gässlingen så som
namnet säger. Bebyggelsen finns i östra delen av
odlingsmarken. Där ligger en bodlandsliknande
gård med en enkelstuga i bart timmer samt fähus
och loge. Några flacka täkter går ända ner till
sjön och hägnas av trädgårdsgård. Mellan de
slagna och plöjda täkterna står ett par timmerla-
dor.

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

BYGDEN NORR OM ALFTA

Varierat odlingslandskap med stora gårdar

Nr: 2103-06

Klass: 1

Källor, riksintresse: RK:500

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 1 220 ha

Källor, övrigt: NVP:43,45, ÖP:Rr7,Rr8, Rr92,Rr93,ÄoH:122-124,126,127,130, AU:1979:3

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

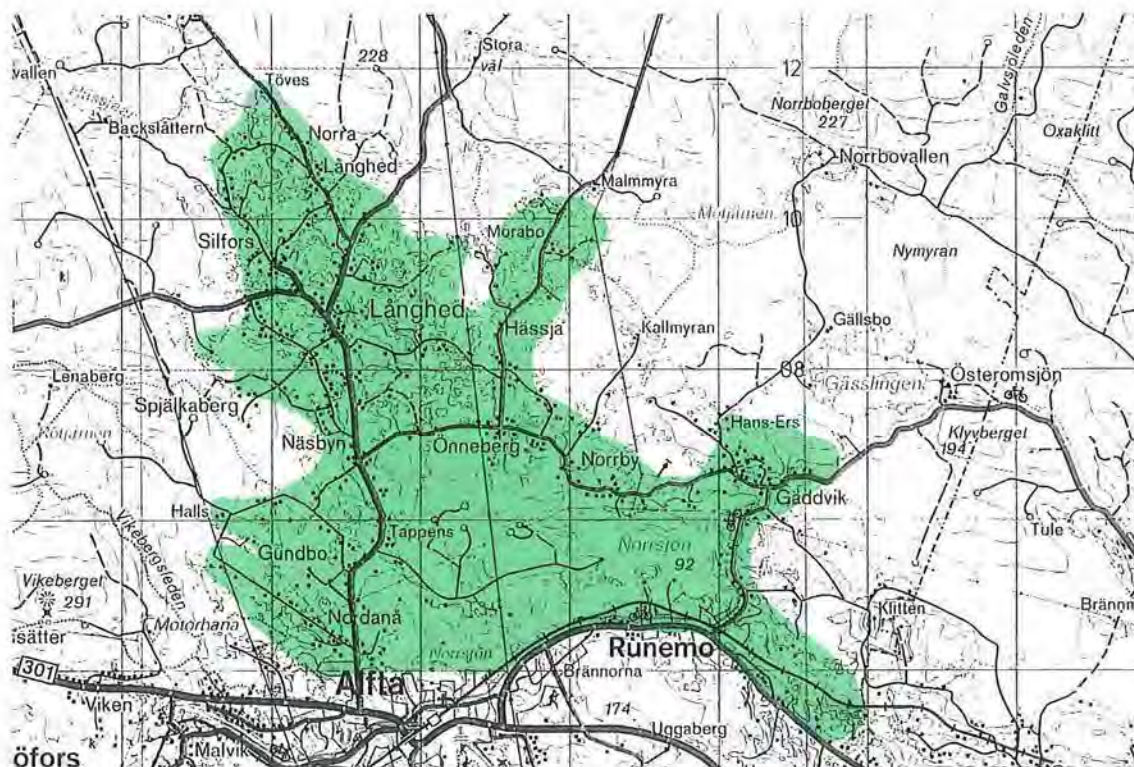
Norr om sockenkärnan i Alfta finns en utpräglad jordbruksbygd. Den består dels av en öppen slättbygd kring byarna Nordanå, Gundbo och Näsbyn, dels av ett mer småkuperat och omväxlande landskap i Hässaåns dalgång. Där finner man byarna Långhed, Öneberg, Norrby och Hässa. I Hässaån finns flera vattendrivna anläggningar, t ex kvarnen vid Uppegårds.

Där Hässaån och Voxnan mynnar i Norrsjön, en utvidgning av Voxnan söder om Öneberg, finns en närmast unik serie låglänta sötvattenstrandängar som översvämmas under högvattenflödena. Dessa marker betas i stor omfattning och

den hävdberoende, kortsnaggade, botaniskt mycket intressanta vegetationen ger förutsättningen för områdets ovanligt rika fågelliv. Sträckande gäss, änder och vadare rastar här gärna under våarna.

Byarna etablerades tidigt. Byarna Runemo, Näsbyn, Västerby, Gäddvik, Långhed, Norrby och Gundbo finns nämnda redan 1278. Hela bygden är rik på välbevarad bebyggelse, särskilt i form av stora bondgårdar från 1800-talet och sekelskiftet.

I den nordligaste delen av odlingsbygden finns byn Norra Långhed. Den ligger i ett

Blå karta: 154

Skala: 1:100 000

småbrutet landskap med blandad bebyggelse från olika tider. Markerna är delvis i god hävd. Betesvallarna omfattar även en del naturmark. Äldre lador står på takterna. Anmärkningsvärda är byns stenmurar och stora, vällagda odlingsrösen.

Långhed är en kuperad jordbruksbygd, som också innesluter en tätortsbildning från sekelskiftet. Pallars och Jon-Lars är ett exempel på Voxnadalens typiska gårdsanläggningar.

Näsbyn har sin bykärna på samma plats som på 1500-talet. Numera finns dock bara sex gårdar samlade på bytomten vid korsvägen, mot dåtidens tio. Antalet hus torde dock inte ha minskat. Flera av bostadshusen bevarar en äldre, traditionell karaktär. (Sjols har dock den höga och breda husform och valmtak, som är karaktäristisk för Voxnadalen.) De resterande fyra gårdarna har förmodligen skiftats ut och återfinns i kanten av den odlade bygden. Landskapet är bitvis kuperat och småbrutet.

Morabo är en skogsby i utkanten av Alftas odlingsbygd. Bebyggelsen är alldaglig, med någon enstaka äldre genuin gård och några fåbodliknande småställen. Stora jordfasta block finns på odlingsmarken. På en liten höjd finns en naturlig betesmark.

Hässja, Svedja och Öneberg ligger i ett svagt kuperat landskap ned mot Hässjaån. En del av odlingsmarken kallas Sollsjojorden och har vunnits genom utdikning av Sollsjön. Många äldre, välbevarade gårdar finns i området.

Gundbo ligger i ett öppet och flackt odlingslandskap. Byggnaderna, som ofta ligger mitt ute på åkrarna, är välbevarade och av olika tidskaraktär.

Mellan Hässjaåns och Voxnans mynningar skjuter Prästnåset ut i Norrsjön. Näsudden är en ensamgård längst ut på udden. Hela gårdsmiljön är genuin och med en ålderdomlig prägel. Marken är välhävdad. Inägabeten är hägnade med trögärdesgård. De långa, breda, flacka sedimentmarkerna längs sjön har under århundraden av kontinuerlig slätter och betesgång utbildats till en

vidsträckt strandäng med hävdberoende växtlighet (ävjebroddsvegetation). Mellan ruggar av betestuktad blåsstarr växer krypven och äkta förgätmigej i stora mängder. Karaktärsarter är en rad pilörter, bland annat rosenpilört på sin enda kända växtplats i länet. Också vid Arnells, längre mot väster, finns strandängsbeten, och även en fastmarkshage.

I Nordanå är landskapet lika plant som i Gundbo. Odlingsmarken går ända fram till gårdstomterna. En del gårdar är av Voxnadalstyp och med välbevarade ekonomibyggnader.

I Norrby når den kuperade odlingsmarken ned till Norrsjön. Byn har flera välbevarade byggnader och gårdsmiljöer både av äldre, traditionell utformning och av sekelskifteskaraktär.

Gäddvik har en mycket varierad, blandad bebyggelse, som också utsatts för flera ombyggnader. Bykärnan består av tio spridda gårdar, varav tre ligger i en sammanhållen grupp. Backa har karaktär av utanvidsområde. I byns östra del finns nybruksmark vunnen från en stor utdikad myr. Intill ligger en stor sekelskiftesgård.

I Runemo är Ol-Ols en av de större gårdarna. Ol-Ols har brukats av samma släkt i sjutton generationer. Gården ligger på en höjd vid Norrsjöns södra strand. Vid sjön finns en stor betad strandäng med samma ävjebroddsvegetation som strandängen vid Näsudden. Västgårda ligger väster om Ol-Ols, just där Voxnan vidgar sig till Norrsjön. Även här, runt Västgårdsviken och ut på Silkesnäset, mitt emot Näsudden, finns betad strandäng av nästan samma höga klass.

Alldeles norr om Alfta samhälle finns Norrsjöns västligaste del. Här har på Voxnans sydsida har sediment pålagrats. Denna nyvunna mark från Voxnan kallas Norrsjojorden. Området omfattar åtskilliga hektar åker och betesmark. Mest biologiskt värdefull är en hektarstor betad strandäng. En ängslada står kvar från slätterepoken.

I Alfta samhälles östra del ligger en del av den gamla kyrkbyn kvar med stora gårdar och en bygata med några ståtliga 1700-talshärbren.

Foto: Länsmuseet

Gården Jon-Lars i Långhed, Alfta

BYGDEN VID VIKSJÖNS NORRA STRAND

Odlingslandskap vid sjö, gårdar, fornlämningar

Nr: 2103-07

Klass: I

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Ovanåker

Areal: 125 ha

Källor, övrigt: NVP:42, ÖP:Rr56? Rr109, ÄoH:(10), AU:1979:3

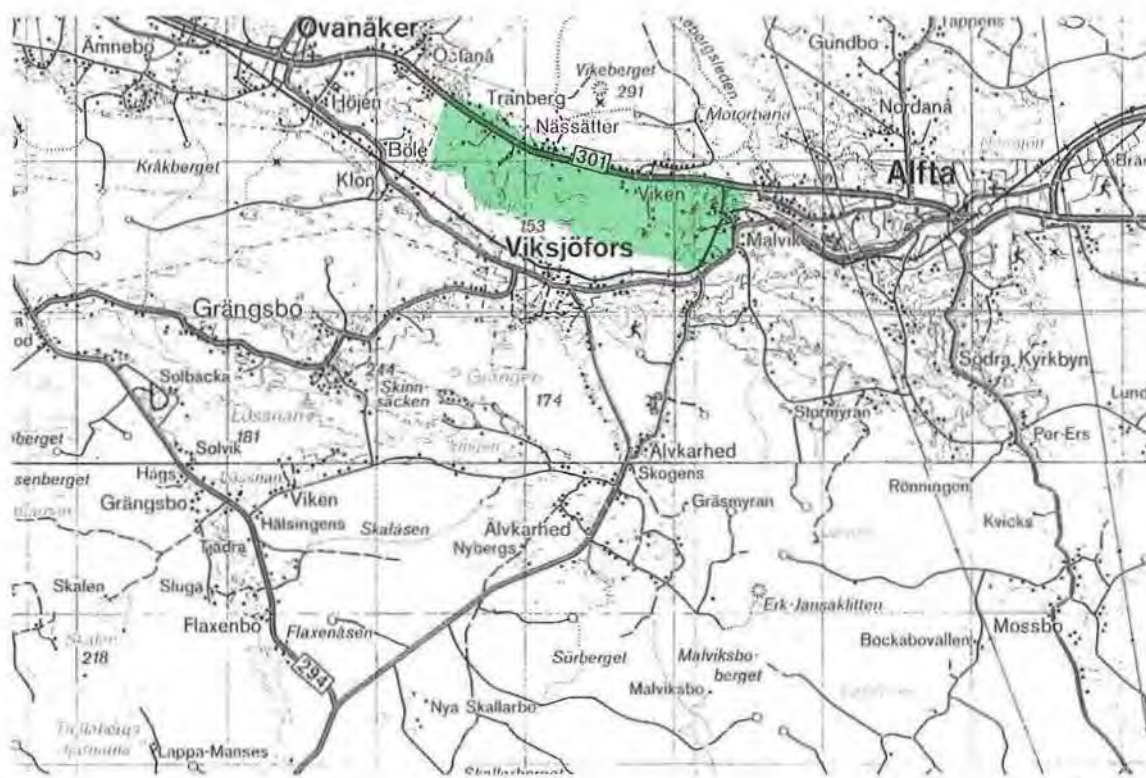
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: FV

Landskapet består av en svagt kuperad, uppodlad sluttning ned mot Viksjön. Hävden av de gamla strandängarna är i allmänhet svag. Mellan Viksjön och sjön Mearten i väster finns Hammar-näset. På näsets norra sida finns på ömse sidor om gården Hammar betade strandängar med en välutvecklad ävjebrodvegetation. Lador finns kvar från den tiden då ängarna slogs.

Bebyggelsen norr om Viksjön finns i huvudsak utefter den gamla utmarksgränsen ovanför landsvägen. En del gårdar finns på fälten ner mot sjön. I allmänhet är det välbevarade "bondherr-gårdar" av Voxnadalstyp med stora ladugårdar.

Vid sjöns norra strand finns fornlämningar med bl a ett gravfält.

Blå karta: 144, 154

Skala: 1:100 000

BYGDEN KRING LÖSSNAN

Gårdar och byar i kuperat landskap kring sjö

Nr: 2103-08

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Befskydd:

Socken: Alfå

Areal: 250 ha

Källor, övrigt: ÖP:R89, ÄoH:131,
AU:1979:3

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Befvård:

Runt sjön Lössnan finns ett kuperat skogslandskap. Byn Grängsbo har sina marker kring hela sjön. Östra delen av byn ligger på en landbrygga mellan Lössnan och sjön Grängen, på vars norra sida markerna fortsätter mot Viksjöfors ägor. Flera betade strandängar och andra naturbeten finns runt Lössnan. Strandslätterängar finns vid sjön Flugan och Frösteboån.

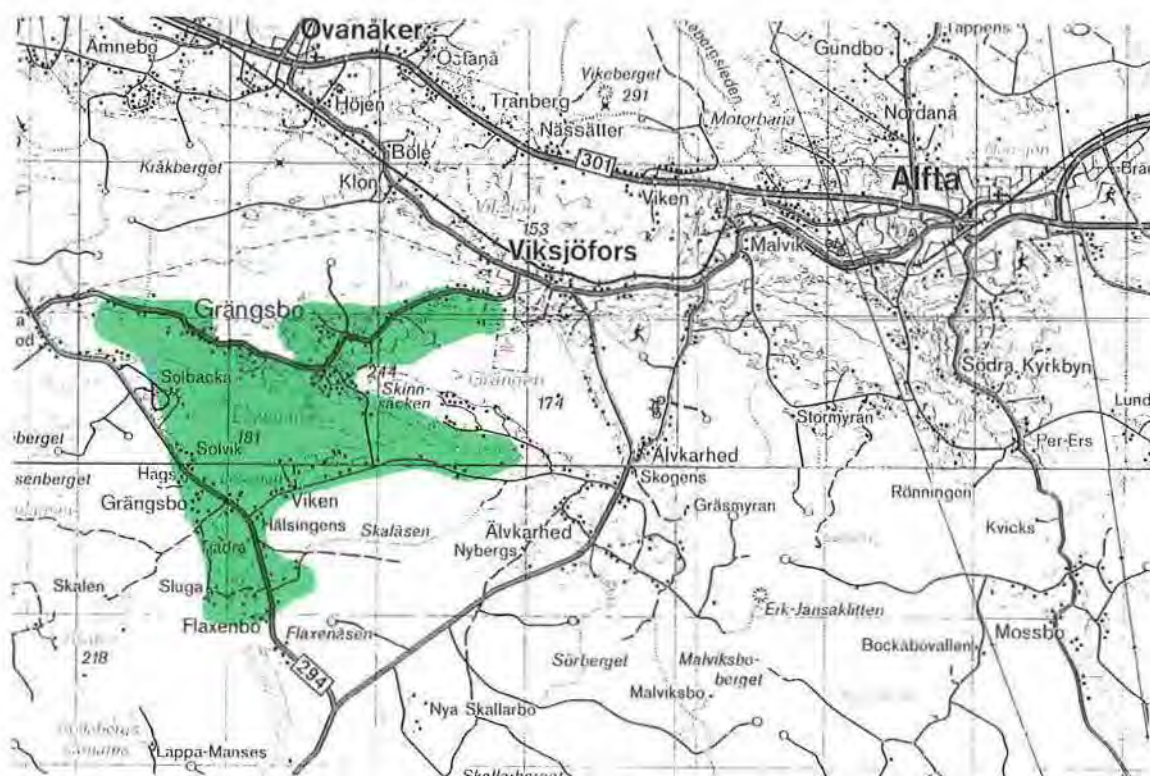
Bebyggelsen är genuin med flera parstugor, några hus är av Voxnadaltyp och dessutom några stora, rikt påkostade mangårdsbyggnader utan den vanliga voxnadalskaraktären.

På Lössnans norra strand ligger gårdarna i höjdläge mot skogskanten i norr, medan inägo-markerna vetter mot sjön. I västra delen av byn

är markerna flackare och gårdarna ligger spridda, vilket ger ett yngre intryck.

Skalen är en ensamgård vid sjön med samma namn, skild från Lössnanområdet av ett par kilometer skog. Gården var ursprungligen en fäbod, med anor från 1600-talet. Från denna tid finns husgrunder och odlingsrösen. Förutom de extensivt brukade täkterna finns en mosaik av artrika slätter-/betesvallar (plöjda senast på 1940-talet), naturslätterytter och beteshagar i bra hävd.

Floran är artrik med flera mindre vanliga arter, t ex fältgentiana, grönkulla, vanlig låsbräken och höstlåsbräken samt darrgräs på en av sina få lokaler i Hälsingland.

Blå karta: 144, 154

Skala: 1:100 000

ÄLVKARHED

Odlingslandskap med storgårdar vid sjö

Nr: 2103-09

Klass: 1

Källor, riksintresse: RK:501

Socken: Alfta

Areal: 150 ha

Källor, övrigt: ÖP:Rr10

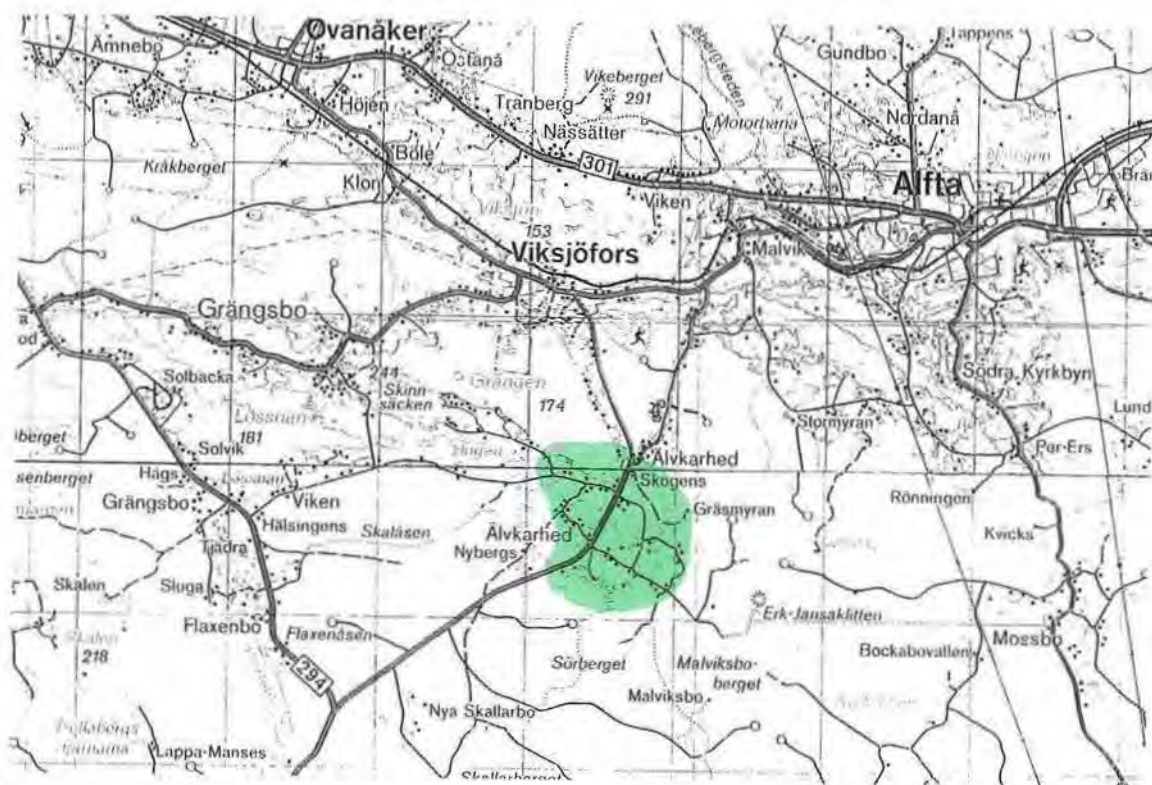
Bef skydd:

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Sydost om sjön Grängen bildar byn Älvkarhed en avgränsad jordbruksbygd. Byn har ett karaktäristiskt läge på en åsrygg med gårdarna placerade i rad. Bymiljön är mycket välbevarad och ger ett ålderdomligt intryck. De flesta av gårdarna är av stort kulturhistoriskt värde och har inte genomgått de sekelskiftesmoderniseringar som annars är vanliga. Istället ligger här traditionella gårdar

med ett bevarat flerhussystem med bodar, härbren och småhus för alla de utrymmen som ett lantbruk krävde. Nordost om denna bykärna ligger på ursprunglig plats de stora och fint bevarade gårdarna Skogens och Nils-Mats. Flera utlador finns på täkterna. Markerna är i god hävd.

Blå karta: 144, 154

Skala: 1:100 000

**VASABERG MED VALLASBO, N. OCH S. NORDANBO
OCH VALAMYRAN-VALLASEN
Odlingar i rikmyrskomplex**

Nr: 2103-10

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP:57,58, ÖP:R69,R70
ÄoH:134

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

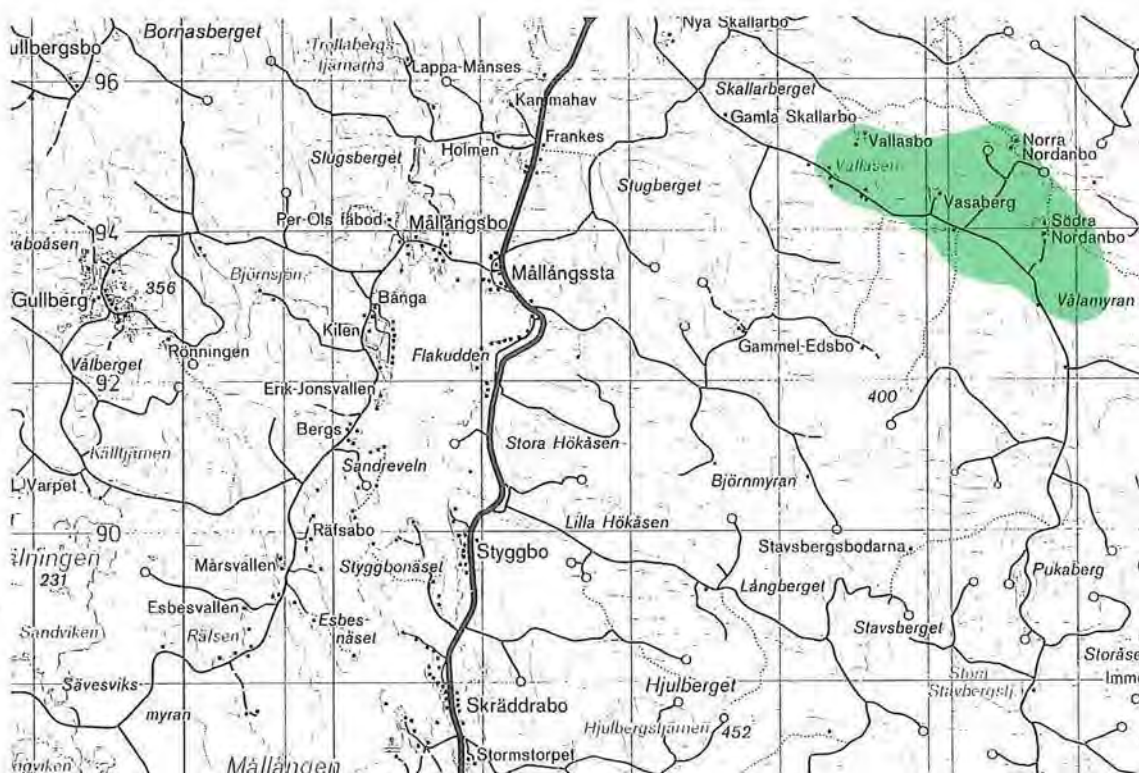
Bef vård:

Vid sjön Vallasens sydöstra ände ligger en liten myr med intressant flora.

Några bosättningar med odlingar har lokaliserats till området. Den rika växtligheten kan ha bidragit till detta. Det är Norra och Södra Nordanbo samt Vallasbo och Vasaberg.

Förmodligen är samtliga av fäbodursprung.
Idag är Vasaberg av störst intresse. Stället ligger

i en bergssluttning. Byggnaderna är oförvanskade och i bra skick. Husgrunder, odlingsrösen och äldre åkerstrukturer finns i omgivningen. Täckter och en del naturmark betas av får. Trägårdesgårdar används som hägnad. Floran är artrik med flera utpräglade norrländska grässvålsarter som låsbräken, dvärglumner, ormröt, fjälltimotej och åkerbär.

Blå karta: 144

Skala: 1:100 000

FLAXNAN - NORRA MÅLLÅNGEN

Gårdar och odlingar med fäbod/bodlandsursprung

Nr: 2103-11

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Befskydd:

Socken: Alfta

Areal: 55 ha

Källor, övrigt: NVP:52,56,59,60,ÖP:R103
R65,R105,ÄoH:132,133

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

Vid nordöstra änden av det stora sjösystemet Åmungen-Mållången, ligger byarna Mållångsbo och Kammahav. Vid Mållångens nordvästra strand återfinns Bånga, Kilen och Erk-Jonsvallen.

Norr om Kammahav finns på båda sidor om ån Flaxnan ett stort kärrområde, som delvis utnyttjats för slätter. Ån fortsätter genom byns flacka marker, som är i bra hävd. Tillsammans med ett par andra gårdar bildar där Holmen och Frankes ett litet avskilt odlingslandskap. Holmen ligger omfluten av Flaxnan, som här delar sig i två armar. Utefter stränderna finns betade strandängar.

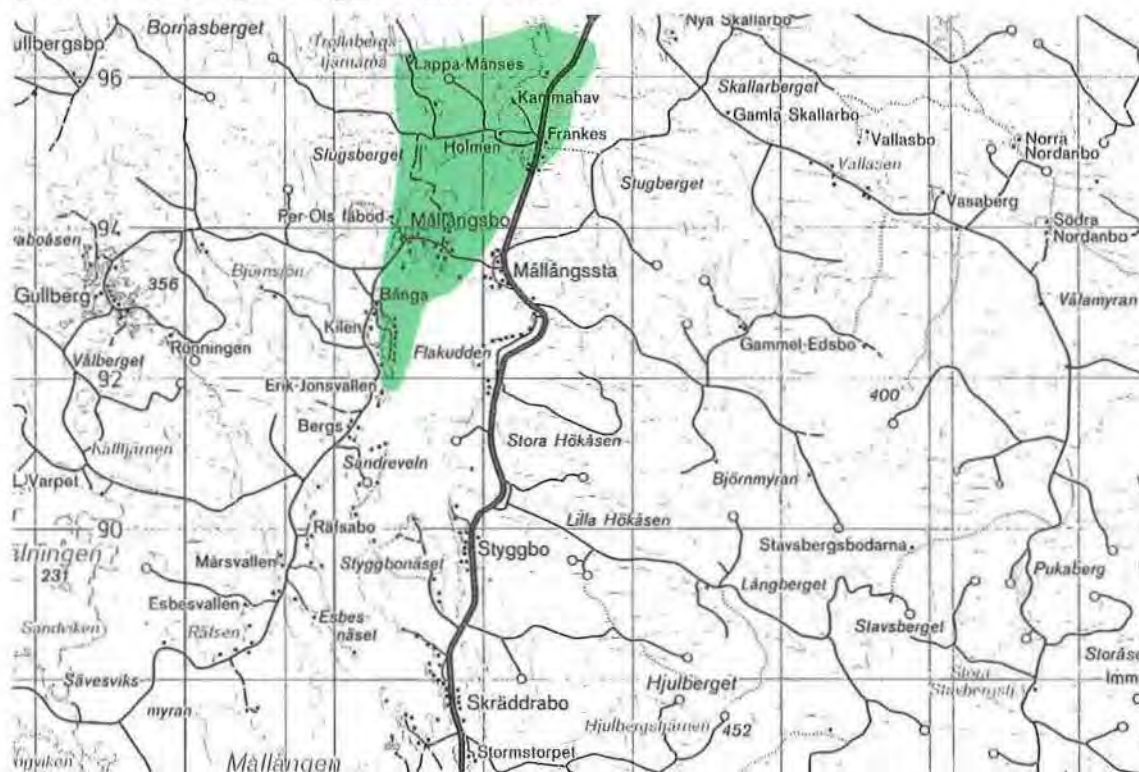
Frankes ligger på östra sidan av ån med gården vid landsvägen. Till gården hör ett betes-

område med dels en enbuskrik hagmark, dels en björkhage med en ängslada och odlingsrösen. En del av hägnaden utgörs av trögärdesgård.

I Mållångsbo förener sig Flaxnan med Mållången. Byns marker är mycket begränsade, en del betas av får och hästar. Gammal gärdesgård hägnar till en del. I byn finns en äldre gård och flera sommarstugor.

Bånga och Kilen består av två gårdar och en liten odling. Markerna som går ner till sjön betas. Betesmarken går också in i skogen.

Ersk-Jonsvallen är ett exempel på en fäbodvall, som övergått till bofast bebyggelse. Vallen har bodlandskaraktär. De flesta timrade husen är bevarade.

Blå karta: 144

Skala: 1:100 000

GULLBERG

Skogsby i finnläge

Nr: 2103-12

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 12 ha

Källor, övrigt: NVP:54,55,59, ÖP:Rr15, AU:PM79:3

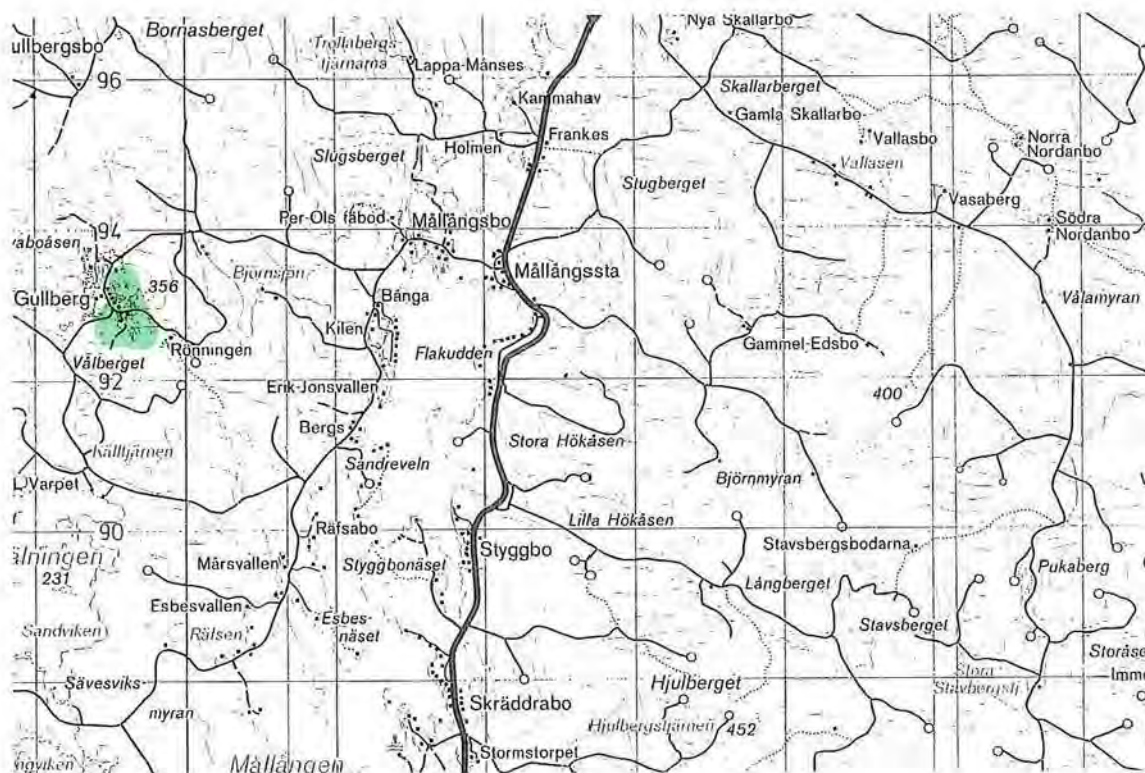
Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

En halv mil väster om sjön Mällångens norra spets ligger den isolerade byn Gullberg. Det höga läget är typiskt för finnbosättningar. Gullberg odlades upp på 1600-talet av inflyttade finnar. Byn består av flera gårdar med stora manbyggnader samt ett antal mindre torp. Timrade uthus är vanliga. Flertalet av gårdarna ligger på rad

nära byvägen. Husens skick varierar, men de flesta bevarar en genuin karaktär. Vid ett jordbruk i norra delen av byn finns en fin betesbacke. På en åkerren växer brudsporre.

I utmarken något väster om byn finns, i Rävaboåsens sydsluttning, ett botaniskt rikt område.

Blå karta: 144

Skala: 1:100 000

MÅLLÅNGSSTUGA

Isolerade skogsgårdar vid gammal färdled

Nr: 2103-13

Klass: 1

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 2 ha

Källor, övrigt: ÖP:R71 R94, ÄoH:136

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

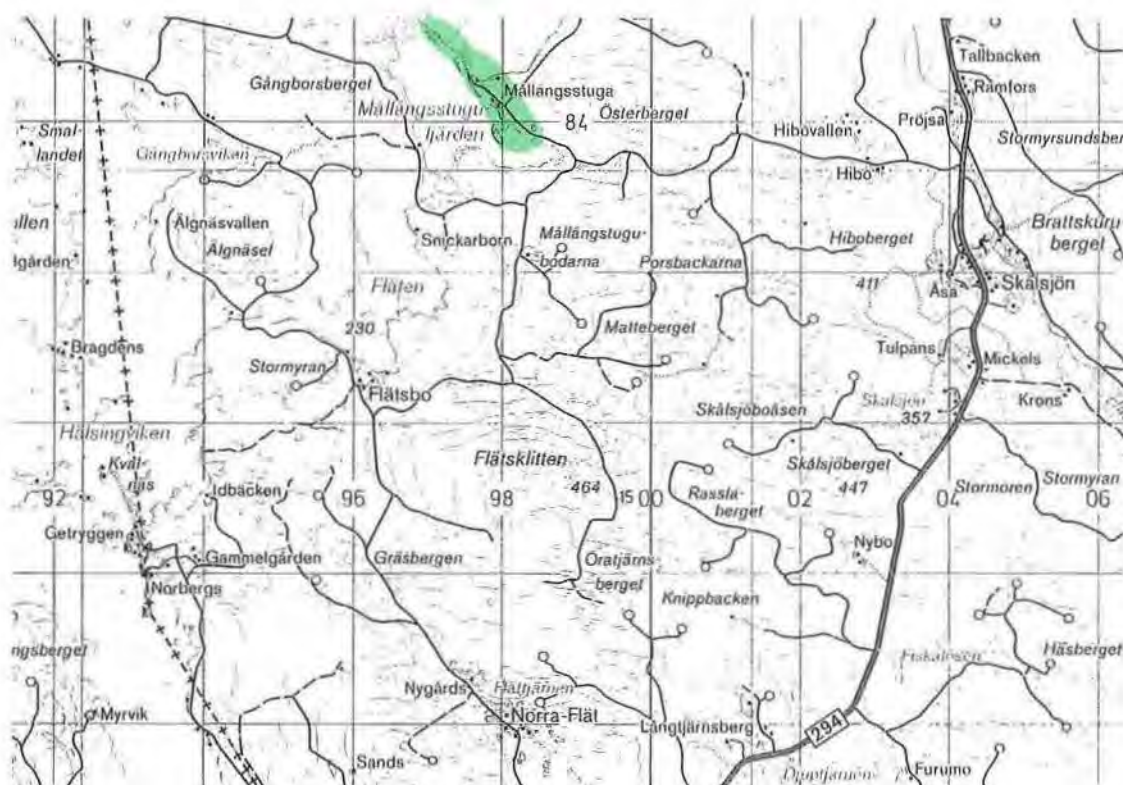
Bef vård: NOLA

Längs vägen från Dalarna till Norrland fanns sedan gammalt flera gästgiverier. Mållångstuga var ett av dem. Namnet på platsen anknyter till den "själstuga" som en gång fanns här till de vägfaranades skydd.

Nu är Mållångstuga ett ställe för fritidsboende, beläget på ett smalt näs där noret mellan sjön Mållången och Mållångsstugufjärden bildas. De två stora gårdarna ligger på näset och odlingsmarken har legat i direkt anslutning till vattnet. Byggnaderna består av två boningshus, några äldre timrade uthus och timmerlador. En liten träbro leder över noret till några uttäkter på

andra sidan näset. De gamla hagmarksbetena är övergivna, men hävdad slåttermark finns på vardera sidan om vägen till gårdarna. Floran är artrik. Där står en timrad ängslada som är rikligt beväxt med varglav. I området finns också stenskodda håll för hässjestolpar, några odlingsrösen, en bit stengärdesgård och några husgrunder.

Från Mållångstuga kommer en av landets få bevarade besättningar av "den krumhornade, brokiga varianten av gammalt svenskt allmogefår (rya)".

Blå karta: 144

Skala: 1:100 000

SKÅLSJÖN, BRATTSKURUVÄLLEN OCH HÄSBODALEN

Nybyggen i finnläge, fäbodar

Nr: 2103-15 a - d

Klass: a - c: 1, d: 2

Källor, riksintresse: RN:59, RK:505

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 25 ha

Källor, övrigt: NVP:74,73, ÖP:Rr17,R104
R84, ÄoH:138

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

a. Byn Skålsjön ligger högt, mer än 360 meter över havet, strax norr om sjön Skålsjön. Byn består av finnbosättningarna Mickels, Tulpans och Stampers. Väster om sjön, vid den numera övergivna fäbodvädden Skålsjöbo, finns betydande bebyggelseämningar och spår efter omfattande odlingar. Antagligen fanns här områdets äldsta bebyggelse.

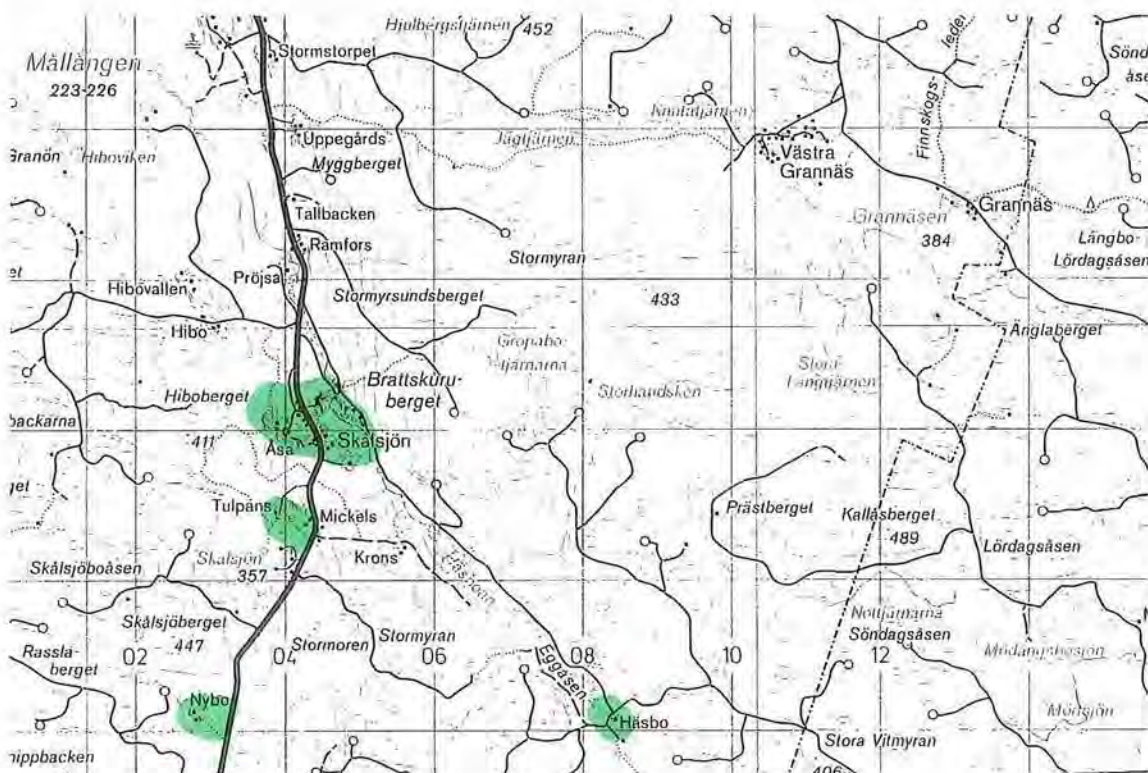
Vid den tiden då pilgrimsleden till Nidaros gick här skall det, enligt traditionen ha bott munkar vid Tulpans.

Byns gårdar har bevarat systemet med flera bostadshus, bodar, härbren och småhus. De

välhävda markerna ligger på höga böljande, ibland branta kullar. Flera lador finns ute på odlingsmarken. På några lador växer varglav och knappnålslav. Ett tjugotal stora odlingsrösen ligger i anslutning till takterna. Runt en stor del av byns inägor finns trädgårdsgård. Den gamla fägotan genom byn är rekonstruerad.

De naturliga fodermarkerna utgörs av hackslåttertor, öppen hagmark, björkhagar och annan träd- och buskbärande hagmark. Enen är spridd i betesmarken. Grässvålarna, som varit intakta i flera hundra år, är artrika.

I nordvästra änden av den långa Häsbodalen

Blå karta: 144

Skala: 1:100 000

ligger Åsa, högt över dalbotten. Markerna runt de få gårdarna är kraftigt kuperade. Floran är artrik och med ett stort inslag av hävdberoende grässvålsarter. Bebyggelsen har samma karaktär som i Skålsjön och på flera ställen i omgivningen. Åldern på husen är varierande.

b. Häsbodalen avslutas i sydost av klarvattensjön Häsbosjön. På en liten kulle ligger en liten ensamgård, som består av en parstuga med två timrade uthus. På de öppna takterna ner mot sjön finns lador. Vid sidan av gården ligger en välbevarad ria/basta med rökugn.

c. Brattskuruvallen och **d:** Nybo beskrivs under rubriken "Fäbodrar i Ovanåker", 210315 c-d.

Foto: Ewa Bergdahl

Gården Mickels i Skålsjön

GRANNÄS

Gårdar och f d fäbodar vid sjö

Nr: 2103-16

Klass: 3

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 2 ha

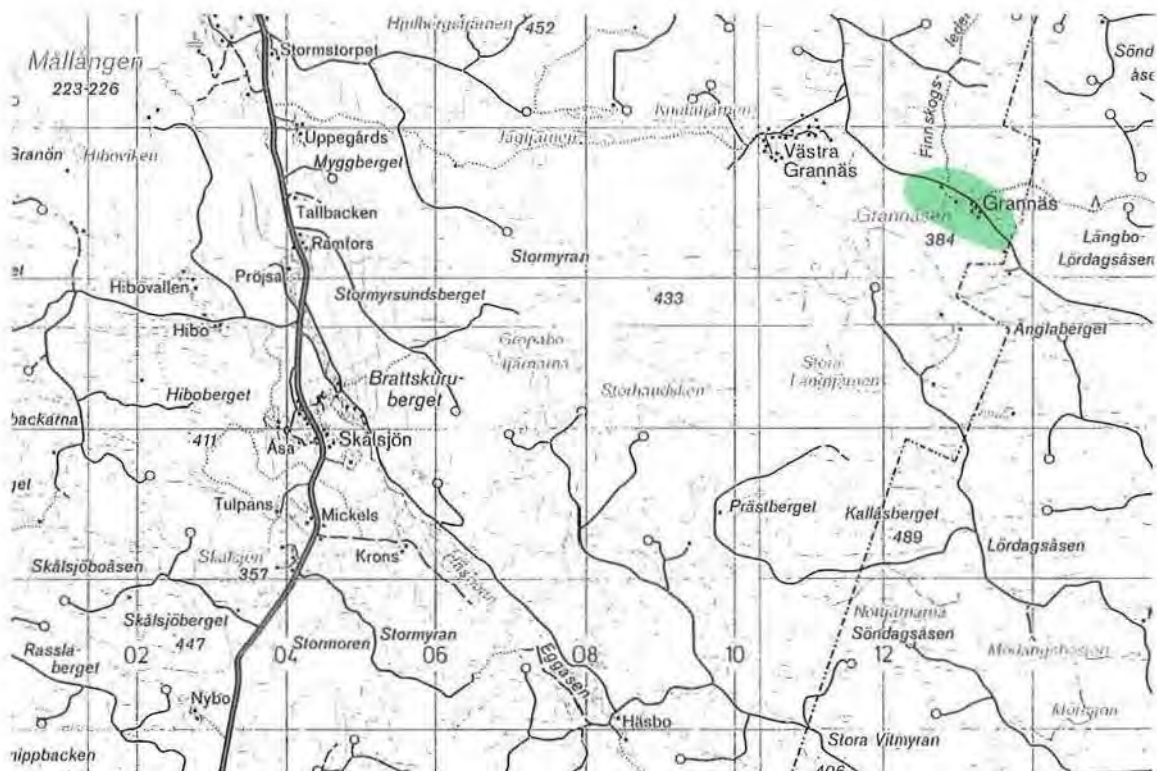
Källor, övrigt: NVP:67,ÖP:R78,ÄoH:135

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f., g

Bef vård:

Grannäs är en högt belägen skogsby i Alfta finnskog. Byn består av två gårdar och en klunga sommarstugor, vilken antagligen ligger i ett gammalt fäbodläge. Sluttningen mot sjön är brant. Huvuddelen av den odlade marken finns ovanför gården. Här finns en mosaik av gamla slätter- och betesvallar, hackslåtterytor och

naturliga betesmarker. Stubbskottsträd och odlingsrösen finns också i området, som nu betas av får. Den botaniskt intressantaste delen ligger mellan gården och sjön. Förutom de vanliga gräsvälsarterna finns där även blåsuga, pillerstarr och fjälltimotej.

Blå karta: 144

Skala: 1:100 000

NORRA FLÄT

Nybygge i finnläge

Nr: 2103-18
Klass: 3
Källor, riksintresse:

Bef skydd:

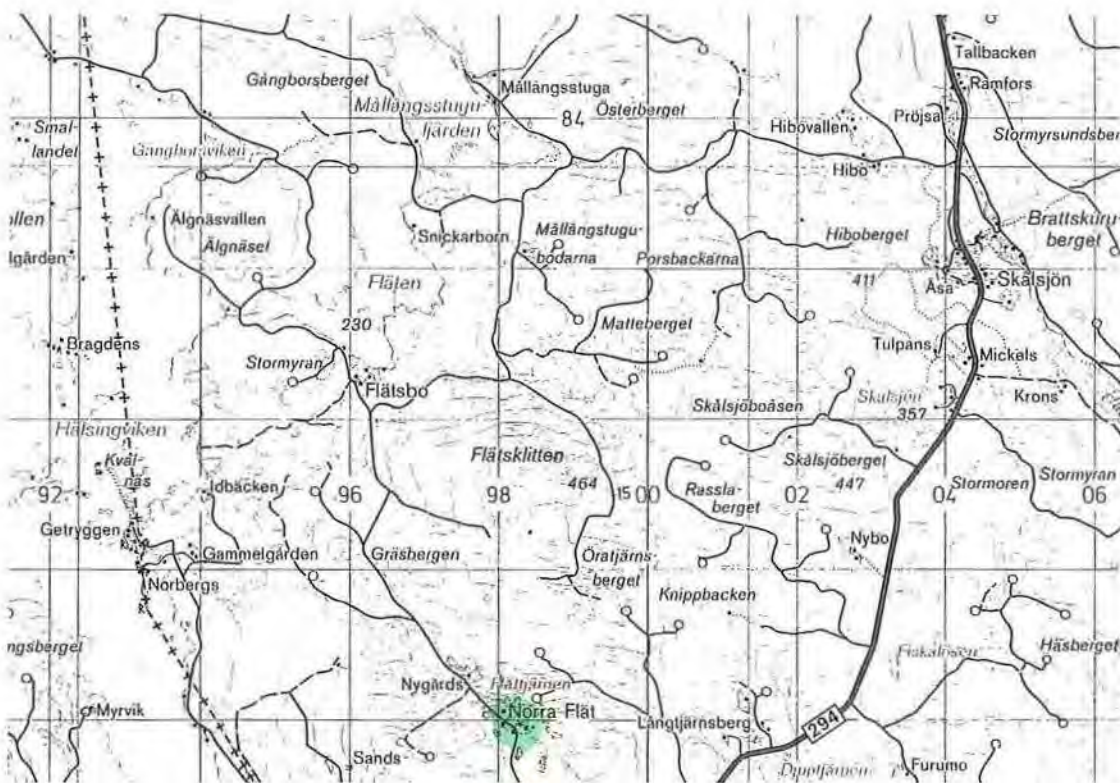
Socken: Alfta
Areal: 4 ha
Källor, övrigt:

Värdekriterier: a, b, c, e, f, g
Bef vård:

Norra Flät är en finnby som koloniserades i början av 1600-talet.

Skogsbyn ligger ensamt i höjdläge vid den lilla Flättjärnen. Vid tjärnens västra del ligger Nygårds, med bostadshus i en våning och en stor

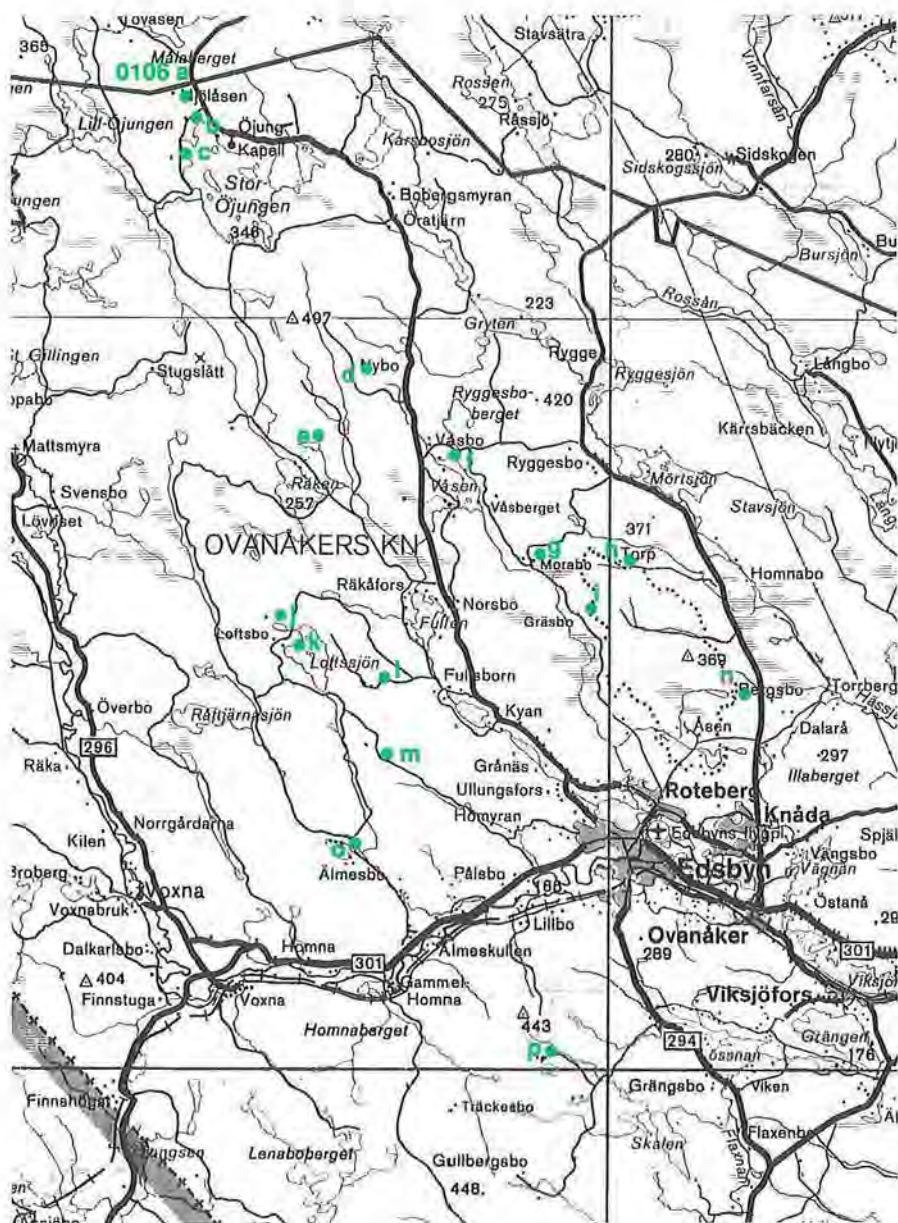
ekonomibyggnad. Söder om tjärnen ligger resten av byn med bl a en äldre parstuga med förstuvkvist av voxnadalstyp. Stora delar av den gamla odlingsmarken har fått växa igen.

Blå karta: 144

Skala: 1:100 000

FÄBODAR I OVNÅKERS SOCKEN

OVANÅKERS FÄBODSKOG

Fäbodar samt gårdar med bodlandskaraktär

Nr: 2101-06 a - p

Klass: I

Källor, riksintresse: RK:559

Bef skydd:

Socken: Ovanåker

Areal: 15 ha

Källor, övrigt: NVP:8,16,17,18,19,20,27,28,29,30,33,ÖP:Rr11,ÄoH:107-110,112,130

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

I Ovanåkers fäbodskog finns ett stort antal väl bevarade fäbodvallar samlade. Även hägnadssystemen kring vallarna är i flera fall bevarade. Täkterna brukas i viss uträkning och inte sällan finns betesdjur i hagar kring husen. Traditionellt skogsbete är dock sällsynt. Byggnadernas utformning varierar. En del vallar med stora hus och en omfattande samling uthus ger mer intryck av bodland än fäbodbebyggelse. Flera gamla fäbodar och bodland har blivit permanentbebodda gårdar. Ibland är spåren av fäbodkulturen väl bevarade också i dessa miljöer. Odlingsmarken i fäbodskogen är i regel botaniskt intressanta med mer eller mindre omfattande fragment av en värdefull, kulturberoende gräsväxtflora.

a. Mjölåsen är en välbevarad gårdsgrupp som finns mitt i skogen, på gränsen mot Färila. Ena gården ger, med sina många äldre uthus, ett genuint intryck. Ett stort härbre och ett kokhus finns bland dessa. Boningshuset är en enkelstuga med en del blyinfattade fönster och farstukvist av voxnadalstyp. Stora björkar står intill gården. Den andra gården består av tre enkelstugor och många små, timrade uthus. Trägårdesgårdar förekommer. Vid sjön i sydost förefaller slätter har förekommit länge. Stora odlingsrösen finns på de svagt hävdade hårdvallsmarkerna.

b. Finnaberg är en ensamgård en kilometer söder om Mjölåsen. Markerna går ner till sjön Stor-Öjungen. Till den välbevarade miljön hör en mängd uthus. Markerna hålls delvis i hävd genom slätter. Ner mot sjön står flera timmerlador. Ute i skogen och delvis runt täkterna löper en gårdesgård.

c. Öjungsvallen är en före detta fäbodvall där det nu bedrivs jordbruk. Stället ligger vid Stor-Öjungen, söder om Finnaberg. Där finns ett äldre boningshus med valmtak och gamla timrade uthus.

d. Nybo ligger vid norra foten av det nära 400 meter höga Styggberget. Fäbodvallen har husen i en brant sluttning omgivna av närmast ohävdade marker. Vallarna består av fem fäbodar, delade i två grupper. Längst ner i sluttningen finns två genuina fäbodar. Till den ena hör ett litet härbre. Till den övre gruppen leder en hägnad fägata. På vallen finns lador, lövtäktsträd och stora odlingsrösen. Strax väster om vallen finns en liten myr.

e. Näverberg ligger sydväst om Nybo, på det 360 meter höga Näverbergets västsida. Bebyggelsemiljön är genuin, med välhållna hus. Stengärdesgårdar och odlingsrösen är minnen från tidigare hävd. Djuren lämnade vallen 1967. Hackslåtter har fortlöpande skett på något tunnland fram till idag.

f. Väsbo ligger i en sluttning norr om sjön Stora Våsen. Vallarna hör till byn Västra Roteberg. Mellan fäbodvallen och sjön finns ytterligare två fäbodplatser; Juggasvallen och Stockavallen. Väsbo är en genuin fäbodmiljö med få motsvarigheter. Den består av fem fäbodar. Så gott som samtliga byggnader är bevarade. De är i bart, omålat timmer. Bostugorna är enkelstugor i en och en halv våning. Till fäbodarna hör härbre, stall och lador. Den nedersta fäboden är ett undantag. Bostugan är ett centralplanshus och med den omgivande bebyggelsen ger den intryck

av en bodlandsgård eller permanent bosättning. Det gamla hägnadssystemet verkar till stor del vara intakt. Nära byggnaderna finns beteshagar. Täkter och ängsmark finns åt väster, ner mot Vallabäcken, som i sin södra del dämats till en damm. Flera välbevarade lador finns på ängsmarken. Av hävdgynnade växter finns bland annat fältgentiana, kattfot, fjälltimotej, ormröt och stagg representerade.

g. Morabo fäbodlar ligger högt i det storkuperade skogslandskapet cirka en halv mil sydost om Väsbo. Idag finns sex fäbodlar på vallen. Flera stora odlingsrösen ligger på eller i anslutning till de gamla svaljordarna och även inne i skogen. Även i den brukade marken skönjs husgrunder, diken, stenskodda hässjehål och andra strukturer som vittnar om äldre hävdformer. Den norra fäboden har en nära nog komplett uppsättning byggnader, bostuga, fähus, småfähus, stall och vedbod, ett mindre härbre samt kokhus. Floran är artrik med flera intressanta grässlådväxter. Här finns den enda kända växtplatsen i länet för violett finger-svamp.

Den bäst bevarade bebyggelsen finns dock till fäboden längst i söder, cirka 700 meter från de andra. Här finns bostuga, fähus, småfähus, stall, lider, härbre och lador.

h. Torpets fäbodlar ligger öster om Morabo i Brännabergets ostsluttning. De tillhör byarna Knåda och Höjen. Fäbodarna lär ha flyttats hit från Gammelbo vid mitten av 1600-talet. Namnet finns kvar i Gammelbomyran ett par kilometer längre åt sydost, där grunder och andra spår visar var den vallen legat. Där sägs marken ha varit för frostlänt.

Idag finns sex fäbodlar i Torp. Ett omfattande system av gärdesgårdar omger de oregelbundna åker- och ängsstyckena. Marken används för bete och spannmålsodling. Betesdjuren utgörs av får, getter och kvigor. På betesmarken växer bland annat fjälltimotej, ormröt, backruta, tvåblad och låsbräken. Bostugorna är oftast av enkelstugetyper och fähus, härbren, timrade bodar och stall finns till de flesta fäbodarna. Gamla husgrunder, odlingsrösen, bogranar, stubbskottsträd och lövtäktsträd förstärker det genuina intryck som vallen ger.

i. Gräsbo ligger något söder om Morabo och Torpet. Fäbodbebyggelsen är välbevarad, och fäboden väster om vägen vidare till Morabo, ger ett bra exempel på hur en äldre gård i trakten kan ha sett ut. Samtliga byggnader är omålade. Bostugan är en enkelstuga och en stuga med gavelingång. Mitt emot bostugan står dels ett härbre, dels en länga med stall och lider. Mellan "mangården" och "fågården" finns ett hus för skyl och mjölkning av småfän. Intill står ett tvåvånings fähus för minst femton kor. På och strax utanför täkterna står ängslador. Till in-ägorna hör ett betesområde och några hackslåt-terfragment på åkerrenar och vägkanter med traditionella ängsväxter.

På andra sidan vägen finns ytterligare sex mer ordinära fäbodlar, glest spridda i sydvästsluttningen.

j. Loftsbö består av några fäbodlar i en brant sydsluttning mot ett myrstråk med tre små tjärnar. En vattendelare, utnyttjad som vallstig till Gammelvallarna, går genom myren. Den kuperade odlingsmarken är ganska stor. Gärdesgårdar och stora odlingsrösen kantar den odlade marken. Fäbodvallen har många och välbevarade byggnader av olika slag.

k. Gammelvallarnas fäbodlar ligger spridda inne på ett näs i västra delen av Loftssjön. Förutom bostugorna, är några fähus och bodar byggda av rundtimmer bevarade. Odlingsrösen, husgrunder och andra bebyggelselämningar visar att vallen haft stor omfattning, men idag är odlingsmarkerna igenvuxna.

Norr om dessa fäbodlar ligger en välbevarad, ovanlig, bodlandsliknande anläggning för sig själv. Denna fäbod har brukade marker. Bostugan ligger i en sluttning med bostadsdelen på nersidan, i två våningar, och en uthusdel överst i sluttningen. Till gården hör ett fähus i rundtimmer, ett par bodar och ett härbre.

l. Andtjärnabo fäbodvall ligger i en sydsluttning mot dalen mellan Loftssjön och Andtjärn. Till vallen hör flera välbevarade fäbodlar. De omges av gamla tåkter som idag inte odlas. Ungefär en halv kilometer norr om själva vallen och betydligt högre än denna, ligger en ensam fäbod. Till denna hör flera uthus och lador samt stora slätter- och betesvallar.

m. Västvallarna-Västbo-Hemvallarna ligger vid Ol-Anderstjärnen ett par kilometer söder om Andtjärn. En myr kallad Slättamyren finns norr om fäbodarna, som ligger glest. Fyra återfinns vid Stugbergets sydöstra fot och resten söder om tjärnen. Stora bogranar och lövtäktsträd finns vid några av bodarna. I en del fall är det öppet kring fäbodarna, i andra fall är de gamla takterna igenplanterade. Ibland ger odlingsrösen en tydlig markering av var de kan återfinnas. Flera av fäbodarna har fähusen bevarade.

Vid mitten av 1700-talet fanns en gruva nära Västbo fäbodar.

n. Bergsbo ligger vid den lilla Bergsbo-sjön, en halvmil väster om Torrbergsbo. Den genuina fäbodvallen omges av några små, markanta bergsknoppar. Vallen består av flera kompletta välbevarade fäbodar. Till en del hör även här-bren. Hägnadssystemet på vallen tycks vara fullständigt bevarat. Här finns också ett yngre, permanent, litet jordbruk med bostuga och stor ekonomibyggnad.

Lustavallen ligger strax söder om Bergsbo. Den består av två fäbodar. Många gärdesgårdar finns kvar, även en stengärdesgård med trögärdesgård på. Stora odlingsrösen ligger på odlingsmarkerna, som hålls öppna.

o. Övre Älmesbo ligger vid Älmesjön, på östra sluttningen mot sjön. Byn har fäbodursprung och i anslutning till betesmarkerna är den genuina bebyggelsen förhållandevis välbevarad med lador och här-bren. En beteshage på ca ett hektar omges av gammaldags trögärdesgård. Floran är typisk för naturliga, magra betesmarker, med arter som stagg, liten blåklocka och ormrot.

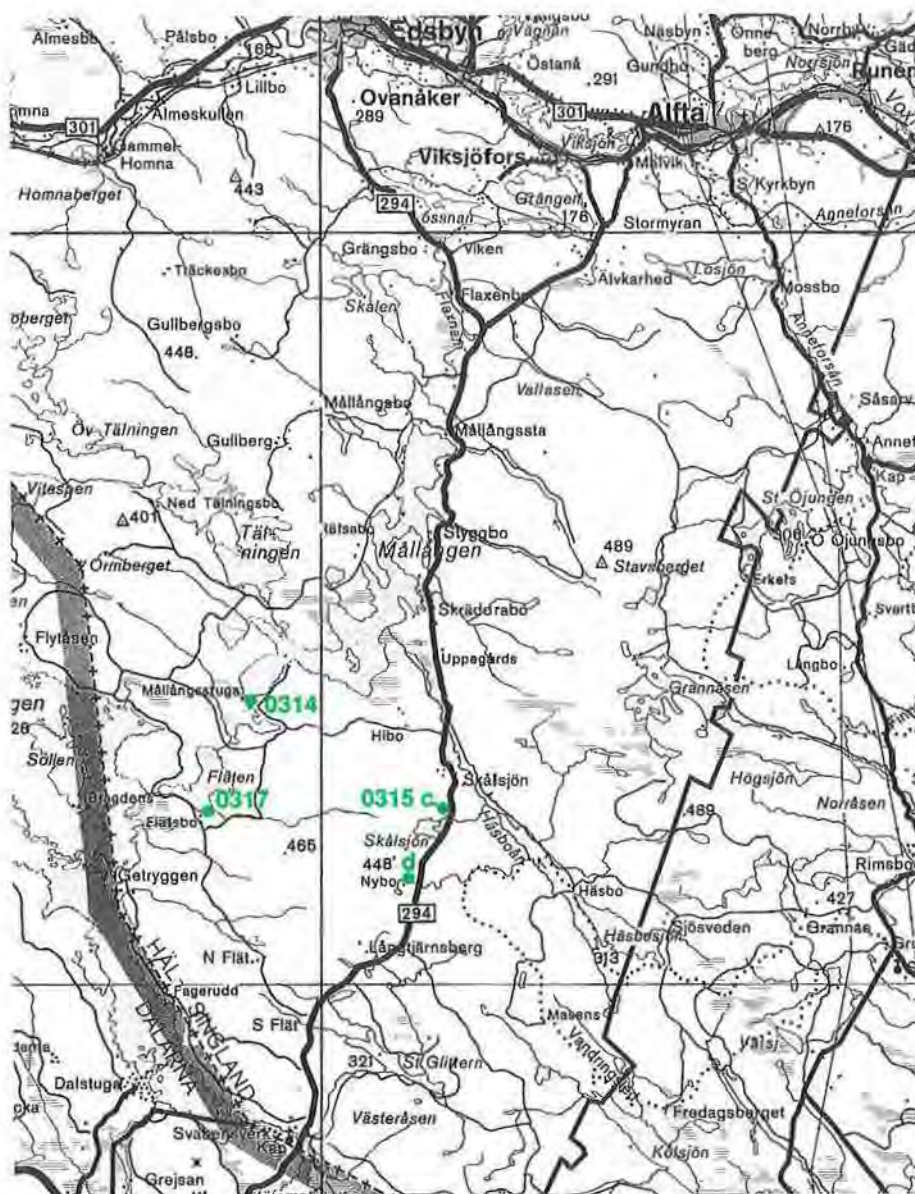
p. Långbo är en fäbodvall i skogslandskapet sydväst om Edsbyn. Vallen ligger i en sydvänd sluttning norr om Långbotjärnen. Ovanför de genuina vallstugorna finns en sedan lång tid hävdad hackslått på knappt ett tunnland. Marken är gräshed av staggtyp, men med ett ovanligt stort inslag av käringtand. Stagg, prästkrage, ormrot och ängsnejlika hör till de vanligaste ängsväxterna. Ängen är helt trädlös, med undantag för en ensam rönn.

Torpets fäbodar

Foto: Länsmuseet

FÄBODAR I ALFTA SOCKEN

MÅLLÅNGSTUGUBODARNA

Nr: 2103-14

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP:69, ÖP:R80, ÄoH:137

Värdekriterier: b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Mållångstugubodarna har inte varit i traditionell drift på mycket länge. Trots detta har slåtern fortsatt på takterna och fortfarande slås mer än fem hektar. Den öppna vallrutan är helt omgiven av skog. I utkanten finns rester av en trädgårdes-

gård. Tre lador finns kvar, den ena är klädd med varglav.

Grässvålen är artrik med bl a stagg, backruta, rödkämpar, ängsnejlika och låsbräken.

BRATTSKURUVALLEN OCH NYBO

Nr: 2103-15 c och d

Klass: 1

Källor, riksintresse: RN:59, RK:505
R84, ÄoH:138

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 1 ha

Källor, övrigt: NVP:74,73, ÖP:Rr17,R104

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård: NOLA

c. Under det branta Brattskuruberget ligger Brattskuruvallens fäbodar i en kuperad, djupt nedskuren dal med Häsboån rinnande i bottnen. Fäbodvallens stugor och kvarn ligger intill ån och omges av välvårdade takter med betes- och slåtterpartier. En stor del av de gamla hackslåtterytorna har vuxit igen och fått lundkaraktär.

Floran är rik, bland annat förekommer brudborste, tibast, stenbär och slåtterblomma.

d. Nybo, söder om Skålsjön, är en fäbodvall som inte brukas. Där finns ett ålderdomligt eldhus i grovt rundtimmer med öppen eldhärd på golvets mitt och ett rökhål i taket. Stora odlingsrösen finns på det gamla vallområdet.

FLÄTSBO

Nr: 2103-17

Klass: 2

Källor, riksintresse:

Bef skydd:

Socken: Alfta

Areal: 4 ha

Källor, övrigt: NVP59,70,ÖP:R81,R71,
R112, ÄoH:139

Värdekriterier: a, b, c, d, e, f, g

Bef vård:

Flätsbo ligger vid sjön Flätens södra strand, mellan sjöarna Amungen och Mällången. Vallen har fem stugor med fåbodliknande karaktär. Till ett par av stugorna hör härbren. Det finns rikligt med timmerlador och trögärdesgård finns kring en stor del av odlingsmarken. Denna hålls ännu öppna genom odling av en del täkter. Slåt-

tervallen är artrik med arter som rödkämpe, kattfot och låsbräken. En betesmark består av ljunghed med bl a stagg, ängsnejlika och liten blåklocka i fältskiktet.

Stormyran mellan Flätsbo och Amungen har en intressant fågelfauna.

ORDFÖRKLARINGAR

agrar - jordbruksanknuten

AK-arbete - en tidig form av beredskapsarbete, som förekom framförallt under 1930-talet. AK-arbetarna utförde bl a omfattande vägarbeten. AK= Arbetslöshetskommissionen, upphörde 1940.

amkor - kor som ger di åt annan kalv utöver sin egen. Kon mjölkas inte och kalven föds upp till slakt.

bautasten - minnessten utan inskrift från förhistorisk tid

bergsmansgård - gård som innehafts av bergsman, som fram till 1859 var skyldig att bedriva bergsbruk och använda sina skogar för kolning

betesindikator - växt som är anpassad till att klara den störning som betet innebär

biotop- ekologiskt enhetlig livsmiljö

blandby - by med bodland och permanent bebodda hemman

bodland - tillfällig bosättning mellan hemgården och fäboden. På bodlanden fanns ofta en komplett uppsättning av jordbrukets alla byggnader, men i enklare utförande än på hemgården. De flesta bodland blev så småningom fasta bosättningar.

bogran- stor grov gran, som sparats intill bostugan på fäboden som vårdträd

bolby - gammal by, odalby

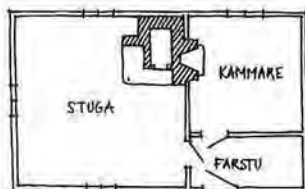
boreal - nordlig

brutet landskap- landskap med omväxlande åker, betesmark, skog, backar mm

centralplanhus- se korsplanshus

dikor- kor för köttproduktion. Kon mjölkas inte utan ger di åt sin egen kalv, som föds upp till slakt.

enkelstuga -

excentrisk välvning/mosse med excentrisk välvning-en mosse där högsta punkten är belägen i kanten av mossen och välvningen är asymmetrisk.

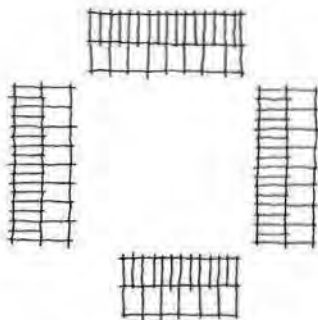
fasspontpanel- se panel

flark- vegetationsfattigt och tidvis vattenfyllt område i myr

flottäng -en gödselpåverkad gräsmark som hävdas genom årlig slåtter. Endast arter som tål slåtterin-greppet förekommer

fossil åkermark - varaktigt övergiven åkermark. Spår av denna kan man se som kanter, "hak", efter plöjning i exempelvis betesmarker

fyrbyggd- gård där fyra byggnader bildar en fyrkant med ett gårdstun i mitten

fägata- väg med hägnader på bägge sidor, där djuren drevs till betesmarken.

fäjs, fäx, fejs- lokala benämningar på ladugård

gavelsvale -överskjutande tak eller tak och väggar över ingång på gaveln

hackslog, hackslått/er - en form av ängsskötsel på marginella gräsytor som t ex åkerrenar, vägkanter, dikesrenar eller andra små, steniga restmarker. Man slog med kortbladiga liar och "hackade" sig fram mellan hindren. Skrabbslått eller att rabba är lokala benämningar.

Hasselakonstruktion - timrad fähusdel i en lagårdsbyggnad där övervåningen eller taket bärs upp av på timret utanpåliggande, stående stolpar.

hårdvall - ängsmark belägen på fast mark, oftast moränunderlag, men kan även förekomma på sedi-mentmark.

hävd - ett i ängs- och hagmarkssammanhang annat ord för skötsel genom bete eller slåtter. I detta sammanhang omfattar begreppet även åkerbruk.

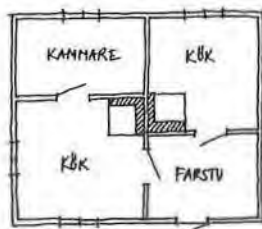
inäga - den odlade marken i byn som utgjordes av åker och äng. Inägomarken var skild från utmarken med hägnader.

kalkfuktäng-artrik gräsmarkstyp på fuktigt kalkpåverkat underlag

kastal- medeltida försvarsanläggning oftast i form av torn

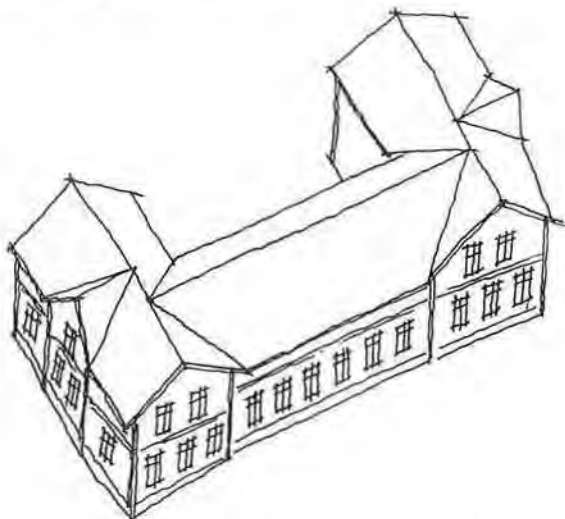
koncentrisk välvning /mosse med koncentrisk välvning- en allsidigt välvd mossetyp med högsta punkten belägen i eller nära mossens centrum

korsplanshus - bostadshus med fyra rum grupperade kring en centralt placerad murstock. Vanlig från ca 1870-1930.

kortskottsvegetation - betesgynnad vegetationstyp på fuktiga - våta sedimentmarker. De växter som ingår är alla mycket småvuxna, 1-10 cm, t ex ävjebrodd, strandranunkel, ävjepilört och slamkrypor.

ladugård av Voxnadalstyp - U-format, stort ladugårdskomplex från tiden kring sekelskiftet, ibland med en bostadsdel i ena flygeln. Vanlig i Voxnadalén.

lövtäktslador - timmerlador med huggna eller sågade hål på både ingångsväggen och den motsatta väggen, genom vilka troer (stänger) stacks in. På stängerna torkades lövkärvar.

lövtäktsträd - träd som bär spår av att man skördat kvistar till kreatursfoder

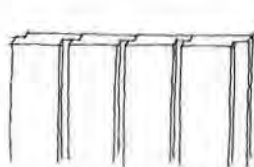
mad- en syd- och mellansvensk benämning för strandängar, dvs området mellan hög- och lågvatten-gränserna vid sjöstränder och vattendrag.

naturbetesmark - en betesmark som aldrig plöjts eller gödlats och som varit kontinuerligt betad under en lång sammanhängande följd av år. Naturbetesmarkerna har ofta en förhistoria som slåtteräng.

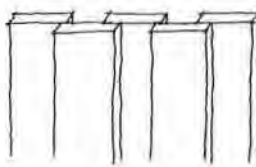
nybruk, nyodling - sentida, utdikade marker med tillhörande byggnader från senare delen av 1800-talet och 1900-talets början.

nygotik - riktning inom byggnadskonsten och konsthantverket under 1800-talets mitt, som sökte uppliva den gotiska stilen (från 1100-1400-talet).

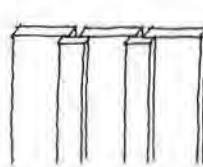
panel-

fasspontpanel

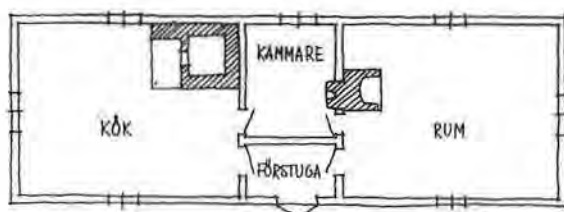

lockpanel

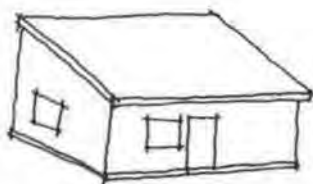
locklistpanel

parstuga-

PerAlbintorp - småbruk från 1930-talet, byggt efter standardiserade typritningar.

pulpettak- yttertak med fall endast åt ett håll.

reveterat- trävägg som överdragits med puts.

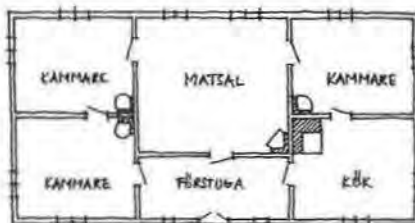
ria- torkhus av finskt ursprung som använts för tröskning och torkning av otröskad säd.

rikkärr- artrik myrtyp som mottar näringsrikt fastmarksvatten.

sadeltak-tak med fall åt två motstående sidor.

sexdelad planlösning

sidvallsäng - fuktiga - våta gräsmarker, som inte tillhör den egentliga strandzonen, men som genom sitt läge (svackor eller sluttningar) ändå har en vegetation av fuktängstyp.

sildiken - diken i silängsanläggning, se nedan.

silängsanläggning - bevattningssystem med fördämningar och diken, där man lät vatten "sila" över ängsmarken, för att förbättra den kommande höskörden.

skvaltkvarn- vattendriven kvarn med vågrätt vattenhjul.

slätteräng - en gräsmark som hävdats genom slätter, kontinuerligt under lång tid och utan påverkan av konstgödsel.

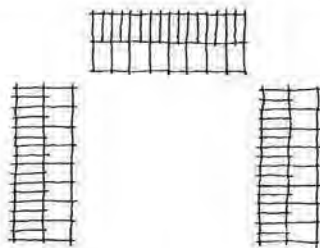
stensträng -stenar i rad som markerar en förhistorisk gräns eller hägnad

svaljord, svalåkrar- marker som huvudsakligen utnyttjades för slätter, men som plöjdes vart 7 - 10 år och besåddes med spannmål eller lin.

svämmlera - karaktäriseras av innehåll av organiskt material i form av grenar, löv och mylla

torräng-artrik gräsmarkstyp på torrt underlag med tillväxtmaximum under försommaren.

trebyggd, trelängad- gård där tre byggnader i vinkel bildar ett gårdstun som är öppet på en sida.

tröskvandring- hästdraget mekaniskt tröskverk, vanligt under 1800-talet

täkt - en inhägnad inäga som omväxlande användes som åker och vall. Idag lokal benämning på åker.

tättingar- artrik ordning bland fåglarna, i huvudsak småfåglar, men även kråkfåglar ingår

utanvidsbebyggelse/ -område -bebyggelse i utkanten av en by. Här bodde de som inte hade direkt anknytning till jordbruksmarken, t ex hantverkare och snickare.

utmark - den mark som låg utanför den inhägnade inägomarken. Utmarken utgjordes oftast av stora betesskogar, där djuren betade tills skörden var avklarad på inägomarken.

vallträd- träd på fäbodvallen, ofta rönn eller stora granar

valmat- tak med fall åt fyra sidor

ängsvegetation - växtsammansättningen i naturlig fodermark - slätteräng eller betesmark.

ävjebroddsamhälle - benämning på den speciella typ av vegetation som uppstår i en betad strandäng (jmf kortskottsvegetation).

Bevarandeprogram för odlingslandskapet - södra Hälsingland

är 1996 års åttonde rapport, utgiven av Länsstyrelsen i Gävleborg.
Materialet är sammanställt av Enheten för samhällsplanering och kulturmiljö.
Detta är andra delrapporten av tre. Del 1 omfattar Gästrikland,
del 3 norra Hälsingland.

Omslagsfoto (Rengsjö):	<i>Hilding Mickelsson</i>
Flygfoto:	<i>Stig Andersson</i>
Övriga foton (där inte annat anges):	Länsmuseet, Gävle
Illustrationer sid 10, 16:	<i>Erik Nordin</i>
Illustrationer i ordförklaringar:	<i>Ann Christin Gagge</i>

Rapporten kan beställas från

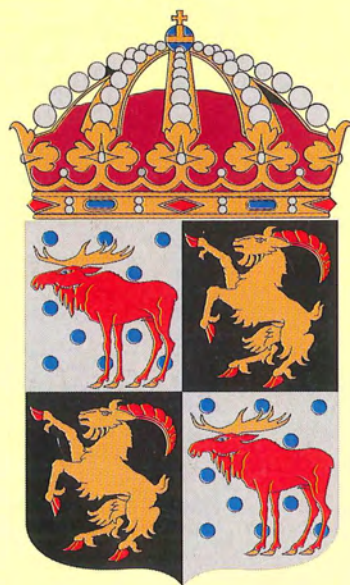
Länsstyrelsen
Kulturmiljö-enheten
801 70 Gävle

Rapporter 1996:

1996:1	Kviksilver och organiska miljögifter i Rolfstaån-Delångersån
1996:2	Kontroll av utsläpp från företag med ytbehandling i Gävleborg 1994
1996:3	Bevarandeprogram för odlingslandskapet – Gästrikland
1996:4	Kulturlandskapet – en resurs för turismen
1996:5	Socialtjänsten i Gävleborg 1995 – årsrapport
1996:6	Vad händer här då – egentligen?
1996:7	Befolkningen i Gävleborg 1995

ISRN LSTY-X-R--96/8--SE
ISSN 0284-5954

Tryck: Gävle offset, 500 ex.

Länsstyrelsen Gävleborg